

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DEMOKRATİK DEVLET ANLAYIŞI VE 1982 ANAYASASINDA
YER ALAN DEVLETİN DEMOKRATİK NİTELİĞİNE İLİŞKİN
DÜZENLEMELER

M. Ali ALBAYRAK

Eylül – 2005

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

DEMOKRATİK DEVLET ANLAYIŞI VE 1982 ANAYASASINDA
YER ALAN DEVLETİN DEMOKRATİK NİTELİĞİNE İLİŞKİN
DÜZENLEMELER

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
M.Ali ALBAYRAK

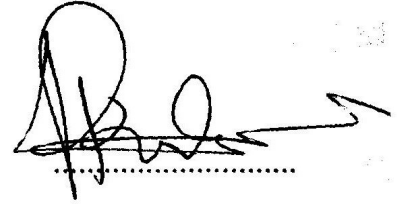
Danışman
Yrd.Doç.Dr. Fethi KILIÇ

Bolu-2005

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

M. Ali ALBAYRAK' a ait “**Demokratik Devlet Anlayışı ve 1982 Anayasasında Yer Alan Devletin Demokratik Niteliğine İlişkin Düzenlemeler**” adlı çalışma, jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim Dalında YÜKSEKLİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

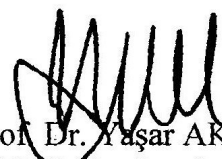
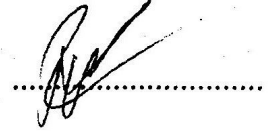
Üye (Tez Danışmanı) : Yrd. Doç. Dr. Fethi KILIÇ

Üye : Yrd. Doç. Dr. Necat AKYILDIZ

Üye : Yrd.Doç. Dr. Ruziye COP

Prof. Dr. Yaşar AKBIYIK
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

INHALTSANGABE

DIE DEMOKRATISCHE STAATS VERSTEHEN UND DIE DEMOKRATISCHE STAATSORDNUNG DIE IN DER VERFASSUNG 1982 AUCH HIN STEHT

M. Ali Albayrak

**Doktorarbeit
Das Gesellschaftsverwaltungsrat
Ratgeber der These: Yrd. Doç. Dr. Fethi Kılıç**

September 2005, 121 seiten

Diese doktorarbeit, die mit der überschrift“ Die demokratische staats verstehen und die demokratische staatsordnung die in der Verfassung 1982 auch gibt“ genannt wurde, besteht aus sechs teilen.

Im zweite Teil wurde der Begriff staat und seine Kenntnisse deutlich gemacht. Was der Begriff staat heissen soll, der Ursprung, welche Elemente und Formen sie hat und die geschichtliche entwicklung wurde untersucht.

Im dreite Teil wurde in allgemeinen auf die organisationen der politischen Geographie kraft und auf die Regierungs Systemen kenntnisse gegeben.

Der demokratische begriff wurde im vierte Teil erklart . Wie der demokratische begriff sich geschichtlich entwickelt hat, in welchen Arten sie ist, welche Hauptbegriffe und Grundstoffe sie hat und was dass demokratische Wort heutzutage bedeutet.

Wie die demokratische Grundstoffe und Ordnungen im Verfassungsgesetzt 1982 untersucht werden, wurde im fünften Teil deutlich gemacht.

Die Erfindungen die am schluss erklart werden befindet sich im sechsten Teil meines These arbeit.

Die Wörter: der Staat, die Demokratische

ÖZET

DEMOKRATİK DEVLET ANLAYIŞI VE 1982 ANAYASASINDA YER ALAN DEVLETİN DEMOKRATİK NİTELİĞİNE İLİŞKİN DÜZENLEMELER

M. Ali ALBAYRAK

**Yüksek Lisans Tezi
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Fethi KILIÇ**

Eylül 2005, 121 sayfa

“Demokratik Devlet Anlayışı ve 1982 Anayasasında Yer Alan Devletin Demokratik Niteliğine İlişkin Düzenlemeler” ismini taşıyan bu yüksek lisans tezi altı bölümden oluşmuştur. Birinci bölüm “giriş” bölümüdür.

İkinci bölümde ; “Devlet” kavramının tanımı, kökeni, unsurları, biçimleri ve tarihsel olarak gelişimine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde; genel olarak iktidar, siyasal iktidar ve siyasal iktidarın örgütlenmiş biçimi olarak hükümet sistemleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Dördüncü bölümde ; “Demokrasi” kavramının tanımı, tarihsel gelişimi, biçimleri, temel kavram ve unsurları ile, demokrasinin günümüzde ifade ettiği anlamlara ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Beşinci bölümde ise; demokrasiye ilişkin temel unsurlar açısından 1982 Anayasasında yer alan düzenlemeler incelenmiştir.

Tez çalışmasının altıncı bölümü ise; elde edilen bulguların yorumlanması ve sonuç kısmından oluşmuştur.

Anahtar Kelimeler: Devlet, Demokrasi.

TEŞEKKÜR

Yüksek Lisans öğrenimim süresince destek ve önerilerini esirgemeyen değerli hocam Prof.Dr. Halil ÜLKER'e şükran borçluyum.

Her türlü yönlendirmesi ve desteği için Tez Danışmanım ve değerli hocam Yrd.Doç.Dr. Fethi KILIÇ'a içten teşekkür ederim.

Sorunlarımızın çözümünde yardımları için Enstitü sekreteri Ömer AKAY ve enstitü personeli Bünyamin ZEREN ile Mesut SARAÇ'a teşekkür ederim.

Yüksek Lisans öğrenimim süresince gösterdikleri anlayış ve sabırları için eşim Şenay, kızım Cemre ve Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Bolu Bölge Müdürlüğü'ndeki amirlerim ile çalışma arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

INHALTSANGABE.....	iv
ÖZET.....	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xi
 BÖLÜM I.....	 1
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem	2
1.2. Araştırmanın Amacı	4
1.3. Araştırmanın Önemi.....	4
1.4. Alt Problemler	5
1.5. Sınırlılıklar	5
1.6. Yöntem.....	5
1.7. Tanımlar	5
 BÖLÜM II	 7
2. DEVLET KAVRAMI	7
2.1. Devletin Tanımı	7
2.2. Devletin Kökenine İlişkin Görüşler	9
2.2.1. Aile Teorisi.....	9
2.2.2. Biyolojik Teori	10
2.2.3. Kuvvet-Mücadele Teorisi.....	11
2.2.4. Ekonomik Teori	11
2.2.5. Toplumsal Anlaşma Teorisi	12
2.2.6. Teokratik Teori.....	12
2.3. Devletin Unsurları	13
2.3.1. Ülke	13
2.3.2. İnsan Topluluğu	14
2.3.3. Egemenlik	16

2.4. Yapısal Olarak Devlet Türleri	18
2.4.1. Üniter Devlet	18
2.4.2. Birleşik Devlet	21
2.4.2.1. Kişisel Birlik	21
2.4.2.2. Gerçek Birlik	21
2.4.2.3. Konfederasyon	22
2.4.2.4. Federasyon	23
BÖLÜM III	23
3.SİYASAL İKTİDAR VE SİYASAL REJİM	23
3.1.Siyasal İktidar	23
3.1.1. Siyasal İktidarın Tanımı	23
3.1.2. Siyasal İktidarın Kaynağına İlişkin Görüşler	24
3.1.2.1. Teokratik Teoriler	24
3.1.2.2. Halk Egemenliği Teorileri	25
3.1.3. Siyasal İktidarın Özellikleri	26
3.1.3.1. İktidarın Benimsenmesi	27
3.1.3.2. İktidarın Amacı	27
3.1.3.3. İktidarın Hukuka Uygunluğu	28
3.2. Siyasal Rejim	29
3.2.1. Siyasal Rejimin Tanımı	29
3.2.2. Siyasal Rejimlerin Sınıflandırılması	29
3.2.2.1. Kuvvetler Ayrılığı Sistemleri	30
3.2.2.1.1. Parlamenter Sistem	31
3.2.2.1.2. Başkanlık Sistemi	33
3.2.2.2. Kuvvetler Birliği Sistemleri	34
3.2.2.2.1. Mutlak Monarşi	34
3.2.2.2.2. Diktatörlük	35
BÖLÜM IV	37
4. KLASİK DEMOKRASİ KURAMI	37
4.1. Demokrasinin Tanımı	37
4.2. Demokrasinin Tarihsel Gelişimi	37
4.3. Demokrasinin Temel Kavramları	47
4.3.1. Özgürlük	48
4.3.2. Eşitlik	49
4.4. Klasik Demokrasinin Temel Nitelikleri	51
4.4.1. Siyasal Çoğulculuk	51
4.4.2. Temsil Kurumu	51

4.4.3. Serbest Seçimler.....	52
4.4.4. Çoğunluğun Yönetme Hakkı	52
4.4.5. Muhalefetin Varlığı.....	53
4.4.6. Temel Hak ve Özgürlüklerin Korunması.....	54
4.4.7. Yasalar Önünde Eşitlik	55
4.5. Demokrasi Biçimleri	56
4.5.1. Doğrudan Demokrasi	56
4.5.2. Temsili Demokrasi	57
4.5.3. Yarı Doğrudan Demokrasi	59
4.5.3.1. Referandum	59
4.5.3.2. Halk Vetosu.....	60
4.5.3.3. Halkın kanun Teklif Hakkı.....	60
4.7. Demokrasi Modelleri	61
4.7.1. Klasik Demokrasi.....	61
4.7.2. Korumacı Demokrasi	62
4.7.3. Gelişimci-Katılımcı Demokrasi	63
4.7.4. Çoğulcu Demokrasi.....	64
4.7.5. Korporatist Demokrasi	65
4.8. Demokrasi ve İnsan Hakları:.....	66
4.8.1. İnsan Hakları Kavramı	66
4.8.2. Uluslararası Alanda İnsan Hakları	67
4.9. Hukuk Devleti ve Demokrasi.....	69
4.9.1. Hukuk Devletinin Tanımı	69
4.9.2. Hayek ve Hukuk Devleti Öğretisi	71
4.9.3. Demokratik Devlet ve Hukuk Devleti.....	71
4.9.4. Hukuk Devletinin Gerekleri	73
4.10. Demokrasi Uygulamasına İlişkin Eleştiriler	74
4.10.1. Katılımcı Eleştiriler	75
4.10.2. Sosyalist Eleştiri.....	77
BÖLÜM V.....	79
5. 1982 ANAYASASININ DEMOKRATİK DEVLET ANLAYIŞI	79
5.1. Siyasal Sistem ve Demokratik Sistem Kavramları	79
5.2. 1982 Anayasasına Göre Demokrasiye İlişkin Temel Unsurlar.....	81
5.2.1. Devletin Şekli.....	81
5.2.2. Cumhuriyetin Nitelikleri	83
5.2.3. Devletin Temel Amaç ve Görevleri	83
5.2.4. Milli Egemenlik	84
5.2.5. Temel Hak ve Hürriyetler	85

5.2.5.1. Temel Hak ve Özgürlükler Açısından 2001 Anayasa Değişiklikleri.....	87
5.2.5.2. Temel Hak ve Özgürlükler Açısından 2004 Anayasa Değişiklikleri.....	93
5.2.5.3. Bilgi Edinme Hakkı	96
5.2.5.4. Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması	98
5.2.5.5. Temel Hak ve Hürriyetlerin Kötüye Kullanılamaması	99
5.2.6. Kanun Önünde Eşitlik	99
5.2.7. Güçler Ayrılığı	99
5.2.8. Anayasanın Bağlayıcılığı ve Üstünlüğü	100
5.3. 1982 Anayasasına Göre Seçim Sistemi	102
5.3.1. Genel Oy İlkesi	103
5.3.2. Eşit Oy İlkesi.....	104
5.3.3. Seçimlerin Serbestliği	104
5.3.4. Tek Dereceli Seçim	104
5.3.5. Oyun Gizliliği İlkesi.....	105
5.3.6. Açık Sayım ve Döküm	105
5.3.7. Seçimlerin Yargı Organının Yönetim ve Denetiminde Yapılması	105
5.3.8. Çoğunluğun Yönetim Hakkı	106
5.3.9. Azınlığın Korunması ve Çoğunluğun Sınırlanması	107
5.4. 1982 Anayasasına Göre Siyasal Hayatın Düzenlenmesi	107
5.4.1. Siyasal Partilerin Amaçlarına İlişkin Yasaklar	108
5.4.2. Siyasal Partilerin Örgütlenme ve Çalışmalarına İlişkin Yasaklar.....	109
5.4.3. Siyasi Partilerin Kapatılması.....	110
5.4.4. Siyasal Partilere Devlet Yardımı.....	110
BÖLÜM VI	111
6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER	111
KAYNAKÇA	117

KISALTMALAR

TODAİE	: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
gös.yer.	: Gösterilen Yer
bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
R.G.	: Resmi Gazete
s.	: Sayfa
C.	: Cilt
SBF	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
vb.	: Ve benzeri

BÖLÜM I

1. GİRİŞ

Demokrasi, Demokratik Devlet gibi kavramlar son yıllarda Ülkemizde ve Dünya’da üzerinde sıkça konuşulan, tartışılan kavramlar haline gelmişlerdir.

Demokrasi kavramı, Grekçe demos (halk) ve kratein (yönetmek, hükmetmek) sözcüklerinden oluşan birleşik bir kelime olarak, ilk defa M.Ö. beşinci yüzyılda tarihçi Herodot tarafından kullanılmıştır. Kavramın, yaklaşık 2500 yıllık uzun bir geçmişi olmasına rağmen, ilk çağda şehir devletlerinde kısmen uygulamaya geçilmesinden sonra, orta çağ boyunca etkisini yitirdiği görülmektedir. Demokrasinin yeniden çekici bir kavram ve yaygın bir ideal haline gelmesi için Yeni Çağ ve aydınlanma dönemi adı verilen döneme ait düşüncelerin sonuç vermeye başlamasını beklemek gerekmiştir.

Bu çerçevede, Demokrasi uygulamalarına ilişkin son iki yüzyıldaki gelişmelerin de inişli-çıkışlı bir görünüm arz ettiği söylenebilir.

Bugün itibariyle “demokrasi”, “demokratik”, “demokratikleşme” gibi kelimelerin yaygın bir çekiciliğe sahip oldukları bir gerçektir. Ancak, demokrasiyle ilgili kavramların bu çekiciliği, demokrasi idealinin de gerçekten aynı derecede benimsenmiş olduğu anlamına gelmekte midir? Hatta, başka birçok değer bakımından olduğu gibi, demokrasi konusundaki bu yaygın sempati de bir ölçüde bu idealin anlamının bulanıklaşmasına mı hizmet etmektedir?

Bu nedenle demokrasinin ne anlama geldiğinin belirlenmesi bugün önemli bir sorun haline gelmiştir.

Zorluklardan biri kişisel tercih ve görüşlerin “demokrasi”nin kendi hakkındaki bilgiyi gölgede bırakma riskidir. Bunun yanında demokrasinin son derece yaygın olarak başvuru bir terim olması, onu belirsiz bir terim haline getirebilmektedir.

Demokrasiye ilişkin başka bir sorun da, terimin anlamının tarihsel olarak değişikliğe uğramış olmasından kaynaklanmaktadır. Gerçekten, aşağı yukarı 18. yüzyıl sonlarına kadar demokrasi terimi “dolaysız demokrasi” anlamında kullanılmaktaydı. Oysa bugün, genellikle hem dolaysız hem dolaylı (temsili) demokrasinin terimin anlam çerçevesi içinde olduğu düşünülmektedir.

Bu nedenle yapılması planlanan yüksek lisans tez çalışmasının giriş bölümü hariç ilk üç bölümünde devlet, iktidar, siyasal iktidar, hükümet biçimleri ve demokrasi hakkında tarihsel ve hukuksal anlamda bulgulara yer verilecektir.

Tez çalışmasının dördüncü bölümünde demokrasi kavramı, tarihsel gelişimi, demokrasi modelleri, günümüzde demokrasiye ilişkin yeni yaklaşımlar ve uygulama biçimleri ile demokrasi uygulamasına ait eleştirilere yer verilecektir.

Tez çalışmasının beşinci bölümünde, 1982 Anayasası çerçevesinde, Devletin demokratik niteliğine ilişkin olarak yer alan düzenlemelerin araştırılması planlanmıştır.

Tez çalışmasının altıncı bölümünde yer alan sonuç ve değerlendirmeler bölümünde ise, günümüz toplumsal - siyasal gelişmeleri açısından araştırması yapılan kavram ve olguların yüklendiği yeni anlam ve uygulama biçimlerinin belirtilerek elde edilen bulguların değerlendirilmesi yapılacaktır.

Gerçekten, günümüzde katılımcı demokrasi yada katılımcı toplum düşüncesinde çok boyutlu gelişmeler yaşanmaktadır.

Gelinen bu aşamada küreselleşme önemli ve belirleyici bir rol oynamaktadır. Bilgi teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte gelen yeniliklerin, geleneksel kitle iletişim araçlarının yanında, katılımcı yönetim düşüncesini gerçekleştirmede önemli bir işlevi yerine getireceği geniş bir biçimde tartışılmaktadır.

1.1. Problem

Tez çalışmasında aşağıda belirtilen problemlere ilişkin verilere yer verilecektir. Buna göre:

Devlet kavramının kökeni nedir ?

Devletin kökenine ilişkin teoriler nelerdir ?

Devlet hangi unsurlardan oluşmuştur ?

Tarihsel olarak devlet kavramının biçim ve içeriğinde meydana gelen değişiklikler nelerdir ?

Modern anlamda devlet kavramı ne şekilde ifade edilmektedir ?

Devletin bir unsuru olarak egemenlik nedir ?

Egemenliğin kaynağına ilişkin görüşler nelerdir ?

Tarihsel olarak egemenlik kavramının içeriğinde ne gibi değişiklikler olmuştur ?

Günümüzde egemenlik kavramından ne anlaşılmaktadır ?

Egemenliğin bir kullanılış aracı ve biçimi olarak siyasal iktidar ve hükümet biçimleri nedir ?

Demokrasi nedir ?

Demokrasinin tarihsel gelişimi ne şekildedir ?

Demokrasiye ilişkin temel yaklaşım ve teoriler nelerdir ?

Bir demokrasi teorisi olarak liberal demokrasi ne anlama gelmektedir ? Temel kurumları nelerdir ?

Demokrasi kavramının içeriğinde ne gibi değişiklikler olmuştur ?

Günümüzde demokrasiye ilişkin yeni yaklaşım ve uygulama biçimleri nelerdir ?

Demokrasi uygulamasına ilişkin eleştiriler nelerdir ?

1982 Anayasasında demokrasiye ilişkin olarak yapılan düzenlemeler nelerdir ?

1982 Anayasasında 2001 ve 2004 yıllarında yapılan değişiklikler nelerdir ? Bu değişikliklerin demokrasi ve temel hak ve özgürlükler açısından getirdiği yenilikler nelerdir ?

1.2. Araştırmanın Amacı

Tarihsel olarak demokrasi ve devlet kavramlarında içerik olarak meydana gelen değişiklikler ile elde edilen bulgular çerçevesinde, 1982 Anayasasında yer alan demokrasiye ilişkin düzenlemelerin incelenmesi araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Çağımızın bir bilgi çağı olduğu, buna paralel olarak her alanda büyük değişikliklerin yaşandığı söylenebilir. Bir toplumda meydana gelen bir gelişme ve dönüşüm, ilerleme yada gerileme olarak kabul edilebilecek birçok şey, diğer ulusların sosyal ve siyasal sistemlerini önemli ölçüde etkilemektedir.

21. yüzyılın başında, en güçlü devletler bile uluslararası alanda karşılıklı bağımlılığın gerçekleriyle yüzleşmek zorunda kalmaktadırlar. Devletler ulusal sınırlara riayet etmeyen çok uluslu şirketler, sermaye akışları ve iktisadi problemlerle karşı karşıyadırlar. Bu sorunlara karşılık olarak çoğu devlet şimdi bir uluslararası örgütler ağına ve egemenliği kısıtlayan anlaşmalara girebilmektedir.

Bunlar arasında insan hakları, hukuk devleti ve demokrasiyle ilgili uygulamaları devletlerin iç sorunu olmaktan çıkaran uluslar üstü mekanizma ve kurumların gelişmesi önemli bir yer tutmaktadır.

Bu süreç ülkelerin gevşek bir federasyonu niteliğindeki Avrupa Birliği'nde en üst noktasına çıkmıştır. Şüphesiz devletler varlığını sürdürmektedirler, fakat artan ölçüde, geleneksel egemenlik yorumlarını tehdit eden global ve özellikle de bölgesel ilişkiler yoluyla işlemektedirler.

Bu çerçevede, egemenlik, devlet ve demokrasi kavramlarında anlam, içerik ve uygulamalar konusunda meydana gelen değişikliklerin araştırılması araştırmanın önemini belirleyecektir.

1.4. Alt Problemler

Devlet ve Demokrasi Teorilerine ilişkin felsefi temeller nelerdir?

Bilgi teknolojilerindeki gelişmeler çerçevesinde oluşturulan yeni katılım modelleri nelerdir?

Demokrasinin temel kavramları olarak özgürlük ve eşitlik neyi ifade etmektedir?

1.5. Sınırlılıklar

Araştırması yapılacak olgulara ilişkin veriler temel olarak hukuki veriler halinde sunulacaktır.

Demokrasi uygulamalarına ilişkin verilerde yerel demokrasi uygulamaları ve bu konudaki gelişmelerin kapsam dışı tutulması planlanmıştır.

1.6. Yöntem

Bu çalışmada Betimsel Araştırma Modeli esas alınmış ve kısmen de Tarihsel Araştırma Modelinin olanaklarından yararlanılmıştır.

1.7. Tanımlar

Anayasal Devlet/Yönetim: Devletin görev alanını sınırlayan, bireysel hakları güvence altına alan ve siyasi otoritenin kötüye kullanımına karşı başvuru yolları tesis eden bir anayasa ve hukuk düzeni çerçevesinde işleyen yönetim biçimi.

Devletin iktidarını sınırlamak ve bireysel özgürlüğü korumak üzere bir dizi hukuki ve kurumsal tahditler çerçevesinde işleyen yönetim.

Bireycilik: Devlet veya toplum gibi kolektif sözcüklerin gerçek varlıkları temsil etmediğini ileri süren metodolojik doktrin. Buna göre kolektivitelerin davranışı ancak bireysel motivasyonlar ve iradelerle açıklanabilir. Herhangi bir sosyal

grup veya kolektif varlıktan ziyade insan bireyinin en üstün öneme sahip olduğuna olan inanç.

Çoğulcu Demokrasi: Seçimlerde birden fazla siyasi partinin rekabet etmesine dayanan demokratik sistem. Ayrıca örgütlü grupların toplumsal talepleri dile getirme ve hükümetin bunlara cevap vermesini temin etme kapasitesi sayesinde işleyen demokrasi biçimi anlamında da kullanılmaktadır.

Globalleşme/Küreselleşme: Ülkelerarası karşılıklı bağımlılığın artması ve ulusal sınırları aşan evrensel bir kamu oyununun oluşması süreci.

İdeoloji: Siyasal faaliyeti yöneten az çok tutarlı bir fikirler ve normlar sistemi.

Liberalizm: Devletin bireysel özgürlüğe mümkün olduğunca geniş bir yer bırakacak şekilde örgütlendirilmesini savunan siyasi doktrin.

Meşruluk: Siyasi iktidara itaat edilmesi ve onun koyduğu kurallara uyulması gerektiğine olan yaygın inanç.

Tarafsız Devlet: Liberal siyaset teorisine göre devletin toplum içindeki herhangi bir ideolojik, felsefi veya dini görüşü benimsememesi, bunlardan birinin yanında veya karşısında yer almaması ilkesi.

Sivil Toplum: Devletin ve dar anlamda özel alanın dışında kalan ve toplumun kolektif hayatını oluşturan özerk grup, topluluk ve kurumların adı.

BÖLÜM II

2. DEVLET KAVRAMI

Bu başlık altında, devletin tanımı, devletin kökenine ilişkin görüşler, devletin unsurları ve yapısal olarak devlet türlerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

2.1. Devletin Tanımı

Devletin tanımı, kavramı ve devletin ne olduğu konusu düşünürleri öteden beri uğraştırmış ve ilgilendirmiştir. Antik Yunan döneminden beri düşünürleri en çok ilgilendiren ve üzerinde en çok teori üretilen konuların başında devlet olgusu gelmektedir. Devletin ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı, nasıl olması gerektiği yüzyıllardan beri tartışıl原因miştir¹.

Devlet kelimesinin İngilizce karşılığı state, Fransızca karşılığı etat, Almanca karşılığı staat, İtalyanca karşılığı stato, İspanyolca estado’ dur. Bunların hepsinin kökeni Latince status kelimesidir. Ancak Latince status, devlet demek değil; hal, durum, vaziyet demektir. İlk defa İtalya’ da XVI’ ncı yüzyılda, devleti ifade etmek için stato terimi kullanılmaya başlanmıştır. Stato terimini modern anlamda devlet karşılığında ilk kullanan kişinin “Hükümdar” (II Principe) (1513) isimli eserinde Machiavelli olduğu kabul edilmektedir. 1500 ve 1600’ lerde stato (devlet) kelimesi Fransız, İngiliz ve Alman dillerine girmiştir².

Yukarıdaki açıklamalarda görüldüğü gibi, devlet sözcüğü batıda ancak 16. Yüzyılda kullanılmıştır. Çünkü bugün anladığımız anlamda, belirli sınırlar içinde yerleşmiş insan topluluğu ve kurumsallaşmış bir siyasi örgüt olarak devlet 16. Yüzyılda belirmiştir. Devlet sözcüğü dilimize Arapça’ dan gelmiştir. Osmanlılarda

¹ Ali Öztekin, *Siyaset Bilimine Giriş*, Ankara: Siyasal Kitapevi, 2000, s. 25

² Kemal Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Bursa: Ekin Kitapevi Yayınları, 2002, s. 42.

ise devlet yerine mülk sözcüğü kullanılmıştır. Devlet; talih, kısmet, mutluluk anlamına gelmektedir³.

Eski Yunanda devlet yerine polis, Roma'da civitas veya republica deyimleri kullanılmıştır⁴.

Devlet sözcüğünün kökenine ilişkin bu açıklamalardan sonra devlet kavramına ait bazı tanımlar aşağıdaki şekilde verilebilir:

Buna göre; Devlet, amacı toplumsal düzenin, adaletin ve toplumun iyiliğinin sağlanması olan, belirli bir toprak parçası üzerinde yerleşmiş insan topluluğuna dayanan ve bu toprak parçası üzerindeki her şey üzerinde meşru otoriteye sahip siyasal bir örgüt (hükümet) donatılmış toplumsal bir organizasyondur⁵.

Devlet, dışarıda, içerde ve özellikle kendi vatandaşları üzerinde en büyük yaptırım gücüne sahip, en büyük tüzel kişiliktir. Bu anlamda kurumların kurumudur⁶.

Bir başka görüşe göre devlet, tüm vatandaşların, vatandaşlık bağları ile bağlı olduğu, herkesin sahip çıkması, koruması ve saygı duyması gereken kutsal ve vazgeçilmez bir kuruluştur⁷.

Diğer bazı tanımlamalar ise şöyledir;

Devlet, egemen kamu gücüne sahip, hukuksal bir kişiliktir.

Devlet, bir ulusun belli bir ülke üzerinde, siyasal açıdan örgütlenmesi sonucu ortaya çıkan bir tüzel kişiliktir.

Devlet, örgütlenmiş bir ulustur.

Devlet iktidardır, bunu kısıtlayan başka bir iktidar yoktur⁸.

Konuya genel olarak bakıldığında, devlet tanımlamalarında iki eğilim görülmektedir. Bunlardan biri, devleti bir toplum olarak, diğeri de bir iktidar olarak gören yaklaşımlardır. Bunlar birbirinin karşısında olan görüşler değil, birbirini

³ **Erdoğan Teziç**, *Anayasa Hukuku*, İstanbul: Beta Yayınevi, 2001, s. 110

⁴ **A. Şeref Gözübüyük**, *Anayasa Hukuku*, Ankara: Turhan Kitabevi, 1997, s. 9

⁵ **Öztekin**, a.g.e. s.26

⁶ gös. yer.

⁷ gös. yer.

⁸ **Gözübüyük**, a.g.e. s.9

tamamlayan görüşlerdir. Devlet yerleşik bir topluluk dışında düşünülemediği gibi, topluluğu olmayan bir siyasal iktidar da düşünülemez⁹.

Bu iki görüş birlikte ele alındığında, devletin varlık koşulları üç noktada toplanabilir: Bunlar, topluluk, ülke ve egemenliktir. Egemenlik devletin varlık koşullarından olmakla birlikte, devlet çarkını işletecek ve devletin amacını gerçekleştirecek olan da siyasal iktidardır¹⁰.

Yukarıdaki açıklamaların ışığı altında devlet, yerleşik bir topluluğun hukuksal ve siyasal açıdan örgütlenmesi sonucu oluşan, tüzel kişiliğe ve egemenliğe sahip bir varlık olarak tanımlanabilir. Her tanımlama gibi bu da devlet olgusunu tümü ile yansıtan bir tanımlama değildir¹¹.

2.2. Devletin Kökenine İlişkin Görüşler

Devlet neden ve nasıl ortaya çıkmıştır? Devletin kaynağı hakkında çeşitli teoriler ileri sürülmüştür. Bu teorilerden ilki, devletin kökenini ailede ve onun genişlemesinde, ikincisi birtakım biyolojik esaslarda, üçüncüsü kuvvet ve mücadelede, dördüncüsü bazı ekonomik olaylarda ve beşincisi insanın akıl ve iradesinde bulmaktadır¹². Bunların yanında devletin kökenine ilişkin teokratik teoriler de bulunmaktadır.

2.2.1. Aile Teorisi

Söz konusu teoriye göre devlet, ailenin zamanla büyümesi ve aynı kandan gelen ailelerin birleşmesiyle meydana gelmiştir. Önce ailenin genişlemesiyle aileden daha büyük sosyal birlikler olan gens'ler (geniş aile, sülale) meydana gelmiştir. Genslerin de birleşmesiyle tribü (boy, kabile, aşiret)' ler, tribülerin birleşmesiyle devlet ortaya çıkmıştır. Diğer yandan aile teorisi, devlet otoritesinin niteliğini ataerkil ailede babanın aile üyeleri üzerindeki otoritesiyle açıklamaktadır. Ailenin zamanla

⁹ a.g.e. s.10

¹⁰ Gözübüyük, a.g.e. s.10

¹¹ gös. yer.

¹² Gözler, a.g.e. s.52,53

büyüyüp, genişleyip devlet haline gelmesiyle, babanın aile içindeki otoritesi de zamanla kralın otoritesi haline dönüşmüştür¹³.

Aile teorisini savunan düşünürler arasında Aristo (M.Ö.384-322), Romalı düşünür Cicero (M.Ö.106-43), Ortaçağ düşünürlerinden Marsilius Patavinus (1270-1340), 16. Yüzyıl Fransız yazarlarından Jean Bodin (1530-1596), 17. Yüzyıl İngiliz düşünürlerinden Robert Filmer (1610-1674), 19. yüzyıl Fransız düşünürlerinden Louis de Bonald (1774-1840), ve 20. yüzyıl Amerikan hukukçu ve devlet adamlarından Woodrow Wilson (1856-1924) sayılabilir¹⁴.

2.2.2. Biyolojik Teori

Biyolojik teoriye “organizmacı teori” de denir. Bu teoriye göre devlet, tabii ve biyolojik kanunlara göre, diğer canlı yaratıklar gibi kendiliğinden meydana gelen, büyüyen, gelişen ve zamanla yok olan bir organizmadır. Organik bir birlik olan devlet, tabiatın eseridir. Devlet, insan tabiatının gelişmesinin sonucunda ortaya çıkmıştır¹⁵.

Biyolojik teoriye göre, insan organizması ile devlet organizması arasında büyük bir benzerlik vardır. İnsan vücudunun organ ve fonksiyonlarına tekabül eden organ ve fonksiyonlar aynen devlette de vardır. Örneğin insandaki beslenme, devlette üretimdir. İnsan vücudundaki yağ birikiminin karşılığı devlette sermaye birikimidir. İnsan vücudundaki dolaşan kanın devletteki karşılığı mal ve eşya dolaşımıdır¹⁶.

Biyolojik teoriyi savunan düşünürler arasında eski Yunan Filozoflarından Platon (M.Ö.427–347), 19. Yüzyıl hukukçularından Bluntschili (1808–1881), İngiliz fikir adamlarından Herbert Spencer (1820–1908), Fransız sosyologlarından Alfred Espinas (1844–1922) sayılabilir¹⁷.

¹³ Gözler, a.g.e. s.53

¹⁴ gös. yer.

¹⁵ gös. yer.

¹⁶ a.g.e. s.53,54

¹⁷ gös. yer.

2.2.3. Kuvvet-Mücadele Teorisi

Bazı teorisyenler de devletin doğuşu ve kaynağını kuvvete, yani kuvvetlinin zayıfa, güçlünün güçsüze üstünlüğüne dayandırmaktadır. Bu görüşe göre devlet, kuvvetlinin zayıfı ezmesi sonucu doğmuştur. Ancak burada birey değil, toplumlar söz konusudur. Göçebe halinde yaşayan ilkel toplumlar da aralarında çatışıyorlardı. Bunların içinde güçlü kabileler, öteki güçsüz kabileleri hakimiyetleri altına alarak günümüz devletlerine benzememelerine karşın, o dönemlere özgü basit kurallarla yönetilen toplumları oluşturmuşlardır. İşte bu basit kurallarla yönetilen toplumlar, devlet dediğimiz örgütlenmenin ilk örnekleridir. Gene bu teoriye göre, nefisini korumak içgüdüleriyle hareket eden insan, gereksinmelerini karşılayabilmek için iki araca sahiptir. Bunlardan birisi çalışmak, öteki de yağmalamaktır. Çalışmak ekonomik olduğu halde, yağmalamak siyasidir. İşte devlet, bu iki siyasi aracın örgütlenmesinden kaynaklanmıştır. Bu görüşün teorisyenlerinden önde geleni Alman Oppenheimer' dir¹⁸.

2.2.4. Ekonomik Teori

Bu teori sınıf mücadelesini ve toplumsal çıkar çatışmalarını devletin doğuşunda temel faktör saymıştır. Bu düşünceye göre, bir devletin doğması ve oluşması için yoğun bir toplumsal ilişkiler karmaşasının ve zamanla da düzeninin olması gerekir. Toplum içindeki farklı çıkarların çatışması yanında, aynı toplumun belirli konular çerçevesinde işbirliği, sevgi ve hoşgörü sonucu uzlaşmada bulunması da kaçınılmazdır. İşte, çıkar çatışması sonucu oluşan uzlaşma, o örgütte devlet dediğimiz örgütlenmeyi oluşturur. Aksi halde, bir toplumda çıkar çatışmaları uzlaşmayla sonuçlanmazsa ya da sonuçlandırılmazsa o toplum parçalanarak başka toplumlarca yönetilir¹⁹.

¹⁸ Öztekin, a.g.e. s.34,35

¹⁹ gös. yer.

2.2.5. Toplumsal Anlaşma Teorisi

Bu kuramın çeşitli açıklamaları yapılmıştır. İnsan, insanın kurdudur diyen Hobbes'a göre birbirleri ile savaş durumunda olan insanlar bu felaketten kurtulmanın yolunu güvenlik ve barış içinde yaşamının aracı olarak devleti oluşturmakta bulmuşlardır. Hobbes'a göre devleti meydana getiren toplumsal anlaşmadır. Bu anlaşma insanlar arasındaki karmaşayı önlemiş ve devlet kurulmuştur²⁰.

Locke ise, toplumsal anlaşmayı açıklarken insanın doğuştan özgür olduğunu belirtmiştir. Toplumsal anlaşmayla herkes toplumun diğer bireylerine karşı çoğunluğun kararına uymayı kabul etmiştir. Bunun amacı da herkese iyilik, güven ve barış sağlanmasıdır. Kısaca belirtmek gerekirse siyasal toplumun oluşmasına toplumu oluşturan özgür insanlar razı olmuşlardır. Siyasal toplumu insan iradesi oluşturmuştur²¹.

Toplumsal anlaşmayı, Rousseau ise, şöyle açıklamaktadır; insanlar toplum halinde yaşamaya karar verdiklerinde hakları ile birlikte topluma girmiş olurlar. Her ortak, bütün haklarıyla birlikte kendisini topluluğa devreder. İnsan topluluğa girerken, haklarından vazgeçmiştir. Hakları ile birlikte toplumun üyesi olmuştur. Herkes kendini herkese vermekle hiç kimseye vermemektedir. Bu nedenledir ki egemenlik toplulukta, başka bir değişle halktadır. İşte insanın hakları ile birlikte topluma girmesine toplumsal sözleşme denmektedir. Bu üstü kapalı zımni bir sözleşmedir²².

2.2.6. Teokratik Teori

Teoriye göre devlet Tanrı tarafından yaratılmış olup, Tanrı insanları yönetme yetkisini, bilgi, beceri ve yeteneğini belirli kişi ya da gruplara vermiştir. İlk ve Orta Çağlarda din adamları, siyasi iktidarın kaynağının Tanrısal olduğunu ileri sürmüşler, görevleri gereği bu iktidarın kullanılmasında, dolayısıyla da devleti yönetmekte hakları olduğunu iddia etmişlerdir²³.

²⁰ Gözübüyük, a.g.e. s.11

²¹ gös. yer.

²² gös. yer.

²³ Öztekin, a.g.e. s.33

Özellikle Orta Çağda devletin Tanrı iradesinin bir eseri ve yansıması olduğu ve yeryüzünde devletin Tanrı buyruklarına göre yönetilmesi gerektiği, bu işi de en iyi din adamlarının yapabileceği kilise hukukçuları tarafından ileri sürülmüştür²⁴.

2.3. Devletin Unsurları

Devlet ülkesel olarak tanımlanan ve bir hükümete tabi olan belli bir halkın oluşturduğu siyasi bir topluluktur. 1933 tarihli Montevideo Sözleşmesi başka devletlerle ilişkiye girme yeteneğini de devletin dört temel unsurundan birisi olarak belirtmiştir. Diğer unsurla ise şunlardır; devamlı bir halk, tanımlanmış bir ülke ve bir yönetim sistemi(hükümet)²⁵.

Devletin unsurları, hukuken bir devletin var olduğunu söyleyebilmemiz için gerekli olan şartlar demektir. Hukuki analizde bunlar geleneksel olarak üç tanedir; ülke, toplum (halk), kurumsal yapı (örgüt)²⁶.

2.3.1. Ülke

Ülke, devletin egemenliğine tabi olan ve üzerinde milletin yerleşmiş bulunduğu üç boyutlu maddi çevredir. Ülke, kara sahası, su sahası ve hava sahası olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır²⁷.

Bunun hukuki sonucu, devletin yetki alanının sınırlı olmasıdır; devletin hukuki işlevleri (yasama, yürütme, yargı) ancak ülkenin sınırları içinde geçerlidir²⁸.

Üzerinde devamlı olarak yaşanılabilir ve egemenlik kurulabilir nitelikte olmak şartıyla ülkenin büyüklüğünün / küçüklüğünün hiçbir önemi yoktur²⁹.

²⁴ gös. yer.

²⁵ **Mustafa Erdoğan**, *Anayasal Demokrasi*, Ankara: Siyasal Kitapevi, 2001, s.291

²⁶ gös. yer.

²⁷ **Gözler**, a.g.e. s.46

²⁸ **Erdoğan**, a.g.e. s.292

²⁹ **Gözler**, a.g.e. s.46

Çok küçük toprak parçasına (ülkeye) sahip devletler olabildiği gibi, bir kıtaya sahip devletler de vardır. Bu unsurda önemli olan ülkenin varlığı, belirli sınırları olması ve bu sınırlar içinde yerleşik insan topluluklarının yaşamasıdır³⁰.

Belirli sınırlara sahip toprak üzerinde yerleşik insan toplulukları, göçerler, seyyar kabileler devlet sayılmazlar. Bir gemi içinde dolaşan ya da yaşayan insanlar da devlet sayılmazlar³¹.

Bir devletin ülkesi, yani yetki alanı, üzerinde kurulu olduğu kara parçasından ibaret değildir. Kara parçasının toprak altı yanında, hava sahası ve –eğer denize açılan bir devletse- kara suları da ülkeye dahildir. Ülkelerin sınırları uluslararası hukuka göre belirlenir. Böylelikle, sınırları ihtilaflı olduğu halde uzun dönemler varlığını koruyan devletler olduğu gibi, hiç ülkesi bulunmayan ama hukuken devlet sayılan siyasi teşkilatlanmalar da vardır. Ayrıca yeryüzünün tamamı devletlerin ülkesi değildir, açık denizler veya devletsiz topraklar da vardır. Okyanuslar birinci gruba girer, Antarktika ve Kuzey kutbu ise ikinci grubun örnekleridir. Açık denizler ve devletsiz topraklarla ilgili uluslararası hukuk kuralları devletlerin bu alanlarda yapabileceklerini düzenler veya sınırlar³².

2.3.2. İnsan Topluluğu

Devlet, her şeyden önce bir insan topluluğudur. Bunlar arasında bir amaç birliği de vardır. Devletin varlık koşullarından olan topluluğa halk, ya da ulus adı verilir. Devlet ile ulus aynı şey değildir. Devlet olmadan da ulus olabilir. Devlet, belli bir yerde yerleşmiş bir insan topluluğunu gerekli kılar. Burada önemli olan topluluğun devlet olarak örgütlenme isteği ve yeteneğidir. Bu düzeye ulaşan topluluklar ulus adını alır. Devlet, uygulanan devlet biçimine göre, çok uluslu da olabilir³³.

Ayrıca, devlet olabilmesi için bu insan topluluğunun devlet dediğimiz tüzel kişiliğe vatandaşlık bağları ile bağlı olmaları da gerekir. İnsanların sayısı devlet

³⁰ Öztekin, a.g.e. s.29

³¹ gös. yer.

³² Erdoğan, a.g.e.s.292,293

³³ Gözübüyük, a.g.e. s.12

olabilmek için çok önemli olmamakla birlikte 10, 15 kişilik insan toplulukları da devlet olamazlar. Günümüzde 10, 15 bin nüfuslu devletler olabildiği gibi, nüfusu milyarın üzerinde olan devletler de vardır³⁴.

İnsan topluluğunun niceliği (miktarı) önemli değildir, ama niteliği önemlidir. Her insan topluluğu devlet kuramaz. Bir arada yaşayan insanların bir devlet kurabilmeleri için, birtakım bağlar ile birbirine bağlanmış olmaları gerekir. İşte birbirlerine birtakım bağlarla bağlanmış insanlardan oluşmuş topluluğa millet denilmektedir³⁵.

İnsanları birbirine bağlayan bu bağların niteliğine göre iki değişik millet anlayışının bulunduğu söylenebilir. Bunlar; Objektif millet anlayışı ve sübjektif millet anlayışıdır³⁶.

Objektif millet anlayışına göre, millet birtakım objektif bağlarla birbirine bağlanmış insanların oluşturduğu bir topluluktur. Örneğin Irksal, dilsel veya dinsel bağlar bu niteliktedir³⁷.

Bu çerçevede ırk birliğini esas alan görüşe göre, insan topluluğunu millet haline getiren şey bu insanlar arasındaki ırk birliğidir. Ancak günümüzde Amerika Birleşik Devletleri gibi ırk birliğine sahip olmayan birçok devlet vardır³⁸.

Diğer bir görüş ise dil birliği görüşüdür. Bu görüşe göre insan topluluğunu bir millet haline getiren faktör insanların aynı ortak dili konuşmasıdır. Gerçekten de insanların arasında bir bağ kurulabilmesi, dolayısıyla bunların bir millet oluşturarak devlet kurabilmesi için öncelikle onların birbirleriyle konuşup anlaşabilmeleri gerekmektedir. Ancak, bu görüş yanında birden fazla dilin resmi dil olduğu devletler de bulunmaktadır³⁹.

Bir başka görüş ise din birliği görüşüdür. Bu görüşe göre bir arada yaşayan insanların bir millet oluşturabilmesi ve dolayısıyla bir devlet kurabilmesi için aynı dine mensup olmaları gerekir diğer bir ifadeyle, millet aynı dine mensup insanların

³⁴ Öztekin, a.g.e. s.29

³⁵ Gözler, a.g.e.s.43

³⁶ Gözler, a.g.e. s.43,44

³⁷ gös. yer.

³⁸ gös. yer.

³⁹ gös. yer.

oluşturduğu bir topluluktur. Ancak yeryüzünde yüzlerce millet vardır. Bu nedenle, kaçınılmaz olarak birçok devlet aynı dinden ve aynı mezheptendir⁴⁰.

Sübjektif millet anlayışına göre, Milleti oluşturan insanlar birbirine sübjektif, yani elle tutulamayan, gözle görülemeyen nitelikte olan bağlarla da bağlanabilir. Bu bağlar manevi niteliktedir; birtakım duygu ve düşüncelerden oluşur⁴¹.

Milleti oluşturan insanları birbirine bağlayan bu sübjektif bağlar arasında, mazi, hatıra, amaç, ideal, istikbal, ülkü birliği gibi hususlar yer almaktadır. Günümüzde, birçok ülkede aralarında ırk birliği, din birliği, dil birliği olmayan insanların bir araya gelerek bir millet oluşturdukları ve devlet kurdukları görülmektedir⁴².

2.3.3. Egemenlik

Egemenlik terimi, insanlık tarihinin ilk zamanlarından bu yana, çağdaş anlamını kazanıncaya kadar, kendisinden başka ve kendisinden üstün bir kuvvet tanımayan, mutlak, sınırsız ve üstün bir irade, emretme gücü anlamında kullanılmıştır⁴³.

Devletin bir diğer unsuru egemenliktir. Egemenlik devletin varlık koşuludur; egemenlik yoksa devlet de yoktur. Bu, devletin üstün emretme ayrıcalığıdır. Emir almadan emir verme yetkisidir. Hukuk açısından egemenlik, devletin sınırsız ve koşulsuz bağımsızlığına sahip olması, diğer devletlere hukuken eşit durumda bulunması, ülke içinde kendisine rakip bir başka gücün bulunmamasıdır⁴⁴.

Egemenlik kavramı ortaya atıldığı zamanlardan günümüze kadar değişik anlamlarda kullanılmıştır. Egemenlik öncelikle dış egemenlik ve iç egemenlik olmak üzere iki değişik anlamda kullanılmaktadır⁴⁵.

⁴⁰ Gözler, a.g.e.s.45

⁴¹ gös. yer.

⁴² gös. yer.

⁴³ Pertev Bilgen, *İdare Hukuku Dersleri*, İstanbul, Filiz Kitapevi, 1996, s.1

⁴⁴ Gözübüyük, a.g.e.s.12

⁴⁵ Gözler, a.g.e. s.49

Bu çerçevede, dış egemenlik, uluslararası ilişkiler alanında söz konusudur. Dış egemenlikten kısaca, bir devletin diğer devletlerden aşağı konumda olmaması, başka devletlere tabi bulunmaması ve dış ilişkilerinde diğer devletlerle eşit olması anlaşılmaktadır. Dış egemenlikten kastedilen şey ise bağımsızlıktan başka bir şey değildir. Diğer bir ifadeyle uluslararası hukuk bakımından egemenlik kavramı, bağımsızlık kavramıyla aynı anlama gelmektedir⁴⁶.

İç egemenlik ise devletin kendi ülkesi içinde söz konusu olan egemenliğidir. İç egemenlik de kendi içinde iki değişik anlamda kullanılmaktadır. İç egemenlik birinci anlamıyla, devlet iktidarının kendisini, yani içeriğini, açıkçası kapsadığı yetkileri ifade etmek için kullanılmaktadır. İkinci anlamda ise, egemenlik terimi, devlet iktidarının kendisini değil, bu iktidarın bazı niteliklerini belirtmektedir⁴⁷.

Egemen iktidarın başlıca nitelikleri ise şöyle sıralanabilir;

- Egemen iktidar asli bir iktidardır.
- Egemen iktidar bir başka iktidardan türememiştir; bir başka iktidar tarafından kurulmamıştır.
- Egemen iktidar en üstün iktidardır.
- Egemen iktidar, sınırsız bir iktidardır.
- Egemen iktidar tek ve bölünmez bir bütündür.
- Egemen iktidar devir ve ferağ edilemez⁴⁸.

Bir başka anlatımla, devletin kendi ülkesi içinde rakipleri yoktur, kamusal meselelerde nihai yetki onundur. Devlet dış dünyada (uluslararası alanda) başka devletler tarafından bağımsız/özerk bir birim olarak kabul edilir⁴⁹.

⁴⁶ gös. yer.

⁴⁷ gös. yer.

⁴⁸ a.g.e.s.50

⁴⁹ **Erdoğan**, a.g.e. s.294

2.4. Yapısal Olarak Devlet Türleri

Devletler yapısına göre “üniter devlet” ve “bileşik devlet” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bileşik devletler de kendi içinde “devlet birlikleri” ve “devlet toplulukları” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Devlet birlikleri de “şahsi birlik” ve “hakiki birlik” olmak üzere iki çeşittir. Devlet toplulukları da “konfederasyon” ve “federasyon” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır⁵⁰.

Yukarıda belirtilen devlet türlerine ait bilgiler devletler hukuku açısından şu şekilde özetlenebilir;

2.4.1. Üniter Devlet

Üniter devlet, devletin, ülke, millet ve egemenlik unsurları ve yasama, yürütme ve yargı organları bakımından teklik özelliği gösteren devlet şeklidir. Böylelikle, üniter devleti, devletin unsurlarında ve organlarında teklik özelliğiyle tanımlayabiliriz⁵¹.

Devlet, ülke, millet ve egemenlik unsurlarından oluştuğuna göre, üniter devlette tek ülke, tek millet ve tek egemenlik vardır. Diğer bir ifadeyle üniter devlet, tek bir ülke üzerinde, tek bir milletin, tek bir egemenliğe tabi olduğu devlet şeklidir. Bu nedenle, üniter devlette, devleti oluşturan unsurlar tek ve bölünmez bir bütündür⁵².

Şüphesiz ki üniter devletin ülkesi de il ve ilçe gibi birtakım bölümlere ayrılabilir. Ancak bunlar, basit idari bölümlerlerdir. Bu birimlerin sadece idari yetkileri vardır. Yasama ve yargı yetkileri yoktur. Bunların hepsi aynı egemenliğe tabidir. Bunların hepsinde aynı anayasa ve aynı kanunlar, kısacası aynı hukuk düzeni uygulanır⁵³.

Diğer yandan üniter devlette millet unsuru da tek ve bölünmez bir bütündür. Milleti teşkil eden insanların millet unsurunu oluşturmalarında din, dil, etnik grup vb. bakımlardan ayırım yapılamaz. Üniter devlette toplumlar veya cemaatler temelinde

⁵⁰ Gözler, a.g.e. s.67

⁵¹ a.g.e. s.68

⁵² gös. yer.

⁵³ gös. yer.

egemenlik yetkilerinin kullanılmasında farklılık yaratılamaz. Üniter devlet sadece yer bakımından federalizme değil cemaatler bakımından federalizme yani korporatif federalizme de karşıdır⁵⁴.

Son olarak, üniter devlette egemenlik de tek ve bölünmez bir bütündür. Tek olan egemenliğin alanı bütün ülkedir. Bu egemenliğe tabi olan da bütün millettir⁵⁵.

Üniter devlette, devletin yasama, yürütme ve yargı organları bakımından da teklik söz konusudur. Şöyle ki; üniter devlette tek yasama organı bulunmaktadır. Ülkenin bütünü için geçerli kanunlar, merkezde bulunan tek bir yasama organı tarafından yapılır. Örneğin Türkiye’de tek yasama organı Ankara’da bulunan TBMM’dir⁵⁶.

Üniter devletin yargı organı da üniter niteliktedir. Şüphesiz yargı organı üniter devletlerde de mahiyeti gereği birçok mahkemeden oluşmaktadır. Ancak, ülkenin her yerinde aynı tür mahkemeler vardır ve bunların üst mahkemeleri aynıdır. Böylelikle, bir üniter devlette, birden fazla ceza mahkemesi, birden fazla idare mahkemesi olabilir, ama iki tane Yargıtay, iki tane Danıştay olmaz⁵⁷.

Üniter devlette yürütme organı bakımından da esas itibarıyla bir bütünlük vardır. Yürütme organının tepesinde, parlamenter hükümet sistemlerinde bakanlar kurulu, başkanlık sistemlerinde ise başkan vardır. Bakanlar kurulu veya başkana merkezi idare adı verilecek olursa, üniter devletlerde yürütme yetkisi esas itibarıyla bu merkezi idarede toplanmaktadır⁵⁸.

Tekli devlet, merkezden yönetim ilkesine göre örgütlenmiştir. Bu devlet biçimi merkeziliğin yanında, yerinden yönetim ilkesinin uygulanmasına da engel değildir. Yerinden yönetime önem verilen tekli devletlerde, yerel kuruluşlara yönetsel özerklik tanınmıştır. Hiçbir zaman bu özerklik, bağımsızlık düzeyine ulaşmaz⁵⁹.

Tekli devlette, ülke sınırları içinde yasama, yürütme ve yargılama birliği olduğu gibi, salt bir hukuk ve yasa birliği de vardır. Tekli devletler, merkezden

⁵⁴ **Gözler**, a.g.e. s.68

⁵⁵ gös. yer.

⁵⁶ gös. yer.

⁵⁷ a.g.e. s.68,69

⁵⁸ a.g.e. s.69

⁵⁹ **Gözübüyük**, a.g.e.s.15

yönetim, yerinden yönetim, yetki genişliği ilkelerine göre, değişik biçimlerde örgütlenmişlerdir⁶⁰.

Merkezci tekli devletlerde bütün yetkiler ve sorumluluklar merkezde toplanmıştır. Merkezi yönetimin üstlendiği hizmetler, hem merkezde hem taşrada merkeze ait görevliler tarafından yürütülür. Merkezci tekli devletlerde, yasama ve yargılama gibi yönetim de tek elden yürütülür. Merkezci tekli devletlerde “yetki genişliği” ilkesine de yer verilmektedir. Yetki genişliği devletin merkezci özelliğini bozmamaktadır. Ancak, tekli ve merkezci bir devlette yönetimin bütünlük göstermesi zorunludur⁶¹.

Yerinden yönetimli tekli devlet uygulamasında ise, uygulamada yerinden yönetim iki biçimde kendini göstermektedir. Bunlar biri yer yönünden, diğeri hizmet yönünden olmaktadır. Yer yönünden olanlara “yerel yönetim kuruluşları” denilmektedir. Anayasamıza göre, il özel yönetimi, belediyeler ve köyler yerel yönetim kuruluşlarıdır. Bunlar, ortak yerel gereksinimleri karşılayan ve genel karar organları, halk tarafından seçilen kamu tüzel kişileridir⁶².

Hizmet yönünden olanlara ise “hizmet yönetim kuruluşları” denilmektedir. Hizmetin niteliği ele alınarak, bazı hizmetler yerinden yönetim kuruluşu olarak örgütlenmiş ve genel yönetimin dışında tutulmuştur. Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları bunlara örnek gösterilebilir. Yerinden yönetim kuruluşlarının en önemli özelliği özerkliklerinin olmasıdır. Özerklik, yerinden yönetim kuruluşlarının yönetim ve mali alanda serbestçe hareket edebilme olanağını gösterir. Bu anlamda özerklik, bağımsızlık anlamına gelmez⁶³.

Üniter devletlere, Türkiye, Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya, Yunanistan gibi devletler örnek gösterilebilir⁶⁴.

⁶⁰ Gözübüyük, a.g.e. s.15

⁶¹ gös. yer.

⁶² Gözübüyük, a.g.e.s.16

⁶³ gös.yer.

⁶⁴ Öztekin, a.g.e. s.36

2.4.2. Birleşik Devlet

Birleşik devlet, iki veya daha çok devletin sıkı veya gevşek bağlarla birleşmelerinden meydana gelmiş bir devlet çeşididir⁶⁵.

Bu tür devletlerde, yasama, yürütme ve yargı organlarına sahip ayrı devletler vardır. Bileşik devletlerde birden fazla anayasa, birden fazla hukuk düzeni yürürlüktedir. Birleşik devletler kendi içinde devlet birlikleri ve devlet toplulukları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır⁶⁶. Bunlardan, devlet birlikleri; şahsi birlik ve gerçek birlik olmak üzere gruplandırılabilir. Devlet toplulukları ise; konfederasyon ve federasyon şeklinde gruplandırılabilir.

2.4.2.1. Kişisel Birlik

Bu tür devletler günümüzde hemen hiç kalmamıştır. Bu tür devlet de iki devlet, bir hükümdarın başkanlığında ve yönetiminde toplanır. Hükümdar, her iki devletin de başkanı olup, genelde bu tür devletler, ortak hükümdarın yaşamı ile sınırlı olarak birlik oluştururlar. Üstelik böyle bir birlik, karşılıklı anlaşmalarla da pekiştirilmemiştir. Bu tür birleşik devletlere tarihten örnek verecek olursak; Hollanda ile Lüksemburg 1815–1890 yılları arasında, Belçika ile Kongo Cumhuriyeti 1885–1908 yılları arasında kişisel birlik biçiminde birleşik devlet oluşturmuşlardır⁶⁷.

2.4.2.2. Gerçek Birlik

Bu tür birleşik devlet örneğine de günümüzde pek rastlanmamakla birlikte yakın tarihte örnekleri görülmüştür. Gerçek birlik türü birleşik devletlerde de iki ayrı devlet ayrı ayrı devlet başkanları ya da hükümdarların yönetimi altında birleşir. İki devlet içişlerinde serbest olup, dışişlerinde aynı hukuk kurallarına tabidirler⁶⁸.

⁶⁵ Gözler, a.g.e. s.71

⁶⁶ gös. yer.

⁶⁷ Öztekin, a.g.e. s.37

⁶⁸ Öztekin, a.g.e. s.37

Gerçek birliğin, kişisel birlikten önemli farkı; iki devlet arasındaki birlik karşılıklı antlaşmalarla pekiştirilmiştir. Tarihteki örnekleri, İsveç-Norveç 1818–1905 yılları arasında, Avusturya ile Macaristan 1867–1918 yılları arasında gerçek birlik oluşturmuşlardır⁶⁹.

Bu devletlerin dış ilişkileri birlik tarafından yürütülür. Bu devletlerin uluslar arası hukuk bakımından ayrı birer kişilikleri yoktur⁷⁰.

2.4.2.3. Konfederasyon

Konfederasyon, birden fazla bağımsız devletin uluslararası hukuki kişiliklerini muhafaza etmek şartıyla belli bir amaçla, özellikle ortak savunmalarını sağlamak üzere kurdukları bir devlet topluluğu şeklindedir. Konfederasyon bir uluslar arası antlaşmayla kurulur. Konfederasyona anlaşmayla girildiğinden üye devletlerin konfederasyondan istedikleri zaman çıkabilecekleri kabul edilmektedir. Yani, üye devletlerin ayrılma hakkı mevcuttur⁷¹.

Konfederasyonu teşkil eden devletler gerek iç gerek dış ilişkileri bakımından bağımsız birer devlet niteliğini korurlar. Konfederasyonu bir devlet olarak görmek mümkün değildir. Konfederasyonun tüzel kişiliği yoktur. Konfederasyon, konfedere devletlerin üzerinde bir zorlama gücüne sahip değildir. Konfederasyonun tek organı “Diyet” ismi verilen bir meclistir⁷².

Konfederasyonun en eski örneği İsviçre Konfederasyonudur (1291–1848). Bu konfederasyon 1848’ de federasyon halini almıştır. ABD’ de bir federal devlet haline gelmeden önce, 1776–1787 yılları arasında bir konfederasyon şeklindedir⁷³.

Günümüzde dar ve teknik anlamda konfederasyon olarak kabul edilen bir devlet topluluğu yoktur. Ancak, konfederasyon geniş anlamda ele alınarak, Britanya

⁶⁹ gös. yer.

⁷⁰ Gözler, a.g.e.s.72

⁷¹ gös. yer.

⁷² a.g.e. s.73

⁷³ a.g.e. s.73

Uluslar Topluluğunu, Maastricht Antlaşması öncesinde Avrupa Topluluklarını, hatta NATO'yu konfederasyon benzeri topluluklar olarak düşünenler vardır⁷⁴.

2.4.2.4. Federasyon

Federasyon, kendi içlerinde belli bir özerkliği koruyarak iki veya daha fazla devletin aynı merkezi iktidara tabi olmak suretiyle oluşturduğu bir devlet topluluğudur. Federasyonda federal devlet ve federe devletler olmak üzere iki tür devlet vardır⁷⁵.

Federe devletlerin ve federal devletin birer anayasası vardır. Federal devletin ülkesi ve nüfusu, federe devletlerin ülkesi ve nüfusundan oluşur. Federe devlet içinde yaşayanların iki tür vatandaşlığı vardır. Devlet egemenliğinin içte kullanılması, federe devletlerle, federal devlet arasında bölüşülmüştür. Dış egemenliğin kullanılması ise, federal devlete aittir. Federe devletler gibi federal devletin de yasama, yürütme ve yargı organları vardır. Federal devletin organlarına federe devletlerin katılma biçimi, federal anayasa ile belirlenmiştir⁷⁶.

Federal devlet ve federe devletler ayrı tüzel kişiliklere sahiptir. Federasyonda iki ayrı tür devlet olduğuna göre, aynı ülke ve insan topluluğu iki ayrı devlet egemenliğine ve dolayısıyla hukuk düzenine tabidir⁷⁷.

ABD, Rusya Federasyonu, Almanya, Kanada, Avustralya federal devletlere örnek olarak verilebilir⁷⁸.

⁷⁴ Gözler, a.g.e. s.73

⁷⁵ gös. yer.

⁷⁶ Gözübüyük, a.g.e.s.17

⁷⁷ Gözler, a.g.e. s.75

⁷⁸ gös. yer.

BÖLÜM III

3.SİYASAL İKTİDAR VE SİYASAL REJİM

Bu bölümde siyasal iktidar ve siyasal rejim konuları alt başlıklar halinde incelenmiştir.

3.1.Siyasal İktidar

Bu başlık altında, siyasal iktidarın tanımı, siyasal iktidarın kaynağına ilişkin görüşler ve siyasal iktidarın özelliklerine yer verilmiştir.

3.1.1. Siyasal İktidarın Tanımı

İktidar, sözcük anlamı olarak güç kuvvet demektir. Siyasi iktidar ise; tüm toplumu etkileyen ve kapsamına alan etkileme ve yaptırım gücüdür. Siyasal iktidar kavramı ile sosyal iktidar kavramını birbirinden ayırmak gereklidir. Sosyal iktidar; geniş anlamı ile başkalarının davranışlarını etkileyebilme ve kontrol edebilme gücü, yeteneği ve başarısıdır. Bir kimse, bir örgüt ya da bir kurum ve kuruluş, başkalarını, başka örgütleri ya da tüm toplumu kendi isteği ve düşüncesi doğrultusunda etkileyebiliyor, yönlendirebiliyor ya da sürükleyebiliyorsa, o kişi, örgüt ya da kuruluş, etkilediği, yönlendirdiği ya da sürükleyebildiği toplum kesimleri üzerinde iktidar sahibi demektir¹.

Aile içinde babanın aile bireyleri üzerindeki iktidarı, öğretmenin öğrenciler, bir örgüt yöneticisinin üyeler üzerindeki iktidarı ya da otoriteleri hep bu tür sosyal iktidar örnekleridir².

¹ Öztekin, a.g.e. s.10

² gös. yer.

Siyasi iktidarın sosyal iktidardan farklılıkları vardır. Bunlar, etkilediği toplumsal alan yönünden kapsam farklılığı, en üstün iktidar olması açısından üstünlük farklılığı ve zor (kuvvet) kullanma farklılığıdır³.

3.1.2. Siyasal İktidarın Kaynağına İlişkin Görüşler

İlk çağlardan beri düşünürler siyasi iktidarın kaynağı konusunda çeşitli görüşler ileri sürmüşler ve değişik teoriler geliştirmişlerdir. Bu teorileri genel olarak iki ana grupta toplayabiliriz. Bunlardan ilki Tanrısal (teokratik) teoriler, ikincisi de halk teorileridir⁴.

3.1.2.1. Teokratik Teoriler

Teokratik egemenlik teorilerine göre egemenlik Tanrıya aittir. Bütün iktidarlardan tanrıdan gelir. Egemenliğin sahibi Tanrı olmakla birlikte, Tanrı bu egemenliğini yeryüzünde bizzat ve bilfiil kullanamayacağına göre, Tanrı adına bu egemenliği yeryüzünde kullanacak insanlara ihtiyaç vardır. Bu insanlar, yani egemenliğin yeryüzündeki kullanıcıları yahut zilyetlerinin kim olacağı ve bunların nasıl belirleneceği konusunda teokratik teorilerde görüş birliği yoktur. Bu konuda ileri sürülmüş iki ayrı doktrin vardır⁵.

Doğaüstü ilahi hukuk doktrinine göre, egemenlik hem Tanrıdan gelir hem de egemenliği yeryüzünde çeşitli ülkelerde kullanacak kişileri bizzat ve doğrudan doğruya Tanrı seçer. Dolayısıyla bu doktrine göre krallar Tanrının seçtiği kişilerdir. Kullandıkları egemenlikleri de doğrudan doğruya Tanrıdan alırlar. O halde krallar feodal beylere veya halka karşı değil doğrudan doğruya Tanrıya karşı sorumludurlar⁶.

Providansiyel ilahi hukuk doktrinine göre de egemenlik Tanrıya aittir. Ancak, egemenliği yeryüzünde kullanan kişiler doğrudan Tanrı tarafından seçilmemiştir. Bu

³ gös. yer.

⁴ Öztekin, a.g.e. s.14

⁵ Gözler, a.g.e. s.50-51

⁶ gös. yer.

kişiler Tanrının görünmez yön vermesi altında insanlar tarafından veya beşeri olaylar neticesinde seçilir⁷.

3.1.2.2. Halk Egemenliği Teorileri

Siyasi iktidarın kaynağının halkta olduğuna, halka dayandığına ya da halktan kaynaklandığına ilişkin teorilere halk teorileri ya da demokratik teoriler denmektedir. Bu teorilere bazı düşünürlerce “Halk Egemenliği Teorileri” de denilmektedir⁸.

Halk egemenliği teorisinin fikir babası J.J. Rousseau’ dur. Bu teori, özellikle 1789 Fransız ihtilalinden önce Fransa’ da, sonra tüm Avrupa’ da zamanla da tüm Dünya’ da büyük yankılar uyandırmıştır⁹.

Hem çağdaşı düşünürleri, hem Fransız Devrimini, hem de sonraki dönemdeki siyaset bilimcileri etkileyen Rousseau’ nun, siyasal iktidar ve siyasal toplum üzerine görüşlerini topladığı eseri “Sosyal Sözleşme” dir¹⁰.

Rousseau, düşünce yapısının temellerini doğal yaşam, sözleşme, genel irade ve yasaların üstünlüğü, egemenliğin niteliği ve güçler birliği ilkeleri üzerine kurmuştur¹¹.

Demokratik ya da halk egemenliği teorileri, geliştirilip toplumlarca benimsenmeye başladıktan sonra, iktidarlarnı İlahi Güce dayandıran krallıklar çökmeye ve yıkılmaya başlamış, yerlerine halkın ya da halktan belli kimselerin söz sahibi oldukları ya da değişik biçimlerde temsil edildikleri yeni yönetim biçimleri gelişmeye başlamıştır¹².

Demokratik ya da halk egemenliği teorisinin temelini, siyasi iktidarlarnın gücünü halka dayandırmaları oluşturur. Bu anlamda toplum kendisini yönetecek kişi ya da kişileri bizzat kendisi belirlemeli, bu kişileri istediği zaman da

⁷ gös. yer.

⁸ Öztekin, a.g.e. s.15

⁹ gös. yer.

¹⁰ Mehmet Akad, Bihterin (Vural) Dinçkol, *Genel Kamu Hukuku*, İstanbul: Der Yayınları, 2000, s.112

¹¹ gös. yer.

¹² Öztekin, a.g.e. s.15

değiştirebilmelidir. Halkın üstünde hiçbir güç ve kuvvet bu yetkiyi kullanamaz ya da kullanmamalıdır. Siyasi iktidarlara belirleme, etkileme ve değiştirme gücü ve hakkı sadece halka aittir. Kaynağını halktan almayan ya da iktidarını halka dayandırmayan hiçbir yönetim şekli ve biçimi meşru, kabul edilebilir ya da geçerli olamaz¹³.

Demokratik egemenlik teorileri de kendi içinde “milli egemenlik teorisi” ve “halk egemenliği” teorisi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır¹⁴.

Milli egemenlik teorisine göre, egemenlik millete aittir. Millet ise, kendisini oluşturan bireylerden ayrı ve onların üzerinde yer alan manevi bir varlıktır. Bu anlamda millet, halk kavramından farklıdır. Halk, belli bir zamanda milli topluluğu oluşturan vatandaşlar kitlesine verilen addır. Millet ise sadece bir ülke üzerinde belli bir dönemde yaşayan bireyleri değil, aynı zamanda geçmişte yaşamış olanları ve gelecekte doğacak olanları kapsayan bir kavramdır¹⁵.

Bu anlayışa göre, egemenlik halka, yani tek tek vatandaşlara değil, millete, yani geçmişte yaşamış ve gelecekte doğacaklara da aittir¹⁶.

Halk egemenliği teorisine göre ise; egemenlik “halk” a aittir. Halk ise, belirli bir anda yaşayan vatandaşlar topluluğu demektir. Halk egemenliği teorisine göre egemenlik halka, yani, halkı oluşturan tek tek her bireye aittir. Bu nedenle egemenlik bölünebilir bir şeydir. Herkes oransal olarak egemenliğin bir miktarına bir parseline sahiptir¹⁷.

3.1.3. Siyasal İktidarın Özellikleri

Siyasal iktidar belli bir toplulukta ortaya çıkar, buna da siyasal toplum denir. Siyasal toplumun en gelişmiş biçimi ise devlettir. Devletin varlık koşullarından olan egemenlik, siyasal iktidar eliyle kullanılır. Devletin amacını gerçekleştirecek olan siyasal iktidardır¹⁸.

¹³ a.g.e.s.16

¹⁴ **Gözler**, a.g.e. s.52

¹⁵ gös. yer.

¹⁶ gös. yer.

¹⁷ gös. yer.

¹⁸ **Gözübüyük**, a.g.e. s.12

Siyasal iktidarın özellikleri şu şekilde özetlenebilir:

3.1.3.1. İktidarın Benimsenmesi

Toplumun uyması gereken kurallar, siyasal iktidar tarafından konur. İktidarın emirlerine halkın uyması ise, halkın iktidarı benimsemesi ile olmaktadır. İktidar, yalnız güç demek değildir. İktidara düşen bazı işlevler de vardır. Siyasal iktidarın yetkilerini toplum yararına, bireyin özgürlüklerini koruma yönünde kullanması gerekir. Devletin karar alma, aldığı kararları uygulama ve karşı koyanları cezalandırma gücü vardır. Bunlar belli kurallara bağlanmıştır. İktidar, hukuka bağlı olarak kullanılır. İktidarın kötüye kullanılmasının önlenmesi için, iktidarın uğraş alanları çeşitli organlara bölünmüştür. Kural koyma, konan kuralları uygulama ve uygulamanın kurallara uygunluğunu denetleme ve gerektiğinde yaptırım uygulama, ayrı organlara verilmiştir¹⁹.

Bu çerçevede, yasama meclisince çıkarılan kanunların, gene milletçe oylanarak kabul edilen anayasaya uygunluğunun denetlenmesi gerekmektedir²⁰. Diğer bir deyişle hukuk kuralları bir hiyerarşi içerisindeyler. İktidarın benimsendiği bir hukuk devleti düzeninde, ast kurallar üst kurallara aykırı olamazlar²¹.

3.1.3.2. İktidarın Amacı

İktidarın amacı, topluma yön vermek, devlet görevlerinin yerine getirilmesine aracı olmaktır. Devletin gerçekleştireceği amaca, genel olarak, kamu yararı denir. Kamu yararı tüm toplumun yararıdır. Kamu yararı, geniş kapsamlı bir deyimdir. İçeriği, zamana ve devlet anlayışına göre değişir. Bunda etkili olan, siyasal iktidardır. Kamu yararı, kısaca belirtmek gerekirse, bireylere, insan haysiyetine yaraşır bir yaşam düzeyi sağlamaktır²².

¹⁹ Gözübüyük, a.g.e.s.13

²⁰ Özkan Gürsel, *Hukuk Devleti ve Yargı Denetimi*, Ankara: Saydam Yayınevi, 1995, s.23

²¹ Hüseyin Hatemi, *Anayasa Kurultayı*, Ankara: Hak-İş Yayını, 1992, s.468

²² Gözübüyük, a.g.e.s.13

Toplumu yönlendirme, uygulanan rejimin niteliğine göre değişir. Çoğulcu toplumlarda siyasal ve ekonomik özgürlükler korunarak, sistemden kaynaklanan toplumsal eşitsizlikleri giderici bazı önlemler alınmakta, bir denge sağlanmaya çalışılmaktadır²³.

3.1.3.3. İktidarın Hukuka Uygunluğu

Kamu yararı için konan düzenin korunması, ancak, konan hukuk kurallarına hem uymayı sağlama, hem de uymakla olmaktadır. Devletin hukuka uyması denildiğinde, üstün hukuk kurallarına, anayasalarda öngörülen kural ve ilkelere uyması anlaşılır. Bu, aslında siyasal iktidarın sınırlanması demektir. Kamu hukuku alanında, bireyle devlet karşı karşıyadır. Birey, devlete göre daha zayıf durumdadır, aralarında eşitlik yoktur. Bu nedenle devletin hukuka uygun hareket etmesi önem taşır. İktidar amacını, belli kurallara uyarak gerçekleştirir²⁴.

Devlet, kamu gücünü kötüye kullananları önlemekle yükümlüdür. Devlet, kendi koyduğu kurallara hem bireylerin uymasını sağlayacak, hem de kendisi uyacaktır. Bir kuralın hukuk kuralı niteliğini kazanabilmesi için, bu kurala başta devlet olmak üzere, herkesin uyması gereklidir²⁵.

Diğer bir deyişle, devletin hukuk devleti niteliği taşıması gerekmektedir. Hukuk devleti iddiası öncelikle, her şeyin hukuk çerçevesinde cereyan etmesiyle varlığını meşrulaştırma ve kendini başka sistemlerden farklı kılma özelliğine sahiptir²⁶.

Bu anlamda, bir ilke olarak yasallık ilkesi, bütün devlet uygulamalarının yasayla belirlenmesini gerekli kılmaktadır. Devlet gücünün sonuçları ölçülebilir ve önceden öngörülebilir olmalıdır²⁷.

²³ Gözübüyük, a.g.e.s.13

²⁴ a.g.e.s.14

²⁵ gös. yer.

²⁶ Mithat Sancar, *Devlet Aklı Kıskaçında Hukuk Devleti*, İstanbul: İletişim Yayınevi, 2000, s.78-79

²⁷ Hayrettin Ökçesiz, *Hukuk Devleti*, İstanbul: Afa Yayınevi, 1998, s. 27

3.2. Siyasal Rejim

Bu başlık altında siyasal rejimin tanımı ve siyasal rejimlerin sınıflandırılmasına ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

3.2.1. Siyasal Rejimin Tanımı

Siyasal rejim kavramı, biri geniş diğeri dar olmak üzere iki anlam içerir. Geniş anlamıyla siyasal rejim, belirli bir sosyal grupta, yönetenlerle yönetilenler arasındaki ayrımın aldığı biçimdir. Dar anlamıyla ise, sadece insan toplumunun özel bir biçimi olan “ulus” un yönetim yapısını belirtir²⁸.

Siyasal rejimlerin Aristo tarafından yapılan “monarşi, aristokrasi ve demokrasi” biçimindeki üçlü ayrımı uzun çağlar boyu bu konuda hakim olmuştur. Montesquieu bu ayrımı “cumhuriyet, monarşi, despotluk” üçlüsüne sokmuştur²⁹.

Günümüzde ise çok çeşitli ögelere göre ayrımlar yapılmaktadır. Genellikle, siyasal rejim denildiğinde akla hükümet biçimlerinin incelenmesi gelmektedir.

Başka bir deyişle, bir toplumun karşı karşıya bulunduğu temel siyasi karar, siyasal sistem ve onun içinde hükümet sistemi tercihiyle ilgilidir. Bu bakımdan, anayasaları temel siyasal kararlar olarak görebiliriz³⁰.

Teknik açıdan bakıldığında siyaset belirleme işlevi esas itibariyle yasama yoluyla gerçekleştirilmektedir. İç politikaya ilişkin bu nitelikteki bütün kararlar yasa yapılmasını gerektirmektedir. Ayrıca modern demokrasilerde bu kararların bazan hükümetler tarafından bazan da hükümetlerle birlikte alındıkları görülmektedir³¹.

3.2.2. Siyasal Rejimlerin Sınıflandırılması

Siyasal rejimlerin ya da hükümet sistemlerinin tasnifinde yasama ve yürütme kuvvetleri arasındaki ilişki hesaba katılmaktadır. Yargı kuvveti ise kural olarak bunun

²⁸ Esat Çam, *Siyaset Bilimine Giriş*, İstanbul: Der Yayınları, 1998, s.517

²⁹ gös. yer.

³⁰ Erdoğan, a.g.e. s.282

³¹ gös. yer.

dışında tutulmaktadır. Yargının her sistemde yasama ve yürütme kuvvetlerinden ayrı olduğu veya olması gerektiği varsayılmaktadır³².

Buna göre, hükümet sistemleri ilk önce kuvvetler ayrılığı ve kuvvetler birliği sistemleri olarak gruplandırılmaktadır.

Ancak, şunu hemen belirtmek gerekir ki klasik anlamdaki güçler ayrılığı ilkesi günümüzde artık siyasal gerçeği yansıtmamaktadır. Bu ilkenin yeni bir anlam kazandığı çoğulcu demokrasilerde eski önemini yitirdiği, güçler ayrılığının güçler arası işbirliğine dönüştüğü görülmektedir³³.

Klasik anlamda güçler ayrılığı ilkesinin günümüzde çoğulcu demokrasiye uyum gösterememesinin nedenlerinin başında partilerin siyasal yaşamda önem kazanmaları olmuştur. Yasama ve yürütme güçleri arasında eskiden yapılan ayırım, partilerin siyasal yaşama egemen olmaları ile büyük ölçüde önemini yitirmiş ve biçimsel olarak ayrılığını koruyan yasama ve yürütme güçleri gerçekte parti mekanizması içinde birleşmişlerdir³⁴.

3.2.2.1. Kuvvetler Ayrılığı Sistemleri

Kuvvetler ayrılığı sistemleri yasama ve yürütme kuvvetlerinin ayrı ayrı organlara verildiği hükümet sistemleridir. Kuvvetler ayrılığı sistemleri kendi içinde kuvvetler ayrılığının derecesine göre sert kuvvetler ayrılığı sistemi ve yumuşak kuvvetler ayrılığı sistemi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır³⁵.

Sert kuvvetler ayrılığı sistemi başkanlık sistemi, yumuşak kuvvetler ayrılığı sistemi ise parlamenter sistemdir³⁶.

³² Gözler, a.g.e. s.84

³³ Gözübüyük, a.g.e. s.69

³⁴ gös. yer.

³⁵ Gözler, a.g.e. s.91

³⁶ gös. yer.

3.2.2.1.1. Parlamenter Sistem

Yumuşak kuvvetler ayrılığı sistemi olarak da tanımlanan parlamenter sistemde, yasama ve yürütme kuvvetleri birbirinden yumuşak bir şekilde ayrılmıştır. Bu sistemde, yasama ve yürütme yetkileri kural olarak iki ayrı organa verilmişse de, bu organlar tam olarak birbirinden bağımsız değildir. Bu organlar yer yer iç içe geçmiştir. Keza bu organlar karşılıklı olarak birbirinin hukuki varlığına son verme imkanına da sahiptirler. Yumuşak kuvvetler ayrılığı sisteminde, bu organlar arasında karşılıklı işbirliği vardır³⁷.

Parlamenter sistem oldukça yaygın bir sistemdir. Bu sisteme örnek olarak, başta İngiltere olmak üzere, Almanya, İtalya, İspanya, Belçika, Hollanda, Danimarka, lüksemburg, İsveç, Norveç ve Yunanistan gibi ülkeler sayılabilir. Ülkemizde de parlamenter hükümet sistemi uygulanmaktadır.

Parlamenter sistemin ayırıcı özellikleri şu şekilde özetlenebilir;

- Parlamenter sistemde yürütme iki başlıdır. Yürütmenin sorumsuz başını devlet başkanı, sorumlu başını da başbakan oluşturur.
- Bakanlar kurulu meclise karşı sorumludur.
- Parlamenter sistemde yasama ile yürütme arasındaki ilişki, işbirliği ve karşılıklı etkileme mekanizmasına dayanır³⁸.

Parlamenter hükümet sistemlerinde yürütme organı iki başlıdır. Bir yanda devlet başkanı, diğer yanda ise bakanlar kurulu vardır. Cumhurbaşkanı, yasama organı karşısında sorumsuzdur. Yürütme organının diğer kanadında ise bakanlar kurulu bulunur. Yürütme organının bu ikinci kanadı yasama organı karşısında sorumludur. Bakanlar kurulu da kendi içinde ikili yapıdadır. Bir tarafta başbakan, diğer tarafta bakanlar bulunur. Başbakan, bakanlar kurulunun yani hükümetin başıdır. Klasik anayasa hukuku teorisine göre, başbakan da hukuki statüsü itibarıyla diğerleri gibi bir bakandır. Bu nedenle başbakan, sadece eşitler arasında birincidir³⁹.

³⁷ Gözler, a.g.e. s.100

³⁸ Gözübüyük, a.g.e.s.26-27

³⁹ Gözler, a.g.e.s.100

Parlamente sistemlerde bakanlar kuruluna kolektif sorumluluk, homojenlik, dayanışma ve gizlilik ilkeleri hakimdir⁴⁰.

Parlamente hükümet sistemlerinde yürütme organı doğrudan doğruya halk tarafından seçilmez. Yürütme organının birinci kanadı olan devlet başkanı monarşik parlamente sistemlerde irsi olarak belirlenir. Cumhuriyet parlamente sistemlerinde ise devlet başkanı doğrudan doğruya halk tarafından değil genellikle yasama organı tarafından seçilir. Parlamente sistemlerinde yürütme organının ikinci kanadı olan kabine de seçim usulüyle değil, yasama organı tarafından belirlenir. Bu konuda çeşitli usuller vardır. Devlet başkanı parlamentodan güven oyu alabilecek bir kişiyi başbakan olarak atar. Bu kişi diğer bakanları seçer. Başbakan tarafından seçilen kişiler cumhurbaşkanı tarafından bakan olarak atanırlar. Daha sonra bu şekilde kurulmuş olan kabine yasama organından güven ister. Böylelikle, parlamente sistemde kabinenin nihai tahlilde yasama organı tarafından belirlendiği söylenebilir⁴¹.

Parlamente hükümet sistemlerinde, yürütmenin bir kanadı olan devlet başkanı, yasama organı karşısında sorumsuzdur. Ancak, yürütmenin ikinci kanadı olan kabine yasama organı karşısında sorumludur. Yasama organı güvensizlik oyuyla kabineyi görevden alabilir. Kabinenin yasama organı karşısında kolektif ve bireysel olmak üzere iki tür sorumluluğu vardır⁴².

Parlamente sistemin diğer bazı tali özellikleri ise şu şekilde özetlenebilir;

Parlamente hükümet sistemi yasama yürütme ilişkisinin esnek kuvvetler ayrımına dayandığı bir siyasal mekanizmadır. Devlet başkanına tanınan yetkilerin artırılması parlamente sistemi başkanlık sistemine doğru kaydırmaktadır. Hükümete ağırlık verilmesi durumunda ise, devlet başkanının yetkilerinde bir azalma olmakta ve yetkileri sembolik bir duruma gelmektedir⁴³.

Parlamente hükümet sistemlerinde aynı kişi, aynı anda hem yasama, hem de yürütme organında görev alabilir. Yani bir kişi hem milletvekili, hem de başbakan veya bakan olabilir. Parlamente hükümet sistemlerinde aynı kişi hem yasama hem de

⁴⁰ gös. yer.

⁴¹ Gözler, a.g.e. s.102

⁴² a.g.e.s.103

⁴³ Gözübüyük, a.g.e.s.27-28

yürütme organında görev alabildiğine göre, bu sistemde tam olarak bir kuvvetler ayrılığı yoktur. Zaten bu nedenle de parlamenter hükümet sistemine yumuşak kuvvetler ayrılığı sistemi denmektedir⁴⁴.

Parlamenter sistemlerde bakanlar kurulu yasama organının çalışmalarına katılır. Bakanlar kurulunun kanun tasarısı sunma hakkı vardır⁴⁵.

Görüldüğü gibi, bu sistemde yasama ve yürütme kuvvetleri kural olarak birbirinden ayrı olmakla birlikte bunlar birbirine karşılıklı bağımlıdır. Yürütme yasamanın içinden çıkmaktadır. Yasama yürütmenin, yürütme de yasamanın görevine son verebilmektedir⁴⁶.

3.2.2.1.2. Başkanlık Sistemi

Sert kuvvetler ayrılığı sistemi olarak da bilinen başkanlık sisteminde, yasama ve yürütme kuvvetleri birbirinden mutlak bir şekilde ayrılmış iki organa verilmiştir. Bu organlar karşılıklı olarak birbirinden, gerek kaynak bakımından, gerek varlıklarını sürdürme bakımından bağımsızdır. Bir diğer deyişle, yasama ve yürütme organları ayrı ayrı seçilir ve seçildikten sonra da birbirlerinin varlıklarına son veremezler. Bu organların anayasal sistem içinde güçleri de birbirine eşit veya az çok dengelidir⁴⁷.

Başkanlık sisteminin özellikleri şu şekilde özetlenebilir;

Başkanlık sistemi katı bir güçler ayrılığı ilkesine dayanır. Yasama ve yürütme güçleri birbirinden kesin olarak ayrılmıştır. Yürütme halkın seçtiği başkan, yasama ise kongre tarafından yerine getirilir. Başkan yürütme görevini tek başına elinde tutar. Başkan hem devlet başkanı hem hükümet başkanı görevini yürütür⁴⁸.

Başkan, doğrudan doğruya veya ona benzer bir şekilde halk tarafından, belli bir dönem için seçilir. Başkanın bu süre içinde görevde kalması yasama organının güvenine dayanmaz. Başkan normal olarak süresi dolmadan yasama organı tarafından

⁴⁴ gös. yer.

⁴⁵ a.g.e.s.104

⁴⁶ Gözler, a.g.e.s.104

⁴⁷ a.g.e.s.91

⁴⁸ Gözübüyük, a.g.e.s.31

güvensizlik oyuyla görevden alınamaz. Dolayısıyla, başkan yasama organına karşı sorumlu değildir⁴⁹.

Başkanlık sistemine ilişkin diğer bazı tali özellikler ise şu şekilde özetlenebilir;

Başkan yasama organını feshedemez. Başkanlık sisteminde aynı kişi aynı anda hem yasama, hem de yürütme organında yer alamaz. Örneğin ABD’ de başkan seçilen kişi kongre üyesiyse, bu görevinden çekilmek zorundadır. Son olarak, başkanlık sisteminde başkan ve sekreterler yasama organının çalışmasına katılamaz. Başkanlık sisteminde meclislerde yürütmenin temsilcileri yoktur. Başkanın kanun teklif etme yetkisi yoktur. Başkanın yasama organının toplanmasını engelleme hakkı, toplanmış meclisin toplantılarını kapatma, meclisi tatile sokma yetkisi yoktur⁵⁰.

3.2.2.2. Kuvvetler Birliği Sistemleri

Kuvvetler birliği sistemleri yasama ve yürütme kuvvetlerinin aynı elde birleştiği hükümet sistemleridir. Yasama ve yürütme kuvvetleri, ya yürütme organında ya da yasama organında birleşir⁵¹.

3.2.2.2.1. Mutlak Monarşi

Güçler ayrılığı kuramı, devlet niteliğini kazanmış her siyasal toplumda birbirinden farklı üç görev olduğu, bu görevlerden her birini yerine getiren bir güç bulunduğu esasına dayanmaktadır⁵².

Mutlak monarşi, yasama ve yürütme kuvvetlerinin hükümdarda toplandığı bir hükümet sistemidir. Bu sistemde, devlet içinde tek ve en yüksek otorite hükümdardır. Yasama, yürütme ve hatta yargı yetkisi hükümdara aittir. Bu sistemde, hükümdar kanun koymakta, kanunları uygulamakta ve ortaya çıkan uyuşmazlıkları çözmektedir. Şüphesiz hükümdar, bu yetkilerinin hepsini bizzat ve doğrudan doğruya kullanamaz.

⁴⁹ a.g.e.s.93

⁵⁰ Gözler, a.g.e.s.94

⁵¹ a.g.e.s.85

⁵² Gözübüyük, a.g.e.s.68

Bunlar için, birtakım görevliler de atamaktadır. Ancak, bu görevlilerin hükümdar karşısında hiçbir bağımsızlıkları yoktur. Onlar hükümdarın memurudurlar. Hükümdar bu görevlileri istediği zaman azledebilir ve onlara devrettiği yetkileri geri alabilir veya değiştirebilir⁵³.

Bu arada, mutlak monarşi ile meşruti monarşi arasındaki farkları da belirtmek gerekmektedir.

Meşruti monarşi, kuvvetler birliği sistemi değil, bir kuvvetler ayrılığı (parlamentar sistem) sistemidir⁵⁴.

İngiltere, Belçika, Danimarka, İspanya, İsveç, Hollanda, Japonya, Lüksemburg gibi ülkeler birer meşruti monarşidir. Meşruti monarşi demokratik, mutlak monarşi ise anti demokratik bir sistemdir⁵⁵.

3.2.2.2.2. Diktatörlük

Demokratik rejimlerle baskı rejimlerini ayıran en önemli ölçüt, kendisine iktidar olma yolu açık tutulan bir yasal muhalefetin bulunup bulunmamasıdır. Demokrasinin azınlıkta olanlara günün birinde çoğunluk olabilme şansı tanıyan, egemenliğin halkta olduğu bir yönetim biçimi olarak tanımlanması bundandır⁵⁶.

Diktatörlük, yasama, yürütme ve hatta yargı kuvvetlerinin tek bir kişinin veya grubun elinde toplandığı bir rejimdir⁵⁷.

Diktatörlükler çok çeşitlidir. Bununla birlikte diktatörlükler totaliter diktatörlükler ve otoriter diktatörlükler olmak üzere ikiye ayrılabilir⁵⁸.

Totaliter diktatörlükler şu üç unsurla tanımlanabilir: Anti plüralizm, kütleli tek parti, toptancı ideoloji ve yaygın terör. Totaliter diktatörlük, devlet içinde iktidar gruplarının olmasına tahammül edemez. Bu nedenle toplumdaki plüralist yapıları tasfiye eder. Totaliter diktatörlüklerde kütleli bir tek parti vardır. Totaliter

⁵³ gös. yer.

⁵⁴ a.g.e.s.86

⁵⁵ Gözler, a.g.e.s.86

⁵⁶ Ahmet Taner Kışlalı, *Siyaset Bilimi*, Eskişehir: A.Ü.A.Ö.Fak.Yay.,2001,s.378

⁵⁷ Gözler, a.g.e.s.86

⁵⁸ gös. yer.

diktatörlüklerde, Marksizm gibi, faşizm gibi katı ve toptancı bir ideoloji vardır. Nihayet totaliter diktatörlüklerde muhalif bireylerin ve grupların yok edilmelerine yönelik keyfi ve yoğun bir zor kullanımı (terör) görülür. Sol totalitarizmin örneği, Stalin dönemi Sovyetler Birliğidir. Sağ totalitarizmin örneği ise Nazi Almanyasıdır. İdeolojik olarak birbirine karşıt ideolojileri savunsalar da, her iki rejim, yapı olarak birbirine benzemektedir⁵⁹.

Otoriter diktatörlükleri ise, sınırlı bir plüralizme yer veren, ideolojiye değil zihniyete dayanan, yaygın ve yoğun bir siyasal mobilizasyon ve katılma yaratmayan rejimler olarak tanımlayabiliriz⁶⁰.

⁵⁹ gös. yer.

⁶⁰ gös. yer.

BÖLÜM IV

4. KLASİK DEMOKRASİ KURAMI

Bu başlık altında, demokrasinin tanımı, demokrasinin tarihsel gelişimi, klasik demokrasinin temel kavramları, demokrasinin temel nitelikleri, demokrasi biçimleri, demokrasi modelleri, demokrasi ve insan hakları ile hukuk devleti ve demokrasi konularına yer verilmiştir.

4.1. Demokrasinin Tanımı

Demokrasi, Grekçe demos “halk” ve kratein “yönetmek”, “hükmetmek” sözcüklerinden oluşan birleşik bir kelime olarak, ilk defa M.Ö.5. yüzyılda Yunanlı tarihçi Herodot tarafından kullanılmıştır¹.

Bu anlamda, Abraham Lincoln’un meşhur demokrasi tanımı herkesce bilinmektedir: “ halkın halk tarafından halk için yönetimi”. buradaki yönetimden kasıt, siyasal kararları almak ve uygulamaktır².

Karl Popper, demokrasinin kimin yöneteceği sorusuna cevap olmaktan çok, diktatörlükten kaçınmayı mümkün kılan yönetim olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre; makul bir demokrasi teorisinin temel problemi şöyle ifade edilebilir: bir devlet nasıl örgütlenmeli ki, kötü yöneticiler kan dökülmeden yahut şiddet kullanmaksızın yönetimden uzaklaştırılabilir?³.

4.2. Demokrasinin Tarihsel Gelişimi

Demokrasiye ilişkin ilk uygulamaların M.Ö.5. yüzyılda Antik Yunanda ortaya çıktığı söylenebilir. Antik Yunanda, özellikle Atina Sitesinde (kent devletinde)

¹ Erdoğan, a.g.e.s.195

² gös. yer.

³ gös. yer.

demokrasinin (halk iktidarının) ilk örnekleri görülmektedir. O dönemin atinasında Atinalılar, kendileri için alınacak kararlar olduğu zamanlarda toplanmakta, kararlar almakta, alınan bu kararlarda bir grup tarafından uygulanmaktadır⁴.

Gene aynı yüzyılda Atina'da doğan Sofizm de demokratik kültürün temellerini oluşturmaya çalışan bir akımdır. Sofistler öncelikle, değişmez ve tek bir doğru olduğu inancını yıkmak için çaba göstermişlerdir⁵.

Ancak, buradaki halktan amaç, Atina sitesinde yaşayan herkes değildir. Kadınların ve kölelerin bu toplantılara katılma ve oy kullanma hakları yoktur. Bu toplantılara katılan halktan amaç, belli yaştan üzerindeki köle olmayan Atinalı erkek vatandaşlardır. Alınan kararları uygulayacak olanları da gene sözünü ettiğimiz bu halk kesimi seçimle işbaşına getirmektedir⁶.

Eski Yunan sitelerindeki bu ilk demokrasi uygulamalarını her ne kadar günümüz demokrasileri ile karşılaştırmak pek mümkün olmasa da, 2500 yıl önceki dünya koşullarında oldukça ileri sayılmalıdır⁷.

Özellikle, demokrasinin bazı temel koşulları olan, eşitlik, oy hakkı, söz hakkı gibi kuralların uygulanıyor olması çok büyük yenilikler sayılabilir. Çünkü aradan 2500 yıldan fazla süre geçmiş olmasına karşın, günümüz toplumlarının bazılarında bu temel koşulların henüz gerçekleşmemiş olduğu görülmektedir⁸.

Atina sitesi yönetiminin demokrasi açısından bir başka özelliği de, tek kişinin yönetimde kesin ve sınırsız olarak söz sahibi olmamasıdır. Oysa ki sonraki yıllarda dünyadaki hemen hemen tüm toplumlar, tek kişinin bu sınırsız ve mutlak hakimiyetini kırabilmek ve yönetimde sınırlı da olsa söz sahibi olabilmek için yüzyıllar boyunca savaşmışlar ve mücadele etmişlerdir⁹.

Bu mücadele ve savaşlar sonucu kimi toplumlar biraz ilerde, kimi toplumlar biraz geride olmak üzere, önce tek kişinin (kralların) mutlak ve sınırsız olan yönetme yetkilerine bazı sınırlar getirmeyi başarmışlar, zamanla tek kişinin mutlak

⁴ Öztekin, a.g.e.s.59

⁵ Kışlalı, a.g.e.s.356

⁶ Öztekin, a.g.e.s.59

⁷ gös. yer.

⁸ gös. yer.

⁹ gös. yer.

hakimiyetine son vererek, bazı toplum kesimleri yönetimde söz sahibi olmaya başlamışlardır. Aristokrat sınıf dediğimiz toprak soylularının yönetimde söz sahibi olduğu bu döneme feodal dönem denilmektedir. Bu dönem tüm Avrupa’ da yaklaşık bin yıl kadar sürmüştür¹⁰.

Bu bin yılın sonları olan 15. ve 16. yüzyıllarda dünyadaki yeni Rönesans ve reform hareketleri, yeni ülkelerin ve ticaret yollarının keşfi, ticareti ve sanayileşmeyi hareketlendirmiş, bu gelişmeler de yeni bir ticaret sınıfı olan burjuva sınıfının oluşmasına neden olmuştur¹¹.

Bu yeni sınıf devlet ve toplum yönetiminde doğuştan bazı ayrıcalıklara ve üstünlüklere sahip olan aristokrat sınıfın bu üstünlüklerini ve ayrıcalıklarını kendi gelecekleri için kırmaları gerektiğini anlamış, bu yolda mücadeleye başlamıştır¹².

Uzun savaşlardan sonra aristokrasinin üstünlükleri ve ayrıcalıklarına gerçekten son verilmiştir. 1789 Fransız devrimi aslında burjuva sınıfının köylüleri ve çiftçileri de arkalarına alarak aristokrat sınıfa karşı kazandığı büyük bir savaştan başka bir şey değildir¹³.

1789 Fransız ihtilaline yol açan gelişmeler düşünsel olarak, 17. yüzyıl doğal hukuk ve doğal haklar öğretisine dayanmaktadır.

Doğal hukuk öğretisinin ilk izlerine eski Yunan felsefesinde ve Roma hukuk düşüncesinde rastlanmaktadır¹⁴.

Özellikle Stoa felsefesi ve kısmen Roma hukuk düşüncesi, insanın rasyonel doğasının sonucu olan ve evrensel nitelik taşıyan bir takım doğal yasalar bulunduğu düşüncesini içermektedir¹⁵.

Stoacı felsefeye göre, akıl insanı erdeme götüren bir meziyet olarak bütün insanlar için ortaktır ve kişiler bu özellikleri sayesinde sırf birer insan olarak saygıya değerler. Bu şekilde doğal hukuk düşüncesinin başlıca çıkış noktaları akıl ve insan doğası kavramlarıdır. Yunan ve Roma düşüncesinde insanı diğer varlıklardan ayıran

¹⁰ gös. yer.

¹¹ **Öztekin**, a.g.e.s.60

¹² gös. yer.

¹³ gös. yer.

¹⁴ **Erdoğan**, a.g.e.s.10

¹⁵ gös. yer.

temel değer olarak aklın, insan doğasının bir parçasını oluşturduğu kabul edilmektedir. Akıl bu çerçevede doğal hukukun kaynağı ve dolayısıyla pozitif hukukun yol gösterici ilkesidir. Doğal hukukçular insan doğasının gereklerine aykırı gördükleri pozitif hukukun kurallarının aklın yol göstericiliğinde değiştirilmesini isteye gelmişlerdir¹⁶.

Doğal hukuk düşüncesi iki farklı biçimde ortaya çıkmaktadır. Birinci anlayış oldukça soyut ve rasyonalisttir; buna göre insan aklı bütün sosyal, siyasal ve kişisel ilişkilere hakim olması gereken evrensel ahlak (ve dolayısıyla hukuk) ilkelerini belirleyebilir. Bu anlayışın Yeniçağdaki tipik temsilcisi 17. yüzyıl Hollandalı düşünürü Hugo Grotius'tur (1583–1645)¹⁷.

Ona göre, doğal hukuk bir eylemin akla ve toplumsal doğaya uygunluğu veya aykırılığı bakımından ahlaken gerekli olup olmadığını gösteren doğru aklın ilkelerini ifade eder. Aklın bize bazı ilkelerini gösterdiği bu davranışlar ya uyulması zorunlu emirler ya da yasaklar biçimindedirler. Doğal hukuk matematik kesinlikteki değişmez ilkelerden oluşur¹⁸.

Doğal hukuka ilişkin ikinci görüş ise kendiliğinden gelişmeyi ön plana çıkarır. Bu, daha ziyade Anglo-Amerikan anlayışıdır ve pozitif hukukun, bir tür toplumsal evrim sonucunda, doğal olarak ortaya çıkan kural sistemlerine göre iyileştirilmesi gerektiği düşüncesine dayanır. Bu daha ziyade, başta David Hume (1711–1776) olmak üzere, İskoç aydınlanma geleneğine mensup düşünürlerin yaklaşımıdır¹⁹.

Doğal hukuk düşüncesi 18. yüzyılda birçok filozof ve hukukçuyu birleştiren adeta ortak bir anlayış halini almıştır. Bu yeni anlayış, ortaçağ düşüncesinde hakim olan ilahi doğal hukuktan bir kopmayı sağlamış ve laik doğal hukuk anlayışının temelini atmıştır²⁰.

Bu anlayışa göre, doğal hukuk düşünen aklın insan doğasından çıkardığı (kimilerine göre de Tanrı'nın insan doğasına yerleştirmiş olduğu) yasalardan ibarettir. Doğal hukuk ve ona dayanan doğal haklar öğretisi özellikle John Locke'da siyasal

¹⁶ gös. yer.

¹⁷ **Erdoğan**, a.g.e.s.10

¹⁸ gös. yer.

¹⁹ a.g.e.s.11

²⁰ gös. yer.

iktidarı sınırlama düşüncesini haklı göstermek için başvurulmuş bir araç olarak işlev görmüş olması bakımından modern anayasacılık düşüncesine kaynaklık etmiştir²¹.

Bugün de esas itibariyle doğal haklar düşüncesinin devamı olan insan hakları öğretisi benzer bir işlev görmektedir. Bu öğretisi insani varoluşun kendi başına değeri üstünde yaptığı vurgunun ahlaki değeri bir yana, devlet karşısında bireylere güvenceli ve dokunulmaz bir alan tanımak suretiyle de iktidarın sınırlanmasına yardımcı olmaktadır. Hatta denebilir ki günümüzde insan hakları düşüncesi evrensel düzeyde gördüğü kabul sayesinde anayasacılığın en etkin ve yaygın aracı haline gelmiştir²².

Tarihsel olarak doğal hukuk ve doğal haklar düşüncesinin önemli düşünürlerinden biri de Thomas Hobbes (1588-1679) dir.

Hobbes'e göre; doğa halinde sürekli olarak çıkar ve tutkularıyla güdülenen doğal insan diğer insanlarla bitmez tükenmez bir güç ve çıkar çatışması içindedir. Böyle bir durumda, toplumsal düzen ancak egemen gücün sağlayacağı kurallar yoluyla gerçekleşecektir; fakat böyle bir geçişin sağlanması için kurallara boyun eğilmesi gerekmektedir. İtaat sağlanmadan toplumsal düzenin sağlanamayacağı açıktır. İtaati temellendiren neden, gerçekte toplumsal düzeni temellendirmektedir²³.

Aristo'nun tersine Hobbes, insanı doğuştan toplumsal kabul etmez. O'na göre, doğuştan bencil olan insanoğlu, mutlak biçimde kendi yararını ve çıkarını düşünmeye yöneliktir. Doğal yaşam döneminde tabiat icabı eşit yaratılan insanlar varlıklarını sürdürebilmek için devamlı olarak kendilerini korumak zorunda kalmışlardır²⁴.

İnsanı diğer yaratıklardan ayıran temel farkı akıl olarak belirleyen Hobbes, aklını kullanan insanın kendini güvenlik içinde bulmak istediğini söylemektedir. Aslında doğal hakkın bir sonucu olan güvenlik isteği, doğal yasalara boyun eğmekle gerçekleşir. Doğal yasalar ise üç tanedir: Barışı aramak, ona kavuşmak için her şey

²¹ gös. yer.

²² **Erdoğan**, a.g.e.s.12

²³ **İlkay Sunar**, *Düşün ve Toplum*, Ankara, Birey ve Toplum Yayınları, 1986, s.66

²⁴ **Akad, Dinçkol**, a.g.e.s.84

üzerindeki mutlak hakkından vazgeçmek, sözleşmeleri tanımak ve onları bozmamak²⁵.

Burada doğal hakla doğal yasalar arasındaki fark açıklanırsa; Doğal hak, insanın kendini korumak için gücünün yettiği her şeyi yapabilmek özgürlüğüdür. Doğal yasalar ise, aklın bulgusudurlar. Kendimizi korumaya ve savunmaya yöneliktirler ve bizim aleyhimize dönebilecek şeyleri yapmaktan sakınmamızı öğütlerler. Bu kısaca, kendinize yapılmasını istemediğiniz şeyi, başkasına yapmayın şeklinde açıklanabilir. Görülüyor ki, yasa hakkın sınırı olmaktadır²⁶.

İşte doğal hakkın sonucu ve aklın eseri olan doğal yasalara uyarak barışı ve güvenliği arayan insanoğlu çareyi sözleşme ile toplum haline geçmekte bulmaktadır²⁷.

Böylece, güvenlik ve barış içinde toplum haline geçen insanlar, yönetim haklarını bir egemene devreder ama bu toplum hali Aristo'nun düşündüğü gibi doğal bir olay değildir. İradi bir anlaşmadan doğan yapay bir olgu, bir çıkar hesabıdır²⁸.

Hobbes'e göre, toplumsal düzen ancak egemen gücün sağlayacağı kurallar yoluyla gerçekleşecektir. Fakat böyle bir geçişin sağlanması için kurallara boyun eğilmesi gerekmektedir²⁹.

Sözleşme ile haklarını egemene devreden kişiler, aslında, sözleşmeyi onunla değil, kendi aralarında yapmışlardır. Bu yüzden sözleşme egemeni bağlamaz, tamamen dışındadır³⁰.

Hobbes' in mutlakçılığında egemenlik bölünmez ve salt niteliktedir. Her şeyi yapmaya sınırsız biçimde karar verecek olan egemenin bu arada yapması gereken şeyler de vardır. Örneğin güvenlik ilkesi. Egemen, uyruğunun güvenliğini içte ve dışta korumakla görevlidir. Egemen halkın mülkiyet hakkını tanımak, onu topluma uygun biçimde düzenlemekle yükümlüdür. Halkın yasal savunma hakkı bir başka

²⁵ gös. yer.

²⁶ a.g.e.s.85

²⁷ **Akad, Dinçkol**, a.g.e.s.85

²⁸ gös. yer.

²⁹ **Sunar**,a.g.e.s.66

³⁰ **Akad, Dinçkol**, a.g.e.s.85

ilkeyi oluşturmaktadır. Yasayı egemen koymakla birlikte bu yasalar akla aykırı olmayacaktır³¹.

Halkı yönetmek için konmuş yasalar, onun yararını sağladığı ölçüde mükemmeldir. Kişinin özgürlük alanı yasanın sustuğu yerden başlamaktadır. Demek ki egemen bu sınırı iyi tayin etmeli, özgürlüğü daraltacak alana kadar uzanmamalıdır³².

Doğal hukuka dayalı demokrasi geleneğinin önemli isimlerinden biri ise John Locke' (1632–1704) dir. Locke göre; doğal yaşam döneminin özgürlük ve eşitliğe dayalı huzurlu ortamı mülkiyete yapılan saldırılarla bozuluyor, zedeleniyorsa ortada sistemin sağlıklı işlemlerini engelleyen bazı eksiklikler vardır; bunlar yasalar, yargıçlar ve kolluk gücüdür. İşte doğal yaşam döneminin bu en önemli eksiğinin toplumca farkına varılması ile birlikte çıkış yolu için formül hemen bulunmuştur: sözleşme³³.

Yargılama ve cezalandırma hakkını kendi iradesiyle yargıçlara yani yargı erkine bırakan toplum üyeleri, uygulanacak olan yasaların hazırlanması ve yürürlüğe konması görevini de bir başka güce, parlamentoya vermiştir. Ancak, bu da yeterli değildir, bir de yürütme erkine ihtiyaç vardır³⁴.

Yönetimlerin bozulmasını yasama ya da yürütmenin uygulamalarında keyfiliğe kaçmasına bağlayan Locke, buna karşılık halkın eline de güçlü bir silah vermiştir. Bu da direnme hakkıdır. Gerçekten, halkın elindeki en büyük güç egemenliktir. Çünkü kaynağı kendisindedir. Bu nedenle her zaman yasama ve yürütmeyi denetleme, onları yargılama ve gerektiğinde de onayını geri çekerek değiştirme hakkına sahiptir³⁵.

Bireyciliğe, çoğunluğun egemenliğine, mülkiyet hakkının önemine inanan ve savunan J.Locke, yaşadığı çağdan başlayarak Batı ülkelerine damgasını vuracak olan

³¹ a.g.e.s.90

³² gös. yer.

³³ gös. yer.

³⁴ **Akad, Dinçkol**, a.g.e.s.107

³⁵ a.g.e.s.109

burjuvazinin öncülüğündeki büyük toplumsal değişimi görmüş ve teorisini çizmeye çalışmıştır³⁶.

Demokratik düşüncenin gelişimi açısından 18. yüzyılın bir başka önemli düşünürü J.J. Rousseau' dur. Rousseau' da insanlığın bir doğal yaşam döneminden geçtiğini varsayım da olsa savunmaktadır. Ne var ki bu dönem ne Hobbes' in söylediği gibi tam bir kargaşa, ne de Locke' nin açıkladığı gibi tam bir huzur ortamıdır. Rousseau' nun insanı mutlu insandır³⁷.

Mülkiyetin ortaya çıkmasıyla birlikte mutluluğu sona eren ve artık iş bölümüne dayalı, yek diğerine ihtiyaç duyan, toplum halinde birlikte yaşamaya zorunlu insana ve toplum haline geçilmiştir. Ancak, toplum haline gelmeye karar veren insanların aralarındaki sözleşmeyle sosyal zorlama da ortaya çıkmaktadır³⁸.

Rousseau' ya göre sözleşmenin koşulları şunlardır:

Her üyenin tüm haklarıyla birlikte kendini topluma terk etmesi ve genel iradenin üstün iradesini kabullenmesi gerekmektedir. Böyle olunca durum herkes için aynıdır. Herkes topluma kendini terk etmekle haklarından vazgeçmekte ama verdiği kadarını geri aldığından kendinden bir şey vermemektedir. Bu durumda her sözleşmeci, yek diğerine bağımlı olmadan birleşmekte ve salt kendine itaat ederek eskisi gibi özgür yaşamaktadır. Böylece, sözleşmeyle insanoğlu sosyal döneme geçerek doğal yaşamdakine benzer bir düzene kavuşmaktadır³⁹.

Rousseau' ya göre egemenliğin dört özelliği vardır:

Buna göre; egemenlik devredilemez. Çünkü İktidarlar el değiştirebilir ama genel irade değişmez. Mebuslar halkın temsilcisi değil görevlileridir⁴⁰.

Egemenlik bölünmezdir. Bölündüğü anda artık genel irade değil, özel iradeler söz konusudur. Bu nedenle de yasama, yürütme diye bir ayırım yapılamaz⁴¹.

³⁶ gös. yer.

³⁷ a.g.e.s.112

³⁸ a.g.e.s.113

³⁹ Akad, Dinçkol, a.g.e.s.115

⁴⁰ a.g.e.s.116

⁴¹ gös. yer.

Rousseau'ya göre, özgürlüklerin güvence altında olabilmesi, servet eşitliği dahil insanlar arasında eşitliğin sağlanabilmesine bağlıdır. Böylece güç eşit dağıtılmış olacağı ve kimseye devredilemeyeceği için bazılarının diğerlerinin özgürlüklerini ellerinden alma olanağı ortadan kalkacaktır⁴².

Genel irade, bir anlamda özel iradelerin bütünü olduğundan kendini oluşturan üyelerin aleyhine, ortak yarara aykırı bir karara varamaz. Halk sadece kitlenin tümünün ve her birinin iyiliğini ister⁴³.

Egemenlik, mutlak, etkili bir güce dayanmalıdır. Doğa, insana verdiği organları üzerindeki emretme yetkisini, sosyal sözleşme ile topluma vermiştir. Yani kendisine uygulanacak sosyal gücün kaynağı gene kendisidir⁴⁴.

Rousseau demokrasi için kötü yönetim demiş ve beğenmemiştir. Çünkü egemenle yönetici aynı kamu kişiliğinde birleşmiştir. Öte yandan yasayı yapanla uygulayan aynı olunca, bu defa karşımıza yürütmenin halkın lehine değil, kendi çıkarı için yasaları uygulamaya başlayacağı tehlikeli bir yönetim modeli ortaya çıkmaktadır⁴⁵.

Bu nedendir ki Rousseau gerçek demokrasinin hiç olmadığını, olamayacağını, böyle mükemmel bir yönetimin insanlara uymayacağını, ancak Tanrı ülkesinin demokrasiyle yönetilebileceğini, Ona uygun düşeceğini savunmuştur⁴⁶.

17. yüzyıl bir yandan bireyci ve liberal düşüncenin temellerini oluştururken bir yandan da kuvvetler ayrımı ve kuvvetlerin birbirini dengelemesi ilkesinin işlenmesine sahne olmuştur. Montesquieu (1688–1755) bu ilkeleri Kanunların Ruhu adlı eserinde toplamıştır⁴⁷.

18. yüzyıl Fransız sosyal felsefecisi Montesquieu kanunların Ruhu adlı eserinde kuvvetler ayrılığı önerisini kendi zamanının İngiltere'si hakkındaki gözlemlerinden hareketle geliştirmiştir. Ona göre İngiltere'nin siyasi bakımdan özgür

⁴² Kışlalı, a.g.e.s.359

⁴³ Akad, dinçkol, a.g.e.s.116

⁴⁴ gös. yer.

⁴⁵ a.g.e.s.120

⁴⁶ gös. yer.

⁴⁷ Toktamış Ateş, *Demokrasi*, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1994, s.57

bir ülke olmasının temelinde, siyasal iktidarın farklı toplumsal güçlerin temsilcisi olan organlar arasında dağılmış olması yatmaktadır⁴⁸.

Montesguie her devlette üç temel güç olduğunu tespit etmiştir. Bunlar, yasaları yapmakla görevli yasama gücü, dış ilişkileri yürütmek ve güvenliği sağlamak üzere görevli yürütme gücü ve nihayet suçluları cezalandırmak ve kişiler arası uyuşmazlıkları çözmekle görevli yargılama gücüdür. İlmli bir yönetim bu işlevlerin her birinin ayrı organlar tarafından yerine getirilmesiyle sağlanabilir⁴⁹.

Çünkü, ancak böyle bir yönetimde özgürlük var olabilir. Siyasi özgürlüğün temeli ise, insanlarda doğal bir eğilim olan, iktidarın kötüye kullanılmasının önlenmesidir. Bu da ancak kuvvetin kuvveti durdurmasıyla sağlanabilir. Bütün güçlerin tek bir elde toplanması iktidarı kötüye kullanma ihtimalini artırır ve baskıcı bir yönetim ortaya çıkarır⁵⁰.

Bu temel düşünceye 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisinde de yer verilmiştir. Bildirinin 16. maddesinde, kuvvetler ayrılığının belirtilmediği toplumların anayasaya sahip sayılamayacakları dile getirilmiştir⁵¹.

Bildirinin ilk maddesi, insanların özgür ve eşit doğduklarını ve yaşadıklarını açıklamış, ikinci maddesi ise, insanın doğal ve zamanaşımına uğramaz hakları bulunduğunu, bunların özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnme olduğunu belirtmiştir. Üçüncü maddesinde, egemenliğin kaynağının ulusta olduğu, hiçbir kişi yada kurumun kaynağını ulustan almayan bir otoriteyi kullanamayacağı belirtilmiştir⁵².

Böylece, monarşiler döneminde kralın elinde tuttuğu yasama yetkisi, kural koyma, kaldırma gücünün sona erdiği, ulus egemenliğinin çağın ve Fransız İhtilalinin getirdiği liberal anlayışın bir sonucu olarak ilk kez düzenlenip açıklandığı görülmektedir⁵³.

⁴⁸ **Erdoğan**, a.g.e.s.14

⁴⁹ gös. yer.

⁵⁰ gös. yer.

⁵¹ gös. yer.

⁵² **Akad, Dinçkol**, a.g.e.s.134

⁵³ **Akad, Dinçkol**, a.g.e.s.134

Bildirinin dördüncü maddesi ise, bu anlayışın tipik bir örneğini oluşturmaktadır. Buna göre; özgürlük, başkalarına zarar vermeyecek her şeyi yapabilmektir. Bir insanın özgürlüğünün sınırı, başkasının aynı hakları kullanmaya başladığı yerde biter, özgürlüğün sınırını da yasa çizer denilmektedir⁵⁴.

Bildirinin beşinci maddesinde, yasaların niteliği ve toplumsal işlevi açıklanmıştır. Buna göre, yasalar yalnızca topluma zararlı faaliyetleri yasaklayacaktır. Altıncı maddede ise, tüm yurttaşların yasa karşısında eşit oldukları, mevki, rütbe ve statü farkı gözetilmeksizin yasaların uygulanmasından eşit olarak faydalanacakları esası yer almaktadır⁵⁵.

Bildirinin 16. maddesinde siyasal toplumun kurulmasının temel koşulu açıklanmıştır; Haklarını güvenceye bağlamamış, güçler ayrılığını gerçekleştirememiş toplumlar, bir anayasaya da sahip değildir. Bildiri, bu açıklamayla, Montesquieu'nun savunduğu güçler ayrılığı ilkesinin devletin kuruluşunda temel olduğunu kabul etmektedir⁵⁶.

4.3. Demokrasinin Temel Kavramları

Demokrasi tartışmasında iki temel değer son derece önemli bir yeri vardır: özgürlük ve eşitlik. O kadar ki bazı yazarlar demokrasinin bir bakıma özgürlük ve eşitliğin bir sentezi olduğunu belirtmektedirler. Demokratik yönetime can veren, onu benzersiz kılan ve demokrasiyi diğer sistemlerden ayıran bu ikiz ideallerdir. Demokrasinin özelliği en kısa biçimde ifade edilmek istenirse şöyle denebilir: demokrasi, vatandaşları için mümkün olduğunca fazla hürriyet ve eşitliği birleştiren bir devlet yönetimi şeklidir⁵⁷.

Ancak belirtmek gerekir ki, demokrasinin özgürlüğü onun liberal sıfatından gelmektedir. Kendi başına demokrasinin özgürlükle doğrudan doğruya bir bağlantısı

⁵⁴ gös. yer.

⁵⁵ gös. yer.

⁵⁶ a.g.e.s.135

⁵⁷ Erdoğan, a.g.e.s.207

yoktur. Bu nedenle, ancak bir liberal demokrasi özgürlük yoluyla eşitliği geliştirebilir, buna karşılık eşitlikten özgürlüğe gidilebileceği çok şüphelidir⁵⁸.

4.3.1. Özgürlük

Toplumsal açıdan özgürlük, yasaların koruyuculuğu altında ve yasaların sınırları içinde başkalarının özgürlüğünü kısıtlamadan hareket edebilme yetisi olarak tanımlanabilir⁵⁹

Bir başka açıdan özgürlük kavramı, özgür irade olarak, dış nedenlerle belirlenmeyen bir seçim uyarınca hareket edebilme gücü şeklinde tanımlanabilir⁶⁰.

Özgürlük, her bireyin kendi görüş açısından topluma baktığı durumdaki ilişkileri ifade eder, bireylerin üzerinde durdukları özgürlük, kendi bireyselliklerinin onaylanmasıdır denilebilir. Bireysel özgürlük, bireylerin sosyal, özellikle de siyasal çevreleri bakımından özgürlüğüne işaret etmektedir⁶¹.

Liberal demokrasi kavramı halkın bireyci telakkisiyle ilgilidir ve tartışılan nokta demokrasi ile bireysel özgürlük arasındaki ilişkidir. Kolektif bir varlık olarak bireyci bir biçimde anlaşılan halkın özgürlüğünün söz konusu olması durumunda, demokrasi ve özgürlük büyük ölçüde örtüşmektedir; yani halkın kendi kaderini belirlemesi onun kendi belirleyici kararlarını almasından oluşmaktadır⁶².

Bireysel özgürlük ile sınırlı yönetim arasında da çok yakın bir ilişki vardır. Bireysel özgürlüğün mevcut olduğu veya mevcudiyetinin son derece muhtemel olduğu yerde devletin yetkisi sınırlıdır veya sınırlı olduğu ölçüde bireysel özgürlük vardır. Böyle bakıldığında, bireysel özgürlükle demokrasi arasındaki ilişki, sınırlı devletle demokrasi arasındaki ilişkiyle aynıdır denilebilir⁶³.

Özgürlükle demokrasi arasında bir takım kavramsal bağlantılar da vardır. Bunların en önemlilerinden biri, halkın hangi yolla karar alabileceğine ilişkin

⁵⁸ gös.yer.

⁵⁹ **Bedia Akarsu**, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: İnkılap Kitapevi, 1988, s.147

⁶⁰ **Aziz Çalışlar**, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1991, s.375

⁶¹ **Erdoğan**, a.g.e.s.207

⁶² a.g.e.s. 207-208

⁶³ gös. yer.

düşüncelerle ilgilidir: ancak farklı görüşleri halka sunma özgürlüğünün var olduğu ve halkın istediği kararı vermekte özgür olduğu yerde halk kavramı anlamlıdır. Bu nedenle ifade, örgütlenme ve toplanma vb. özgürlükler demokrasinin varlığının esaslı şartlarıdır. Başka bir deyişle bir demokraside temel bireysel özgürlüklerin varlığı zorunludur⁶⁴.

4.3.2. Eşitlik

Eşitlik ilkesi demokratik düşüncede merkezi bir rol oynamıştır. Bütün insanların eşit oldukları demokrasi teorisinde bir postüla niteliğindedir. Çoğu demokratlar hem eşitlik ilkesinin –bütün insanlara eşit muamele edilmesi gereğinin- kendiliğinden geçerli olduğunu, hem de bu ilkenin en iyi bir demokraside korunup geliştirileceğini kabul ederler. Bu nedenle eşitliğe bağlılıkla demokrasiye bağlılık arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır⁶⁵. Eşitliğin halk tarafından karar alınması düşüncesinde mündemiç olduğu varsayımı liberal demokratik teorinin bireyci halk anlayışından kaynaklanır. Şöyle ki; Eğer kararları halk alacaksa, o zaman halkın kurucu unsurları olan bütün bireyler işin içinde olmalıdır. Bu her bir bireyin eşit söz hakkına sahip olması gerektiği anlamına gelir. Aksi halde, kararlar halk içinde bir grup tarafından alınmış olur, yani bu gruba dahil olan bireylerin nispeten bir söz hakkı var demektir. Demokrasinin ayırt edici bir özelliği olduğu genel olarak kabul edilen bir kişi bir oy düşüncesi bunun dolaysız bir ifadesidir⁶⁶.

Konuya bir başka açıdan bakacak olursak, özgürlük gibi eşitliğin de farklı anlamları vardır. Aristo, çok önceleri, terimin iki anlamını birbirinden ayırmıştır. Aristo, iki kişinin, içinde bulundukları şartların veya kendilerine yapılan muamelenin aynı olması durumunda eşit olduklarının kabul edilebileceğini yazmıştır. Eşitlik böylece, ya yeknesaklık ya da orantı anlamına gelmektedir⁶⁷.

⁶⁴ Erdoğan, a.g.e.s.208

⁶⁵ a.g.e.s.210

⁶⁶ gös. yer.

⁶⁷ Leslie Lipson, “Demokrasinin Felsefesi” Sosyal ve Siyasal Teori, Çev.: Atilla YAYLA, Ankara: Siyasal Kitapevi, 1999, s.19

Özgürlük ve eşitlik kavramlarının anlamları araştırılırken, bunlardan birinin çözümlenmesinin diğerinin tartışmasına kaydığı çabucak fark edilmektedir. Bu durum, söz konusu kavramların birbirlerinden ayrılamayacaklarını, fakat Einstein' ın uzay-zaman telakkisi gibi, tek bir kavramın iki yüzü olduklarını düşündürmektedir⁶⁸.

Şöyle ki; tartışma hürriyetinden söz edildiği zaman, herkesin kendi kanaatini taşımak hakkına sahip olduğu vurgulanmaktadır. Bununla birlikte, bu hürriyetin eşit olarak kullanılması, eşit olmayan sonuçlara yol açabilmektedir. Herkesin kanaatlerini açıklamak hakkına sahip olduğunu kabul ettiğimiz zaman bile, bundan, açıklanan bütün kanaatlerin aynı ölçüde doğru oldukları sonucu çıkmamaktadır. Oysa kanaatler değerlerine göre hakettikleri karşılığı görmelidirler. Böyle bir durumda da, serbest ifadeyle başlanılmasına rağmen, eşit olmayan bir sonuçla bitirilmesi sonucu doğabilir⁶⁹.

Özgürlük ve eşitlik arasındaki tabii bağlantının, fırsat eşitliği deyimiyle ifade edilmesi de oldukça yaygındır. Bu ifadede, iki kavram, eşitleştirilmiş hürriyetler çerçevesinde bir arada yer almaktadır. Örneğin, bir seçimde herkesin göreve talip olma hakkına sahip olduğu kabul edilmektedir. Bu hususta herkes eşit ve hürdür. Fakat adaylardan biri kazanacağından, kazanan kişi diğerlerinden farklı, eşitsiz olmaktadır⁷⁰.

Bu kavram iktisadi alanda son derece açık olarak ortaya çıkmaktadır. Bir tam rekabet durumu varsayıldığında, bu ekonomi modelinde herkes başlangıçta eşittir ve aynı şartlar altında yarışmaktadır. Fakat bir süre sonra, becerikli, enerjik veya şansları uygun olanların geri kalanlara üstün gelmesi sonucu ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla onlar, zenginlikten daha büyük (diğerleriyle orantısız) bir pay alacaklardır. Bu durumda başlangıçta ilan edilen fırsat eşitliğinden geriye ne kalacağı sorulabilir⁷¹.

Sonuç olarak, özgürlüğün öncelikle ferdiyetçi bir kavram olduğu, buna karşılık eşitliğin ise sosyal bir kavram olduğu söylenebilir. Özgürlüğün aksine eşitlik,

⁶⁸ gös. yer.

⁶⁹ gös. yer.

⁷⁰ gös. yer.

⁷¹ a.g.m. s.20

tasarlanmayı, uygulanmayı ve düzenlenmeyi gerektirmektedir. Bu başlangıçta bir anlaşmayı ve sonra da onu yürütmek için bir otoriteyi gerekli kılmaktadır⁷².

4.4. Klasik Demokrasinin Temel Nitelikleri

Bu başlık altında, klasik demokrasinin temel nitelikleri olarak siyasal çoğulculuk, temsil kurumu, serbest seçimler, çoğunluğu yönetme hakkı, muhalefetin varlığı, temel hak ve özgürlüklerin korunması ile yasalar önünde eşitlik konularına yer verilmiştir.

4.4.1. Siyasal Çoğulculuk

Çoğulcu demokraside, tüm düşünce ve inanışlar açıkça ortaya konabilir. Kişiler ve topluluklar birbirleri ile ve siyasal iktidarla diyaloga girebilirler. Seslerini duyurma olanakları vardır. Çoğulcu sistem içinde, iktidarı eleştirme, karşıt görüşler ileri sürme ve seçim yolu ile iktidarı elde etme demokratik kurallardır. Bu bir anayasa kurumudur. Çoğulcu demokraside, birbirine karşıt çıkarlar, çeşitli görüş ve düşünceleri temsil eden çatışmalar demokratik yaşamın birer gerçeğidir. Bunları ortadan kaldırmaya, yok etmeye değil, sorunlara çözüm bulmaya, dengeler kurulmaya çalışılır⁷³.

4.4.2. Temsil Kurumu

Halk adına karar alma yetkisi, seçim yolu ile işbaşına gelen temsilcilerdedir. Günümüzde, halkın doğrudan devlet işleri konusunda karar alması, doğrudan demokrasinin uygulanması olanağı yoktur. Çoğulcu demokrasi bir anlamda temsili demokrasidir. Seçilen temsilciler, kendilerini seçen kişilerin vekili olarak değil, tüm

⁷² Leslie Lipson, a.g.m.s. 21

⁷³ Gözübüyük, a.g.e.s.21

ulusun temsilcisi olarak görev yaparlar. Başka bir deyişle, emre bağı vekillik sistemi uygulanmaz⁷⁴.

Böyle olmakla birlikte, temsilciler, seçmenlerin görüşlerini, mensup oldukları siyasal partilerin programlarını dikkate alma durumundadırlar⁷⁵.

4.4.3. Serbest Seçimler

Çoğulcu demokraside halk adına hareket edecek temsilcilerin, seçim yolu ile belirlenmesi esastır. Halkın temsilcilerini seçmesinde, mümkün olduğu kadar, geniş bir halk kitlesinin katılması yolu uygulanır. Bu da genel ve eşit oy uygulanması ile sağlanır. Oy hakkının genişletilmesi, çoğulcu demokrasinin başlıca çabalarından biri olmuştur. Günümüzde, halkın kamu işlerine katılmasında seçmen yaşının küçültülmesi eğilimi vardır. Oyların genelliği ve eşitliği ilkesi yaygın bir uygulama alanı bulmaktadır⁷⁶.

Sosyal, ekonomik ve kültürel durumuna bakılmaksızın, her vatandaşın oy sahibi olmasına genel oy, herkesin eşit ağırlıkta bir tek oya sahip olmasına da eşit oy ilkesi denilmektedir⁷⁷.

Ayrıca, yapılan seçimlerin düzenli aralıklarla tekrarlanması gerekmektedir. İşbaşına seçimle gelen yöneticiler, belli bir süre dolduktan sonra tekrar seçime gitmek zorundadırlar⁷⁸.

4.4.4. Çoğunluğun Yönetme Hakkı

Çoğulcu demokraside seçimle işbaşına gelen çoğunluk, belli bir süre kamu işlerini yürütme hakkına sahiptir. Çoğunluğun yönetme hakkının gerçekleşmesi, siyasal partiler yolu ile olmaktadır. Siyasal partiler, kişilerin belli davranış, tutum ve önderler çevresinde toplanmasını sağlamaktadır. Siyasal partiler demokrasinin

⁷⁴ a.g.e.s.22

⁷⁵ Gözübüyük, a.g.e.s.22

⁷⁶ gös. yer.

⁷⁷ gös. yer.

⁷⁸ Gözler, a.g.e.s.113

vazgeçilmez öğeleri durumundadır. Siyasal partilerden birinin çoğunluğu sağlayamaması durumunda, ortak hükümet kurma yoluna başvurulmaktadır. Bu yolla çoğunluğu sağlayanlar, kamu işlerini yürütme hakkına sahiptirler. Çoğunluğu sağlayan parti veya partiler iktidarı, diğerleri muhalefeti oluştururlar⁷⁹.

Çoğunluğun aldığı kararların, demokratik ilkelere uygun olması, açıklık ve özgürlük içinde tartışılarak alınmış olması gerekmektedir. Aritmetik demokrasi, her zaman gerçek demokrasi anlamına gelmemektedir. Çoğunluk, gelenekler, kamuoyu ve anayasa ile sınırlandırılmıştır. Çoğunluk da hukuka uygun hareket etmek zorundadır. Çoğunluğun hukuka ve anayasaya uygunluğunun sağlanmasında, yargı denetimi gittikçe güç kazanmaktadır⁸⁰.

Başka bir deyişle, bugünkü demokrasilerde karar alma ilkesi ya da demokratik sistemin işlemesi çoğunluk ilkesinin doğru bir şekilde işlemesine bağlıdır⁸¹.

4.4.5. Muhalefetin Varlığı

Çoğulcu demokrasinin en belirgin özelliklerin biri kuşkusuz, iktidara muhalefet edebilme, iktidara karşı, iktidara aday olmak üzere değişik görüş ve düşünceler ileri sürebilme özgürlüğüdür. Çoğulcu demokrasilerde serbest ve devamlı muhalefet esastır. Muhalefet hükümet için gerekli olduğu gibi, demokrasi için de gereklidir⁸².

Bu anlamda, seçim serbestliğinin gerçek bir anlam taşıması da seçmenlerin çeşitli alternatifler arasında serbest bir seçme yapabilmelerine bağlıdır. Çağdaş demokratik devlette bu alternatifler de siyasal partiler tarafından oluşturulmuştur⁸³.

Azınlığın çoğunluğu denetlemesi ve iktidar olmak için çalışması doğal hakkıdır. Azınlığın sesini kısarak ya da serbest tartışma ortamı yaratmadan sağlanan çoğunluk, çoğulcu demokrasiye uyan bir yöntem değildir. Çoğulcu demokraside,

⁷⁹ Gözübüyük, a.g.e.s.22

⁸⁰ gös. yer.

⁸¹ İbrahim Armağan, “ Demokraside Çoğunluk İlkesindeki Çelişki ve Olasılıksal Karar Alma Kuramı” Amme İdaresi Dergisi, C. VIII. sayı 1, 1975, s.87

⁸² Gözübüyük, a.g.e.s.23

⁸³ Gözler, a.g.e.s.113

iktidar hem geçici, hem de değişkendir. İktidarın sınırlandırılması, aynı zamanda azınlığın korunmasıdır⁸⁴.

Ayrıca, düzenli aralıklar ile yapılan ve birden çok partinin katıldığı seçimlerin bir anlam ifade edebilmesi için, muhalefetin iktidar olma şansı da mevcut olmalıdır⁸⁵.

4.4.6. Temel Hak ve Özgürlüklerin Korunması

Çoğulcu demokraside, iktidarın keyfi davranışlarına karşı bireyi koruma önemli sorunlardan biri olmuştur. Devlete karşı bireyi koruma çabaları insan hakları adı altında sürdürülmüştür. Bireyin korunması için, özel yaşamın gizliliği, konut dokunulmazlığı, haberleşme, seyahat, dernek kurma, basın, toplantı, düşünce, inanç özgürlüğü gibi özgürlüklerin güven altına alınması, devlete karşı korunması yoluna gidilmiştir⁸⁶.

Başka bir deyişle, bireysel temel haklara, devletin karışması önlenmek istenmiştir. Çünkü çoğulcu demokrasi bir özgürlükler rejimidir. Özgürlükler demokrasinin vazgeçilmez ögesidir⁸⁷.

Çoğulcu demokrasinin özgürlük anlayışı bireyseldir. Bireyci düşünceye göre, gerçek değer insandır. Haklar ve özgürlükler, insanın doğuştan sahip olduğu özelliklerdir⁸⁸.

İktidar, insan hakları ve özgürlükler ile ilgilenmek zorundadır. Kişisel planda, sınırsız özgürlük anarşi ile sonuçlanır. Buna karşılık, siyasi iktidarın sınırlanmadığı yerde özgürlükten söz edilemez. İktidara karşı özgürlüklerin korunması için çeşitli hukuksal önlemler alınmıştır. Örneğin, özgürlükler anayasada yer almış, ancak yasa ile kısıtlanabileceği öngörülmüş ve yasaların anayasaya uygunluğunun yargısal yolla denetimi yöntemi benimsenmiştir⁸⁹.

⁸⁴ Gözübüyük, a.g.e.s.23

⁸⁵ Gözler, a.g.e.s.114

⁸⁶ Gözübüyük, a.g.e.s.23

⁸⁷ gös. yer.

⁸⁸ gös. yer.

⁸⁹ gös. yer.

Şu halde özgürlük ister yöneten, ister yönetilenler bakımından olsun sınırsız olmamalıdır. Başka bir deyişle bir vatandaş yasaların yasak ettiği şeyi yapabilseydi özgür sayılamazdı, çünkü böyle bir durumda öteki vatandaşların da aynı yetkiyi kullanmaya hakları olurdu⁹⁰.

4.4.7. Yasalar Önünde Eşitlik

Liberal öğretiyeye dayalı klasik demokrasinin dayandığı temel ilke, herkesin doğuştan özgür ve haklar bakımından eşit olduğu ilkesidir⁹¹.

Çoğulcu demokraside eşitlik, yasa önünde eşitlik olarak gelişmiştir. Bunun anlamı, yasaların herkese, toplum içindeki yeri, ekonomik gücü, toplumsal kökeni ne olursa olsun, herhangi bir ayırım yapılmadan uygulanmasıdır. Çoğulcu demokraside ekonomik koşulların, özgürlüklerin kullanılabilmesine olan etkisi üzerinde 20. yüzyıla gelinceye kadar durulmamıştır. Yasa önünde eşitliğin uygulanması, herhangi bir kişiye, aileye, zümreye ya da sınıfa ayrıcalık tanınmaması biçiminde olmuştur⁹².

Zaman içerisinde çoğulcu demokrasinin temel niteliklerinde, ekonomik ve toplumsal etkenlerle bazı gelişmeler olmuştur. Çoğulcu demokrasinin uygulandığı ülkelerde, liberal devletten, sosyal devlete doğru bir akım başlamıştır. Bunun sonucu olarak, klasik temel hak ve özgürlüklerin yanında, ekonomik ve sosyal haklar doğmuş, devlet bu yeni hakların da koruyucusu olmuş ve ekonomik yaşama etkin bir biçimde karışmaya başlamıştır⁹³.

Bu haklar arasında, sosyal güvenlik hakkı, dinlenme, adaletli ücret, çalışma, toplu sözleşme gibi ekonomik ve sosyal haklar sayılabilir. Başka bir deyişle, 19. yüzyılın özgürlük anlayışının- bireyin devlete karşı korunması- yeterli olmadığı

⁹⁰ **Erol Kavra**, “Montesquieu ve de Tocqueville’e Göre Demokrasi ve Temel Güvenceleri” TODAİE Yayınları, C.XXII, sayı 3, 1989, s.77

⁹¹ **Muzaffer Sencer**, “İnsan Hakları Açısından İngiliz Devrimi” TODAİE Yayınları, C. XXIII. sayı 2 1990, s.21

⁹² **Gözübüyük**, a.g.e.s.24

⁹³ gös. yer.

anlaşılmış, ekonomik ve toplumsal açıdan güçsüz olan bireyin devletçe korunması yönünde gelişmeler olmuştur⁹⁴.

Sosyal devletin amacı bireylere ekonomik eşitlik sağlamak değil, ekonomik eşitsizliğin birey yaşamında ve toplumda yarattığı dengesizlikleri gidermektir. Buna karşılık, son yıllarda yeni bir akımın başladığı, devletin ekonomik alandan çekilmesi, başka bir değişle devletin küçültülmesi, klasik görevlerine ağırlık verilmesi konusunda gelişmeler olduğu gözlenmektedir⁹⁵.

4.5. Demokrasi Biçimleri

Egemenliğin kullanılması bakımından demokrasinin üç ayrı uygulama biçimi bulunmaktadır. Bunlar; “doğrudan demokrasi”, “temsili demokrasi” ve “yarı doğrudan demokrasi” uygulamalarıdır. Bunlardan ilkinde halk egemenliğini bizzat kullanmaktadır. İkincisinde halk, egemenliğini temsilcileri aracılığıyla kullanmakta, yarı doğrudan demokraside ise, egemenliğin kullanımı halk ile temsilcileri arasında paylaştırılmaktadır⁹⁶.

4.5.1. Doğrudan Demokrasi

Doğrudan demokrasi, halkın egemenliğini bizzat ve doğrudan doğruya kullandığı demokrasi tipidir. Doğrudan demokraside devlet için gerekli olan bütün kararlar, yurttaşlar topluluğu tarafından aracısız ve temsilcisiz olarak bizzat alınırlar. Doğrudan demokrasi, halkın halk tarafından yönetilmesini öngörmektedir. Dolayısıyla doğrudan demokrasi sistemi, demokrasinin ideal anlamına en yakın olan sistemdir⁹⁷.

Ne var ki günümüzde pratik güçlükler nedeniyle uygulanması imkansızdır. Milyonlarca kişiden oluşmuş bir devletin halkını bir meydanda toplamak mümkün

⁹⁴ Gözübüyük, a.g.e.s.24

⁹⁵ gös. yer.

⁹⁶ Gözler, a.g.e.s.115

⁹⁷ gös. yer.

değildir. O nedenle doğrudan demokrasi bugün için tarihsel ve ütöpik bir değere sahiptir⁹⁸.

Burada hemen şu belirtilebilir; acaba günümüzde “internet demokrasisi”, “web demokrasi” veya “online demokrasi” mümkün müdür? Teknik olarak insanların oylarını internet aracılığıyla kullanması mümkün olabilir, ancak bu usulde “gizli oy” ilkesinin sağlanması mümkün değildir. Bununla birlikte internet etkili bir siyasal katılma aracıdır. Bu çerçevede internetin demokrasi üzerinde yaygınlaştırıcı ve geliştirici bir etkisinin olabileceği söylenebilir⁹⁹.

Günümüzde doğrudan demokrasi sadece İsviçre’ nin bir küçük dağ kantonunda ve dört yarım kantonunda uygulanmaktadır. Bu kanton ve yarım kantonlarda kararlar, Landsgemeinde denilen halk meclislerinde alınmaktadır. Landsgemeinde kanton halkının yılda bir kez toplanmasıyla oluşmaktadır¹⁰⁰.

Doğrudan demokrasi sistemi, teorik olarak halk egemenliği teorisine dayanmaktadır. Halk egemenliği teorisi de, Rousseau’ nun Sosyal Sözleşme doktrinine ve özellikle orada savunduğu egemenliğin devredilmezliği kuramına dayanmaktadır. Rousseau’ ya göre egemenlik hem devredilemez, hem de temsil edilemez. Halk egemenliği teorisi, temsili demokrasiyi reddetmekte, onun yerine doğrudan demokrasiyi savunmaktadır¹⁰¹.

4.5.2. Temsili Demokrasi

Temsili demokrasi, halkın egemenliğini temsilcileri aracılığıyla kullandığı demokrasi tipidir. Diğer bir deyişle temsili demokraside, temsilci denen kişileri halk seçmekte ve bu kişiler ise egemenliği kendi adlarına değil, halk adına kullanmaktadırlar. Temsili demokrasi sistemi teorik olarak milli egemenlik teorisine dayanmaktadır. Bu teoriye göre, millet kendisini oluşturan bireylerin dışında soyut bir

⁹⁸ Gözler, a.g.e.s.115-116

⁹⁹ gös. yer.

¹⁰⁰ gös. yer.

¹⁰¹ gös. yer.

varlık olduğuna ve sadece bugünkü kuşakları değil, önceki ve gelecek kuşakları da kapsadığına göre, milletin kendi adına konuşacak temsilcilere ihtiyacı vardır¹⁰².

Buradan da anlaşılacağı gibi seçilenler sadece halkın temsilcileridir. Gerçek söz hakkı sürekli halkta olmalıdır. Bu sistemde seçilenler sürekli halka hesap vermek ve her zaman değiştirilebilir olduklarını unutmamak zorundadırlar. Aksi halde eğer halk temsilcilerini seçtikten sonra onların işine hiç karışmazsa, halkın gene bizzat kendisinin seçerek oluşturduğu, tek kişinin kesin söz sahibi olduğu biçimlerde krallıklar, bir grubun hakim olduğu biçimlerde de oligarşik yönetim modelleri oluşur ki, bu tür yönetimler mutlak monarşilerden daha tehlikelidir¹⁰³.

Tüm bu nedenlerle, temsili demokrasilerde önemli bir faktör, halkın seçtiği kişileri sürekli kontrol etmesi ve denetleyebilmesi için gerekli olan hukuki düzenin mutlaka kurulması gereğidir¹⁰⁴.

Günümüzde demokrasi denildiğinde bundan temsili demokrasi anlaşılmaktadır. İlk bakışta doğru gibi görünen bu siyasal yönetim biçiminin bazı eksiklikleri ise şöyle belirtilebilir: Bir kere günümüz temsili demokrasilerinde halkın gerçek iradesini yansıtacak bir yönetimi seçmek sanıldığı kadar kolay değildir. Bunda en büyük pay, kimi seçmenlerin siyasal yönetim konularına ilgisizliği, kimi seçmenlerin ise konuya ilişkin bilgilerinin azlığıdır. Bir diğer husus ise, örneğin medya gibi bir enformatik gücün, çok kolayca seçmenlerin iradelerini belirleyici ve etkileyici bir rol oynayabilmesidir¹⁰⁵.

Öte yandan halkın, yönetimi doğrudan üstlenmesi imkansız olduğuna göre temsili demokrasilerde halkın yönetime çeşitli araçlarla doğrudan katılımı sağlanabilir. Halkın kanun teklifi, halk vetosu, geri çağırma hakkı, referandum vb. uygulamalar bu anlamda düşünülebilir. Bazı siyaset bilimcileri bu türde bir temsili demokrasiyi yarı doğrudan demokrasi olarak adlandırmaktadır¹⁰⁶.

¹⁰² Gözler, a.g.e.s.116

¹⁰³ Öztekin, a.g.e.s.65

¹⁰⁴ gös. yer.

¹⁰⁵ C.Can Aktan, "21.Yüzyıl ve Anayasal Demokrasi "Yeni Türkiye Dergisi, Eylül-Ekim 1999,s.3

¹⁰⁶ a.g.m.s.4

4.5.3. Yarı Doğrudan Demokrasi

Yarı doğrudan demokrasi, temsili demokrasi ile doğrudan demokrasinin bir karışımıdır. Yarı doğrudan demokrasi sisteminde, bir yandan temsili sistem uygulanmakta, bir yandan da, temsili sistemin yanında, halka doğrudan yönetime katılma olanağı sağlanmaktadır. Yarı doğrudan demokrasi, başlangıçta az sayıda ülkede uygulama alanı bulurken, zaman içerisinde, başka ülkelere de yayılarak uygulama alanı genişlemiştir. Bu yöntemin geniş bir biçimde uygulandığı ülke, İsviçre' dir. Yarı doğrudan demokraside uygulanan yöntemler çeşitli olmakla birlikte, bunlardan en çok kullanılanı ve yaygın olanı halk oylaması (referandum), halk vetosu ve halk girişimidir¹⁰⁷.

4.5.3.1. Referandum

Yarı doğrudan demokrasi modelinin en temel uygulanma yollarından birisi referandumdur. Referandum, halkın seçtiği yöneticilerin çıkardığı yasaların ya da getirilen kuralların toplumca benimsenip benimsenmediğinin belirlenmesi için halkın onayına başvurma yöntemidir¹⁰⁸.

Halk oylaması da denilen bu uygulama, anayasa konusunda olabileceği gibi, yasa konusunda da olabilir. Halkın görüşünü öğrenmeye yarayan, daha çok siyasal ve olağanüstü bir yöntemdir. Yapılan işe, ya da işleme, çoğu kez yasallık kazandırma amacı güder¹⁰⁹.

Ancak, söz konusu uygulamanın özgür, serbest ve eşit koşullarda yapılması önemlidir. Çünkü, siyasi iktidarların ya da yöneticilerin tüm devlet olanaklarını kullanarak ve muhalefetin etkisini yok sayarak yapacakları referandumlar, halkın özgür iradesini yansıtmayacaktır¹¹⁰.

¹⁰⁷ Gözübüyük, a.g.e.s.66

¹⁰⁸ Öztekin, a.g.e.s.65-66

¹⁰⁹ Gözübüyük, a.g.e.s.66

¹¹⁰ Öztekin, a.g.e.s.66

4.5.3.2. Halk Vetosu

Halk vetosu, yönetenler ya da siyasi iktidarlarca alınan kararların uygulanmasına karşın halka verilmiş bir çeşit reddetme hakkıdır. Bu da, çıkarılan bir yasa ya da siyasal kararın, belirli sayıdaki vatandaşın imzasıyla geçersiz sayılması ya da iptal edilmesidir. Halkın, yasama organınca kabul edilen yasaya karşı veto hakkını kullanabilmesi için, belli bir süre içinde ve belli bir sayıda imza toplanması gerekmektedir. Böylelikle, yasama organınca kabul edilen bir yasanın, tümünün veya bir bölümünün iptali sağlanmaktadır¹¹¹.

Bu uygulamada, halkın sessiz kalması ya da itiraz etmemesi yasanın ya da alınan siyasal kararın kabul edildiği anlamına gelmektedir¹¹².

4.5.3.3. Halkın kanun Teklif Hakkı

Bu yöntem ile halk belli sayıda imza toplayarak, belli konularda yasa çıkarılması veya yasada değişiklik yapılması için yasama organını harekete geçirmektedir. Ancak, yasa önerisini karara bağlama hakkı yasama organınındır¹¹³.

Halk girişimi, belli bir tasarı önerme biçiminde olabileceği gibi, yalnız konusunu ve bazı özelliklerini bildirme biçiminde de olabilir. Bu sonuncusuna, tasarısız öneri denilmektedir. Bu durumda tasarı, meclis tarafından hazırlanmaktadır¹¹⁴.

Halk teşebbüsü uygulaması bugün İsviçre’ de, Avusturya’ da ve Amerika Birleşik Devletleri’ndeki bazı federe devletlerde mevcuttur¹¹⁵.

¹¹¹ Gözübüyük, a.g.e.s.66

¹¹² Öztekin, a.g.e.s.66

¹¹³ Gözübüyük, a.g.e.s.66

¹¹⁴ a.g.e.s.67

¹¹⁵ Gözler, a.g.e.s.123

4.7. Demokrasi Modelleri

Çağdaş dünyada demokrasiye ilişkin farklı anlayış ve uygulamalar vardır. Bunlar her zaman farklı demokrasi modelleri olarak görülemezlerse de, en azından liberal demokratik modelin farklı biçimleri oldukları söylenebilir¹¹⁶.

4.7.1. Klasik Demokrasi

Demokrasinin klasik modeli tipik örneğini Atina yönetiminin oluşturduğu kadim Grek şehir devletine (polis) dayanır. M.Ö. 4. ve 5. yüzyıllarda Atina’ da işleyen doğrudan demokrasi çok kere halk katılımının yegane saf veya ideal sistemi olarak gösterilmektedir¹¹⁷.

Atina demokrasisinde sınırlı katılıma dayanan bir yönetim vardır. Bütün önemli kararlar yurttaşların katıldığı meclis tarafından alınmaktadır. Bu toplantılar yılda en az 40 defa yapılmakta, tam zamanlı görevlilere ihtiyaç olduğunda ise kuraya başvurulmaktadır. Kişilerin görev süreleri de kısadır. Beşyüz yurttaştan oluşan bir konsey ise meclisin icra komitesi olarak görev yapmaktadır¹¹⁸.

Atina demokrasisini önemli bir özelliği yurttaşların siyasi faaliyet düzeyidir. Yurttaşlar meclisin düzenli toplantılarına katılmakla birlikte aynı zamanda kamu görevi ve karar alma sorumluluğunu da yüklenmektedirler. Bu modelin temel noksanı, katılım hakkının 20 yaşın üstündeki Atina doğumlu erkeklere ait olmasıdır. Nüfusun çoğunluğunu oluşturan köleler ile kadın ve yabancıların ise siyasi hakları bulunmamaktadır¹¹⁹.

Bu çerçevede, Yunan demokrasilerinin gerçek anlamda doğrudan demokrasi olmadığı söylenebilir. Bu demokrasilerin özelliği, doğrudan olmalarından ziyade, yönetenlerle yönetilenlerin yan yana ve yüz yüze bulunmalarıdır¹²⁰.

¹¹⁶ Erdoğan, a.g.e.s.200

¹¹⁷ gös. yer.

¹¹⁸ gös. yer.

¹¹⁹ a.g.e.s.201

¹²⁰ gös. yer.

Eski Yunan sitelerindeki bu ilk demokrasi uygulamalarını her ne kadar günümüz demokrasileri ile karşılaştırmak pek mümkün olmasa da, o günün dünya koşullarında oldukça ileri sayılmaları gerektiği söylenebilir.

4.7.2. Korumacı Demokrasi

Bu model klasik liberalizmin demokrasi anlayışını temsil etmektedir. 17. ve 18. yüzyıllarda demokrasi kadim Yunan anlayışından oldukça farklılaşmıştır. Demokrasi artık siyasi hayata halkın katılımını sağlayacak bir mekanizma olmaktan çok, yurttaşların kendilerini devletin müdahalelerinden korumalarına imkan veren bir araç olarak görülmektedir¹²¹.

Klasik liberalizmin genel örgüsünü oluşturan ise, 17. yüzyıl İngiliz filozofu John Locke ile 18. yüzyıl Fransız filozoflarının düşünceleridir. Bütün bu düşünceler 18. yüzyılda Aydınlanma Felsefesi adını almıştır¹²².

Örneğin, Locke gibi Sosyal Sözleşme teorisyenleri, yönetimin yönetilenlerin rızasına dayanması gerektiğini ve yönetilenlerin rızasına dayanan böyle bir yönetimin amacının da vatandaşların hayat, özgürlük ve mülkiyet olarak tanımlanan doğal haklarını korumak olduğunu ifade etmişlerdir¹²³.

Klasik liberal demokrasi modeli, devlet iktidarının kullanımını frenleyen resmi veya resmi olmayan kurallar çerçevesinde işleyen bir anayasal demokrasi sistemidir. Eğer oy verme hakkı bireysel özgürlüğü savunmanın bir aracı ise, o zaman özgürlüğün de anayasal demokrasinin kurumlarıyla (kuvvetler ayrılığı, temel hak ve hürriyetler vb.) güvence altına alınması gerekmektedir. Korumacı demokrasi nihayet yurttaşlara kendi hayatlarını diledikleri gibi yaşamak için mümkün olan en geniş alanı sağlamayı amaçlamaktadır. Buna karşılık korumacı demokrasi sınırlı ve dolaylı bir demokrasi biçimidir. Yönetilenlerin rızası düzenli ve rekabetçi seçimlerde oy verme

¹²¹ Erdoğan, a.g.e.s.201

¹²² Server Tanilli, *Devlet ve Demokrasi*, İstanbul: Say Yayınevi, 1982, s.27

¹²³ Andrew Heywood "Demokrasi", Sosyal ve Siyasal Teori, Çev.: Bican ŞAHİN, Ankara: Siyasal Kitapevi, 1999, s.68

ile elde edilmektedir. Böylelikle yönetenlerin sorumluluğu da gerçekleştirilmektedir. Siyasi eşitlik ise oy verme hakkından ibaret olarak görülmektedir¹²⁴.

4.7.3. Gelişimci-Katılımcı Demokrasi

Bu demokrasi modeli Rousseau tarafından geliştirilmiş, birey ve toplumun gelişimi üstünde odaklaşmıştır. Rousseau için demokrasi insanların özgürlük veya özerkliği gerçekleştirebilmelerinin bir aracıdır. Yurttaşlar toplumlarının hayatının şekillenmesine doğrudan doğruya ve sürekli olarak katıldıkları zaman özgür olurlar. Böylelikle Rousseau' nun modelini yeni yapan onun özgürlüğün nihai olarak genel iradeye itaat anlamına geldiği düşüncesidir. Genel irade her bir yurttaşın, özel veya bencil iradesinin tersine sahici iradesi olmak durumundadır. Genel iradeye uymak suretiyle yurttaşlar kendi sahici doğalarına itaat etmekten başka bir şey yapmış olmazlar¹²⁵.

Rousseau' nun görüşüne göre, böyle radikal gelişimci demokrasi sistemi sadece siyasi eşitliği değil, fakat aynı zamanda nispeten yüksek düzeyde bir iktisadi eşitliği de gerektirmektedir. Rousseau' nun görüşleri 1960 ve 1970 li yıllarda Yeni Sol düşünürlerin benimsedikleri katılımcı demokrasi düşüncesinin şekillenmesine katkıda bulunmuştur¹²⁶.

Bu düşünce, her yurttaşın hayatını biçimlendiren kararlara katılmak suretiyle kendini geliştirebildiği katılımcı toplumun erdemlerini yüceltmektedir. Bu amaç da ancak toplumun anahtar kurumlarının (aile, işyeri, ve yerel toplumun) ve tabii öncelikle siyasi partiler, çıkar grupları ve yasama organı gibi kurumların içinde açıklık, hesap sorulabilirlik gibi ilkelerin geliştirilmesiyle gerçekleştirilebilir¹²⁷.

Görüldüğü gibi 18. yüzyılda toplumların ne olduğunu düşünmekten daha çok, toplumların nasıl olmaları gerektiğini düşünme eğilimi başta gelen bir eğilimdir. Rousseau ise bu eğilimi en iyi yansıtanlardan biri olmuştur¹²⁸.

¹²⁴ Erdoğan, a.g.e.s.202

¹²⁵ gös. yer.

¹²⁶ gös. yer.

¹²⁷ gös. yer.

¹²⁸ Doğan Ergun, *Sosyoloji ve Tarih*, İstanbul: Der Yayınları, 1982, s.107

4.7.4. Çoğulcu Demokrasi

Amerikan siyaset biliminde 1950 ve 1960' lı yıllarda hakim konumda olan çoğulcular demokrasi analizine grup politikası dinamiğini dahil etmiş, seçim yarışması ile örgütlü çıkar gruplarının faaliyetleri arasındaki iç bağlantıları ortaya koymak suretiyle modern demokratik siyasetin fiiliyatta fazlasıyla yarışmacı olduğunu ve siyaset sonuçlarının bütün taraflar için daha tatminkar olduğunu ileri sürmüşlerdir¹²⁹.

Klasik çoğulcu görüşün özü Batı demokrasilerinde iktidarın dağılımının araştırılmasından türemektedir. Bu yaklaşımda iktidar hiyerarşik olarak değil yarışmacı şekilde düzenlenmiştir. Farklı çıkarları (işveren örgütleri, sendikalar, siyasi partiler, etnik gruplar, öğrenciler, kadın örgütleri, dini gruplar vb.) temsil eden çok sayıda grubun arasındaki sonsuz bir pazarlık sürecin ayrılmaz bir parçasıdır¹³⁰.

Bundan dolayı, demokratik devletin kararlarının oluşumu nispeten küçük grupların talepleri arasında sürekli bir tavizleşmeyi gerektirir, ama bütün çıkarların tam olarak tatmini kesinlikle imkansızdır¹³¹.

Ancak, bütün bunlar seçimlerin ve yarışmacı parti sisteminin politika belirlemede cüzi bir önemi olduğu anlamına gelmemektedir. Seçimler siyasi temsilcilerin vatandaşların tercihlerine bir ölçüde duyarlı olmasını sağlamak bakımından önemini korumaktadırlar. Fakat yalnız başına seçimler ve partiler demokratik devletlerdeki dengeyi garanti edemezler. Eğer demokratik süreç sürdürülecekse ve vatandaşlar kendi amaçlarını gerçekleştireceklerse çeşitli tür ve büyüklükteki aktif grupların varlığı büyük öneme sahip olmaktadır¹³².

Demokrasi, çoğulculuğu ve toplumun geleneksel gruplarıyla modernleşmiş grupların beraberce varolmasını teşvik ederek desteklemektedir. Tüm bunlara

¹²⁹ Erdoğan, a.g.e.s.203

¹³⁰ gös. yer.

¹³¹ a.g.e.s. 204

¹³² gös. yer.

ilaveten, demokrasi aracı yapıları korumanın en pratik metodudur, bu aracı yapılar bizatihi demokrasinin koruyucularıdır¹³³.

4.7.5. Korporatist Demokrasi

Korporatizm, işçiler, serbest meslek mensupları ve sermaye sahipleri gibi grupların temsilinde, her birinin tekel sahibi olduğu teşekküller aracılığıyla, toplumu birleştirme girişimine işaret eder. Pratik politikada korporatizm artan ölçüde karmaşık toplumları liberal temsili yönetime başvurmaksızın idare etmeye çalışan, özellikle seçilmiş olmayan siyasi elitlerce kabullenilen bir sosyal bütünleşme ideolojisi olmuştur¹³⁴.

Korporatist modelin özünü çıkar temsili sistemi oluşturmaktadır. Korporatist düzenlemeler genellikle işçi, işveren örgütleri ve devlet arasında devletin öncülüğünde yürütülen üç taraflı ilişkilere atıfta bulunmaktadır¹³⁵.

Korporatist teoride, devletin direktif kapasitesi artmıştır. Onun iktisadi ve siyasi ilişkilerin çerçevesini kurmasına imkan verilmektedir. Temsil tekeline sahip olarak devlet görevlileriyle pazarlık etme kanallarının karşılığında belli başlı çıkar örgütlerinin liderlerinden, mutabık kalınan politikalara destek vermeleri ve eğer gerekiyorsa kendi üyelerinin bu çizgiden ayrılmamalarını sağlamaları beklenmektedir¹³⁶.

Böylece, korporatist düzenlemeler hakim sendikaların, işveren örgütlerinin ve onların tabanlarının desteğini temin eden siyasi stratejiler halini almaktadır. Liberal korporatizm liberal demokratik bir devletin rakip çıkar gruplarını yasaklamayıp, aksine belirli organize-kurumlaşmış teşekküllere muayyen sosyal grupların temsili konusunda bir tekel veren, çıkar grubu temsili bir modeline işaret etmektedir¹³⁷.

¹³³ **Peter L. Berger**, “Günümüz Dünyasında Demokrasi” Sosyal ve Siyasal Teori, Çev.: Cevdet AYKAN, Ankara: Siyasal Kitapevi, 1999, s.38

¹³⁴ **Erdoğan**, a.g.e.s.204-205

¹³⁵ gös. yer.

¹³⁶ gös. yer.

¹³⁷ gös. yer.

4.8. Demokrasi ve İnsan Hakları:

Bu başlık altında, insan hakları kavramı ve uluslar arası alanda insan hakları konularına yer verilmiştir.

4.8.1. İnsan Hakları Kavramı

İnsan hakları için yapılan mücadelelerin tarihi eskilere dayanmakla birlikte terim olarak insan hakları kavramının kullanılması yenidir. Kavramın kullanımı 2. Dünya savaşıdan sonra saygınlık kazanmıştır¹³⁸.

İnsan hakları kavramı normatif bir kavramdır. Mevcut olan hakları değil, olması gereken hakları ifade etmektedir. Bu anlamda insan hakları kavramı, belli bir zaman ve ülkede anayasa ve yasalarla tanınan hakları aşmaktadır. Yani evrenseldir¹³⁹

Günümüzde insan hakları, temel haklar veya bireysel haklar deyimleriyle ifade edildiği şekliyle fikri temelleri çok eskilere kadar uzanan, fakat en güçlü savunusunu doğal hukukta bulan haklardır¹⁴⁰.

Doğal hukuk düşüncesinin en güçlü savunucusu ise John Locke'dir. Locke, 1688 İngiliz Devrimi'ne ilişkin yazılarında doğal haklar doktrinine ilişkin önemli tezler öne sürmüştür¹⁴¹.

Doğal haklar düşüncesine göre, doğal haklar yazılı hukuktan önce gelen ve ondan üstün olan, insanın doğuştan sahip olduğu haklardır. Bu görüşe göre devlet, kendinden önce de varolan bu hakları tanıyarak, evrensel olarak geçerli sayılması için gereken önlemleri almakla görevlidir¹⁴².

Doğal hakların özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Doğuştan sahip olunup, devredilmez ve vazgeçilmezdirler.

¹³⁸ **Vahap A. Coşkun**, "İnsan Haklarının Felsefi Temelleri Kapsamı ve Kültürel Rölativizm Üzerine Düşünceler" Türk İdare Dergisi, S.427, Ankara, s.193

¹³⁹ **Mesut Gülmez**, *İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi*, Ankara: TODAİE Yayınları, 2001, s.4

¹⁴⁰ **Atilla Yayla**, *Liberalizm*, Ankara: Liberte Yayınevi, 1998, s.38

¹⁴¹ **Maurice Cranston**, "İnsan Hakları Nelerdir ?", Çev. Atilla Yayla, Sosyal ve Siyasal Teori, Ankara: 1993 Siyasal Kitapevi, s.251

¹⁴² **Şeref Ünal**, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, Ankara: TBMM Yayınevi, 2001, s. 15

- Toplumsal ve siyasal yapının meşruluk temelidirler.
- Doğal haklar mutlak olup, geçersiz kılınamazlar, kapsamaları daraltılamaz.
- Doğal haklar evrenseldirler, tüm insanlar bu haklara sahiptirler¹⁴³.

Bir başka deyişle insanların belirli bir iş veya görevi yerine getirmesi ile bu haklar kazanılmaz. Doğal haklar, sadece insan olmakla kazanılan haklardır¹⁴⁴.

4.8.2. Uluslararası Alanda İnsan Hakları

İnsan haklarının uluslararası alanda gelişimi 2. Dünya savaşından sonraki yıllara rastlamaktadır. İnsan hak ve özgürlüklerinin totaliter rejimlerle çiğnenmesi, söz konusu hakların evrenselleştirilerek dünya düzeyinde korunmasını zorunlu kılmıştır¹⁴⁵.

Bu alanda yapılan ilk düzenleme 10 Aralık 1948’de Birleşmiş Milletlerin “İnsan Hakları Bildirisi” ni kabul etmesidir. Böylelikle ilk kez insan haklarıyla ilgili evrensel nitelik taşıyan bir belge ortaya çıkmıştır¹⁴⁶.

Bu bildiri ile birlikte, insan hakları uluslararası ölçeğe taşınarak, hak ve özgürlükler devlet çerçevesi ötesinde tanınmaya başlamıştır¹⁴⁷.

Ülkemiz, sözkonusu bildiriye kabul oyu veren 48 ülkeden biridir. Bildiri, 17 Mayıs 1949’da 7217 sayılı kanunla TBMM tarafından onaylanmıştır. Bildiri bir başlangıç bölümü ve 30 maddeden oluşmaktadır. Bildiride, klasik haklarla, ekonomik ve sosyal haklar bir arada ve bütünlük içinde ele alınarak düzenlenmiştir¹⁴⁸.

Bildirinin hukuki anlamda bağlayıcılığı konusunda çeşitli görüşler mevcuttur. Ancak, genellikle hukuki açıdan bağlayıcı nitelikte olmadığı ve bildiriye kabul eden devletlere herhangi bir hukuki yükümlülük yüklediği görüşü hakimdir¹⁴⁹.

¹⁴³ Erdoğan, a.g.e.s. 130

¹⁴⁴ Cranston, a.g.m.s.254

¹⁴⁵ Ünal, a.g.e.s.1

¹⁴⁶ Mehmet Kocaoğlu, “Türkiye’de Demokrasi ve İnsan Hakları Uygulaması”, Yeni Türkiye Dergisi, Yıl 3, S.17, 1997, s.253

¹⁴⁷ İbrahim Kaboğlu, *Özgürlükler Hukuku*, İstanbul: Afa Yayınevi, 1999, s.45

¹⁴⁸ Yavuz Atar, Sami Karahan, *Hukuk Bilimine Giriş*, Konya: Mimoza Yayınevi, 1994, s.273

¹⁴⁹ Atar, Karahan, a.g.e.s.274

Birleşmiş Milletler örgütüncü kabul edilen söz konusu bildiriden sonra, bildiride yer alan hak ve özgürlüklerin hem daha ayrıntılı biçimde düzenlenmesi, hem de bildiriye hukuki bağlayıcılık kazandırmaya dönük çalışmalar sonucunda 1966 yılında imzaya açılan iki uluslar arası sözleşme 1976 yılında yürürlüğe girmiştir¹⁵⁰.

Bu sözleşmelerden birincisi, Sivil ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, ikincisi ise, Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'dir¹⁵¹.

İnsan hak ve özgürlüklerini korumak, geliştirmek ve bu alanda ortak bir davranış standardı oluşturmak amacıyla 1949'da kurulmuş olan Avrupa Konseyi ise üye devletler için bağlayıcı olan Avrupa İnsan Hakları ve Ana Hürriyetleri Sözleşmesi'ni 4 Kasım 1950'de kabul ederek, 3 Eylül 1953'de yürürlüğe koymuştur¹⁵².

Söz konusu sözleşmeyle taraf devletler, kişi hak ve hürriyetlerinin sağlanması ve korunması konusundaki ödevleri bakımından milletlerarası organların denetimine tabi olmuşlardır¹⁵³.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yer alan haklar listesi İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ndeki haklara göre daha dar tutulmuştur. Sözleşmede sadece kişi hakları ile siyasi haklara yer verilmiştir. Sosyal ve ekonomik haklar ele alınmamıştır¹⁵⁴.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nden sonra, Avrupa'da bölgesel olarak güvenlik, işbirliği ve insan hakları konusunda düzenlenen "Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansında (AGİK)" ise, Ülkemizin de aralarında bulunduğu 35 ülkenin katılımıyla 1 Ağustos 1975 tarihinde Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı Sonuç

¹⁵⁰ Erdoğan, a.g.e.s.153

¹⁵¹ gös.yer.

¹⁵² Kocaoglu, a.g.m.s.254

¹⁵³ Atar, Karahan, a.g.e.s.280

¹⁵⁴ Mehmet Akad, *Genel Kamu Hukuku*, İstanbul: Filiz Kitapevi, 1993, s.123-124

Belgesi imzalanmıştır. Belgede, Avrupa’da barışa, güvenliğe, adalete ve işbirliğine katkıda bulunulması yanında, insan hak ve özgürlüklerine saygı gösterilmesine ilişkin hükümlere de yer verilmiştir¹⁵⁵.

Helsinki Nihai Senedî de adı verilen belge ile, senedi imzalayan devletler, Avrupa’da güvenlik ve işbirliğini sağlayacak esaslar üzerinde anlaşırken, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı gösterilmesini de ortak bir ilke olarak kabul etmişlerdir¹⁵⁶.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi etkili bir koruma mekanizması kurmuştur. Bu mekanizmanın temelini hukuken bağlayıcı karar alma yetkisine sahip İnsan Hakları Divan’ı oluşturmuştur¹⁵⁷.

1 Kasım 1998’de yürürlüğe giren 11 no’lu protokolle ise Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kurulmuştur. Sözleşmenin en karakteristik ve uluslararası hukuka yenilik getirici özelliği “Bireysel başvuru” hakkının tanınmış olmasıdır¹⁵⁸.

4.9. Hukuk Devleti ve Demokrasi

Bu başlık altında, hukuk devletinin tanımı, Hayek ve hukuk devleti öğretisi, demokratik devlet ve hukuk devleti ilişkisi ile hukuk devletinin gereklerine yer verilmiştir.

4.9.1. Hukuk Devletinin Tanımı

Hukuk devleti, hukuka dayanarak ve hukuk sayesinde varolan devlet/ yönetim anlamına gelmektedir. Bir başka deyişle hukuk devleti, hukuku olan devlet değil, hukukun egemen olduğu devleti ifade etmektedir¹⁵⁹.

Hukuk devletinde egemen olması gereken hukuk, vatandaşlar için hukuk güvenliği sağlayan ve evrensel değerlerle uyumlu olan bir huktur. Hukuk devleti

¹⁵⁵ Burhan Kuzu, *Türk Anayasa Metinleri ve İlgili Mevzuat*, İstanbul: Filiz Kitapevi, 1995, s.927

¹⁵⁶ Atar, Karahan. a.g.e.s.286

¹⁵⁷ Erdoğan, a.g.e.s.155

¹⁵⁸ Erdoğan, a.g.e.s.155-156

¹⁵⁹ Erdoğan, a.g.e.s.93

ilkesi kurallara uymak bakımından devletle vatandaş arasında bir eşitlik tesis etmektedir. Hukuk devleti ideali demokrasiden bağımsız bir idealdir. Bazı durumlarda demokrasi ile de çelişebilir¹⁶⁰.

Hukuk devleti ilkesi kişilere hukuki açıdan güvenlik ve öngörülebilirlik sağlamakla birlikte siyasal açıdan istikrara da hizmet etmektedir. Hukuki güvenlik ve öngörülebilirliği sağlamanın başlıca yolu ise, kural konmasını gerektiren durumlarda, kuralların mümkün olduğunca genel, soyut ve gayri şahsi nitelikte yapılması, geçmişe dönük olarak uygulanmamaları ve keyfi şekilde değiştirilmemeleridir¹⁶¹.

Hukuk devleti öğretisinde, hukuk sistemleri, bireyler arasındaki özgür etkileşim ve mübadelelerin korunması için gerekli olan ve kendiliğinden gelişen kurallardan oluşurlar ve bunların geçerliliği için devlet tarafından cebri yaptırıma bağlanmaları gerekmez. Teorik olarak devletsiz hukuktan söz edilebilir¹⁶².

Diğer yandan, hukuk devleti öğretisi geleneksel olarak anlaşılan egemenlik doktriniyle de bağdaşmaz. Çünkü hukuk devleti ilkesine göre devlet ancak hukuk çerçevesinde vardır. Hukukun ötesinde bir devlet yoktur. Hukuk devleti ilkesi egemen devletin yasallığını değil, hukukun devlete egemen olmasını ifade etmektedir¹⁶³.

Hukuk devleti ilkesiyle uyumlu bir hukukun taşıması gereken özellikler ise şu şekilde özetlenebilir:

- Hukuk sisteminin kuralları genel olmalıdır.
- Hukuk kuralları ilan edilmelidir.
- Yasalar geçmişe değil, ileriye dönük olmalıdır.
- Yasalar açık-seçik olmalıdır.
- Yasalarda çelişki olmamalıdır.
- Yasalar imkânsız olan şeyi emretmemelidir.
- Yasalar sık sık değişmemelidir.

¹⁶⁰ Erdoğan, a.g.e.s.94

¹⁶¹ gös.yer.

¹⁶² Erdoğan, a.g.e.s.94

¹⁶³ a.g.e.s.94-95

- Resmi işlemlerle yasa arasında uyum olmalıdır¹⁶⁴.

4.9.2. Hayek ve Hukuk Devleti Öğretisi

F.A.Hayek'in hukuk ve siyaset teorisinin temel kavramlarından biri hukuk devletidir. Hayek'e göre, özgürlük de doğal bir durum olmaktan çok, hukuk devleti tarafından yaratılan ve korunan bir değerdir¹⁶⁵.

Hayek'in anlayışında hukuk devleti her şeyden önce her türlü yasama faaliyetine sınırlar getiren hukuk-ötesi veya siyasal bir idealdir. O'na göre, hukuk devleti idealinin başlıca dört gereği vardır. Bunlar ise şöyle özetlenebilir:

- Yasalar genel ve soyut kurallar niteliğinde olmalıdır.
- Yasalar herkesçe bilinir ve açık-seçik olmalıdır.
- Herkes hukuk önünde eşit olmalıdır.
- İdari takdire dayalı cebri işlemler bağımsız mahkemelerce denetlenmelidir¹⁶⁶.

4.9.3. Demokratik Devlet ve Hukuk Devleti

Günümüzün demokratik devlet uygulamasında, devletin faaliyet alanı dolayısıyla yetkileri oldukça genişlemiştir. Bu yetkilerin önemli bir kısmı ise takdiri niteliktedir. Devlete ait yetkilerin artmasının nedeni ise, günümüzde hakim olan “sınırsız demokrasi” anlayışı ve uygulamasıdır. Bu anlayışın sonucu olarak demokratik siyasetin alanının genişlemesi ahlaki bakımdan da onaylanmaktadır¹⁶⁷.

¹⁶⁴ a.g.e.s.96-97

¹⁶⁵ gös. yer.

¹⁶⁶ Erdoğan, a.g.e.s.97

¹⁶⁷ a.g.e.s.98

Bir başka açıdan, demokratik-kolektif karar alma süreçlerinin kendiliğinden iyi sonuçlar ürettiğine inanılmaktadır. Bu durum ise, bireysel özel alanların ve sonuçta sivil toplum alanının daralması sonucunu doğurmaktadır¹⁶⁸.

Öte yandan sınırsız demokrasi anlayışı, çoğunluğun yetkisinin sınırsız olduğu şeklinde de anlaşılabilmektedir. Günümüzde, demokratik çoğunluğun, devletin cebir kullanma yetkisini belli kişi ve grupların özgül amaçlarının gerçekleştirilmesi için kullanma yetkisine de meşru olarak sahip olduğu düşünülmektedir¹⁶⁹.

Bunun bilincinde olan çıkar grupları koalisyonlarının her biri kendileri lehine devletin sivil toplum alanına müdahalesini isteme “demokratik hakkını” kendilerinde bulmaktadırlar. Böyle bir durumda da yetkileri “demokratik olarak” sınırsız olduğu düşünülen bir meclisin de sahip olduğu yasama gücünü hukuk önünde eşitlik ilkesinden saparak belirli kişi veya grupları kayıracak şekilde kullanması olağan hale gelmektedir¹⁷⁰.

Ancak, konuya bir başka açıdan bakıldığında günümüz demokrasilerinin tümüyle çoğunlukçu bir anlayışa dayandığını söylemek zor görünmektedir. Bir çok yazar demokrasinin bugün artık çoğunlukçu değil, çoğulcu olarak anlaşıldığını ileri sürmektedir. Bununla birlikte, çoğulcu demokrasinin, çoğunlukçu demokrasinin zaafalarını tümüyle ortadan kaldırdığını söylemek zor görünmektedir. Bugün için asıl sorunun, siyasal sürecin etki alanının sınırlanması gerekip gerekmediğiyle ilgili olduğu söylenebilir¹⁷¹.

Ancak, hukuk devletinin ölçütlerini keyfi yasama faaliyetini tümüyle ortadan kaldırmayı sağlayacak şekilde formüle etmek de zor görünmektedir. Hukuk devleti açısından sadece yasaların genel, soyut ve eşitlik ilkesi çerçevesinde düzenlenmesi yeterli bir güvence sağlayamamaktadır, bu eksikliğin birey haklarını da içerecek şekilde anlaşılıp uygulanması gerekmektedir. Bu çerçevede çağdaş Amerikalı hukuk filozoflarından Ronald Dworkin hak eksenli bir hukuk devleti anlayışı geliştirmiş ve

¹⁶⁸ gös.yer.

¹⁶⁹ gös.yer.

¹⁷⁰ gös.yer.

¹⁷¹ Erdoğan, a.g.e.s.99

yargıçların kararlarını hak ve özgürlüklerin korunması mülahazasına dayandırmaları gerektiğini ileri sürmüştür¹⁷².

4.9.4. Hukuk Devletin Gerekleri

Hukuk devletin gerekleri konusunda doktrinde görüş birliği yoktur. Ancak, bir devletin hukuk devleti sayılabilmesi için genellikle kabul edilen koşullar şu şekilde özetlenebilir:

- Temel hak ve özgürlüklerin güven altına alınması
- Yönetimin yasallığının sağlanması
- Yönetimin yargısal denetiminin sağlanması
- Yasaların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi
- Kuvvetler ayrılığı
- Yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesinin sağlanması
- Demokratik rejimin tesis edilmiş olması
- Hukukun evrensel ilkelerine saygının sağlanması

Hukuk devletin gereklerine ilişkin çözümlemelerin literatürde oldukça geniş bir yer tutması nedeniyle bu bölümde sadece temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmasına ilişkin açıklamalara yer verilecektir.

Buna göre, hukuk devletin birinci koşulu temel hak ve hürriyetlerin güvence altına alınmış olmasıdır. Bu çerçevede, temel hak ve özgürlüklerin sadece anayasalarda düzenlenmiş olması bu hakların güvence altına alınmış olması anlamına gelmemektedir. Çünkü temel hak ve özgürlüklerin anayasada belirtilen nedenlere dayanılarak ancak yasayla sınırlanabilmesi de gerekmektedir¹⁷³.

¹⁷² gös.yer.

¹⁷³ **Metin Günday**, *İdare Hukuku*, Ankara: İmaj Yayınevi, 1999, s.26

Ancak, buradaki sınırlamaların da hukuka uygun olması gerekmektedir. Bunun yanında, temel hakları sınırlayan yasaların genel olmaları, başka bir deyişle benzer durumları aynı çözüm tarzına tabi tutmaları da gerekmektedir¹⁷⁴.

4.10. Demokrasi Uygulamasına İlişkin Eleştiriler

Demokrasiye ilişkin eleştirilerin özünü, geleneksel teorinin çağdaş siyasal gerçekliğe uymadığı düşüncesi oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle, Batı demokrasilerinin işleyişine ilişkin empirik araştırmaların geleneksel demokrasi teorisinin gerçekçi olmadığını gösterdiği ileri sürülmektedir. Bu çerçevede denilebilir ki fiili demokrasilerin doğası ve işleyişi, geleneksel modelde tasvir edilenden büyük ölçüde farklılaşmıştır¹⁷⁵.

İçerik olarak radikal olan geleneksel demokrasi teorisi, demokrasi uygulamalarında halkın pozitif rolü üzerinde durmuştur. Ancak, devlet etkinliğinin ölçek, kapsam ve karmaşıklığındaki artış yanında, baskı gruplarının öneminin artması ve seçkinlerin rolü ile seçmen davranışlarının özellikleri gibi etkenler yüzünden teori gerçeklik kazanamamıştır¹⁷⁶.

Bu durum, bir yarıyla, büyük sayıda insan tarafından karar verilmesinin örgütsel bakımdan zorluğu ve diğer yarıyla da bu insanların uzmanlıktan kaçınılmaz olarak yoksun olmalarıyla ilgilidir. Bu çerçevede, yüzyılımızdaki siyasal sosyolojinin bulguları, Batılı demokrasilerin elitler tarafından yönetildiklerini ve seçmen kütlesinin bilgisiz olmak yanında konuya ilgisiz kaldığını da göstermektedir¹⁷⁷.

Böyle bir durumun anlamı ise, geleneksel demokratik değerlerde anlamını bulan siyasi ideallerle, liberal demokratik siyasetin kurumsal yapısı arasında bir uyumsuzluğun, hatta bir çelişkinin varolduğudur. Bir başka deyişle, demokrasinin

¹⁷⁴ Erol Alpar, "Hukuk Devleti", *Türk İdare Dergisi*, S.400, 1993, s.133

¹⁷⁵ Erdoğan, a.g.e.s.263

¹⁷⁶ gös. yer

¹⁷⁷ gös. yer

özgün anlamıyla liberal demokrasi uygulaması arasında bir mesafe sorunu oluşmuştur¹⁷⁸.

Geleneksel demokratik teoriye yöneltlen bir diğer tür eleştiri ise, radikal olarak nitelendirilebilir. Bu eleştiriye göre, gerçekten demokrasiye ulaşabilmek için, mevcut düşünce ve uygulamaların kökten değiştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, liberal demokrasi teorisinin içerdiği kavram, düşünce ve tahliller demokrasi veya özgürlük açısından değerlendirildiğinde tutarlı ve ikna edici değildir¹⁷⁹.

Radikal olarak nitelenen bu eleştiri, kendini ifade ettiği biçimiyle, özgürlük ve demokrasiye karşı olmayıp, daha fazla özgürlük ve demokrasiden yana görünmektedir. Söz konusu eleştirinin başlıca iki biçimi bulunmaktadır. Bunlar: siyasal düşünce ve uygulamanın yeniden düzenlenmesini isteyen “katılımcı” görüş ile toplumda bütünüyle bir değişim isteyen Sosyalist - Marksist görüştür¹⁸⁰.

4.10.1. Katılımcı Eleştiriler

Demokrasi temel anlamda siyasal katılmaya dayanmaktadır. Zaten demokrasinin tanımında halkın siyasete katılımı vardır. Siyasal katılmanın temel araçları ise, siyasal parti faaliyeti ve oy vermedir. İşte katılımcı eleştiri de bu noktada başlamaktadır. Eleştiriye göre, seçime katılma ne gerçek bir katılma ne de seçim her zaman uygun bir katılma ortamıdır. Başka bir deyişle, bu sistemde vatandaşın bütün etkinliği belirli aralıklarla siyasal liderleri seçmekle sınırlı kalmaktadır¹⁸¹.

Günümüz yarışmacı demokrasilerinde, devletin faaliyet alanının gittikçe genişlemesi sonucu vatandaşlar bundan ciddi olarak etkilenmektedirler. Oysa birey ve topluluklar alışılmış demokratik mekanizmalar çerçevesinde devlet üzerinde çok az denetim olanağına sahip bulunmaktadırlar. İşte bu nedenle, liberal demokrasiye yönelik eleştiriler oy vermenin ötesinde bir katılmadan söz etmektedirler. Onların

¹⁷⁸ **Nihat Bulut**, “ Demokrasiyi İdeal Anlamına Yaklaştırma Çabası Olarak Radikal Demokrasi”, *Atatürk Üniv. Erzurum Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.VII /sayı 1-2 (2003) s.66

¹⁷⁹ **Erdoğan**, a.g.e.s.264

¹⁸⁰ gös. yer.

¹⁸¹ gös. yer.

üzerinde yoğunlaştıkları nokta, çoğunluğun siyasal karar alma mekanizmasını ne ölçüde ve hangi yollardan etkileyebildiği sorunudur¹⁸².

Katılımcı eleştiriye göre, gerek siyasal partiler yoluyla gerekse oy vermek suretiyle gerçekleşen katılmanın gerçek bir katılma olmadığı ileri sürülmektedir. Söz konusu eleştiriye göre, katılım, önceden alınmış kararların onaylanmasından ibaret kalmaktadır. Gerçek katılma ise, vatandaşların siyasal süreçte aktif rol almalarıyla ilgilidir ve kararların alınmasından önce gerçekleşen bir süreçtir. Ayrıca devlet içinde demokrasinin daha iyi işleyebilmesi için daha fazla sayıda insanın daha fazla katılımına gerek vardır. Başka bir deyişle, katılmanın sadece siyasal alanda değil, toplumsal yaşamın başka alanlarında da var olması gerekmektedir¹⁸³.

Bir başka açıdan, katılımcı demokrasi taraftarları politikanın sürekli bir etkinlik olmasını ve düzenli aralıklarla yapılan seçimlere indirgenmemesini istemektedirler. Bu teori ayrıca, insanın doğasının demokratik danışma ve sosyal etkileşim yoluyla ahlaklaştırılması düşüncesine dayanmaktadır. Diğer bir deyişle, karar almanın daha küçük topluluklara kaydırılması halinde, bireyler ve grupların kendi ihtiyaç ve çıkarlarıyla doğrudan doğruya ilgili yasa ve siyasetleri üretebilecekleri varsayılmaktadır. Ayrıca, referandum gibi yöntemlerin de devletle halk arasında yakın bağlantılar kurmak suretiyle demokrasinin katılımcı yönünü geliştireceği vurgulanmaktadır¹⁸⁴.

Gene katılımcı demokrasinin taraftarlarına göre, modern Batılı demokrasilerin büyük ve karmaşık yapısı içinde ortalama vatandaşın siyasal sistemi etkileyebilmesinin güç olması siyasal ilgisizliğe yol açmaktadır¹⁸⁵.

Katılımcı demokrasi teorisi de çeşitli yönlerden eleştirilmiştir. Eleştirilerden ilki, teorinin, insanların çoğunda siyasal faaliyetlere katılma yönünde belli bir kapasitenin bulunduğu varsayımıdır. Bir diğer eleştiri ise, günümüzün büyük ölçekli ve karmaşık toplumlarında katılımcı demokrasinin işlemeyeceği şeklindedir. Bir diğer eleştiri, teorinin, toplumu küçük grup demokrasileriyle baş başa bırakarak, demokrasiye ilişkin uygulamaları etkisizleştireceği şeklindedir. Katılımcı

¹⁸² a.g.e.,s.265

¹⁸³ **Erdoğan**, a.g.e.s.265

¹⁸⁴ gös. yer.

¹⁸⁵ gös. yer.

demokrasiye yöneltilen bir diğer eleştiri ise, insanların siyasete çeşitli nedenlerle tam olarak katılmayı istemeyecekleri bir durumda, siyasete katılmak isteyen azınlığın aşırıları olması halinde, katılımcı demokrasinin totaliterizme dönüşme riskiyle karşı karşıya kalacağı şeklindedir¹⁸⁶.

4.10.2. Sosyalist Eleştiri

Liberal Demokrasiye sosyalist kanattan başlıca iki tür eleştiri yöneltilmiştir. Buna göre: liberal demokrasi karakteristiği eşitsizlik olan kapitalizmle iç içe geçmiş olduğundan, böyle bir sistem özgürlük ve demokrasinin gerçekleşmesini engellemektedir. Bu sistemde, proleterler özel mülkiyete sahip olmanın ezici gücünden yararlanan burjuvalarla aynı sivil ve siyasal özgürlüklere sahip sayılmaktadırlar. Oysa bu durum burjuva sınıfının ekonomik gücü sayesinde siyasal sistemi tümüyle kontrol altında tutmasını sağlamaktadır¹⁸⁷.

Liberal demokratik sisteme yöneltilen bu eleştirilere karşı, kapitalizmden sadece kapitalistlerin değil, aynı zamanda bütün insanların yararlandıkları ve söylenenlerin sistemin çoğunluğun aleyhine işlediğinin kanıtı olamayacağı şeklinde düşünceler ileri sürülmüştür. Diğer bir deyişle, sistem herkesin çıkarları lehine işlemese bile, insanlar serbest seçimler yoluyla sistemi kabul ettiklerini gösteriyorlarsa, sistemin demokratik olmadığının söylenemeyeceği belirtilmiş olmaktadır¹⁸⁸.

Öte yandan, liberal demokrasinin kusurları onun reddini gerektirmemektedir. Çünkü liberal demokratik sistem kendini dönüştürebilecek ilkeleri ve kurumsal düzenlemeleri de içinde taşımaktadır. Birtakım eşitsizliklerin varlığı, özgürlüğün önemini azaltmadığı gibi, liberal demokrasilerde bu özgürlüklerin sadece mülk sahiplerinin lehine işlediği iddiası da gerçeklerle uyuşmamaktadır. İşte, bütün

¹⁸⁶ a.g.e.s.266

¹⁸⁷ **Erdoğan**, a.g.e.s.267

¹⁸⁸ gös. yer.

eksiklerine rağmen insanların liberal demokratik sistemi değiştirmek istememelerinin temel nedeni bu olarak görülmektedir¹⁸⁹.

Ayrıca günümüz, liberal demokrasinin gerek pratik gerek anlayış olarak zirvede bulunduğu bir zaman dilimi olarak nitelendirilmektedir. Batı liberalizmine alternatif olduğu varsayılan sistemlerin çökmesiyle liberal demokrasinin ve Pazar ekonomisinin evrenselleştiği ileri sürülmektedir¹⁹⁰.

¹⁸⁹ gös. yer.

¹⁹⁰ **Francis Fukuyama**, *Tarihin Sonu*, çev. Ercan Şen, Ankara : Vadi Yayınevi, 1998, s.14

BÖLÜM V

5. 1982 ANAYASASININ DEMOKRATİK DEVLET ANLAYIŞI

Bu bölümde siyasal sistem ve demokratik sistem kavramları, 1982 Anayasasına göre demokrasiye ilişkin temel unsurlar, 1982 Anayasasına göre seçim sistemi ve 1982 Anayasasına göre siyasal hayatın düzenlenmesi konusuna yer verilmiştir.

5.1. Siyasal Sistem ve Demokratik Sistem Kavramları

Özünde iktidar fenomeni bulunan bir örgütlenme biçimi olan siyasal sistem, iktidarın oluşu ve kullanılış biçimi ile belirlenir. Bu nedenle filozoflar uzun yıllar boyunca siyasal sistemler üzerinde görüş üretmişlerdir. Siyasal sistem üzerine düşünce üretenler öncelikle siyasal sistemleri sınıflandırmaya çalışmışlardır. Bu yönde yapılan ilk çalışma Aristo'nun altılı sınıflandırmasıdır. Siyasal sistemleri üç grup altında toplayarak incelemek ise genellikle kabul görmektedir. Bu gruplar ise şunlardır:

- Demokratik sistemler
- Totaliter sistemler
- Gelişmekte olan ülkelerin siyasal sistemleri¹.

Batı'da sınıfsal yapılarda meydana gelen değişimler sonucu, mutlak yetkili krallarla burjuvazinin çekişmesinden doğan, zamanla bu mücadelenin çerçevesini aşan siyasal sisteme “klasik demokrasi” adı verilmiştir. Batı demokrasisinin (klasik demokrasinin) egemen ideolojisini siyasi liberalizm oluşturmaktadır. Uzun süre demokrasi öğretisinin temelini oluşturan klasik demokrasi anlayışı günümüzde de büyük geçerliliğe sahiptir. Eşitlik ve özgürlük klasik demokrasinin temel değerleridir.

¹ Akad, Dinçkol, a.g.e.s.253-256

Bireyin ekonomik, toplumsal ve dinsel baskılardan kurtulması süreci sonunda ortaya çıkmıştır².

Evrensel bir insan idealini temsil eden demokrasi farklı tarihsel gelişimlerin sonucu, değişik biçimlerde yorumlanmıştır. Günümüzde demokrasi eşit ve özgür kişilerin yöneticilerini ve kendi geleceklerini belirleme amacını taşır. Temsili demokrasi anlamında halkın, kendi kendini yönetmesinden ziyade, yöneticilerini değiştirebilme iktidarı söz konusudur³.

Bir başka deyişle klasik demokrasi anlayışı, egemenliğin kaynağını halka dayandıran, halkın, halk tarafından halk için yönetimini ifade eden ve meşruiyetini halktan alarak, çoğunluğun azınlık haklarını güvence altında tutarak yönetim hakkını ifade etmektedir⁴.

Bu arada, bir siyasi sistemin meşruluğunu sağlayan itaat ile, demokratik rejimlerde, halkın devlet faaliyetini düzenlemek için iradesini açıklaması arasındaki farkı belirtmek gerekmektedir⁵.

Anayasamızın da benimsediği demokrasi anlayışı olan klasik batı demokrasisi uygulama açısından ülkeden ülkeye farklılıklar göstermesine karşın, bazı temel unsurlara sahiptir ve bu unsurlardan vazgeçilmesi mümkün değildir⁶.

Bu unsurları şu şekilde özetlemek mümkündür:

Egemenliğin millete ait olması, yöneticilerin genel oya dayanan serbest seçimlerle belirlenmesi, serbestçe örgütlenen siyasi partiler arasında eşit şartlarda yürütülen iktidar yarışması, kişilerin temel hak ve hürriyetlerinin tanınmış ve hukuki güvence altına alınmış olması, çoğunluğun yönetimi ve azınlık haklarıdır⁷.

Bir demokrasi için bu kurumlara ve özelliklere mutlaka sahip olunması gerekmektedir. Demokrasinin bu temel kurumlarının yanı sıra, çağdaş

² a.g.e.s.280

³ Akad, Dinçkol, a.g.e.s.280

⁴ Ömer Anayurt, *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları*, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2004, s.136

⁵ Orhan Aldıkaçtı, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1982, s.10

⁶ Akad, Dinçkol, a.g.e.s.281

⁷ Yavuz Atar, *Temel Hukuk Bilgisi*, Konya: Mimoza Yayınevi, 2003, s.104

demokrasilerde, yerel demokrasi, katılım, sivil toplum, açık toplum ve açık (saydam) yönetim gibi ilke ve kuralların da yaygın biçimde benimsendiği gözlenmektedir⁸.

5.2. 1982 Anayasasına Göre Demokrasiye İlişkin Temel Unsurlar

1982 Anayasasında yer alan devletin demokratik niteliğine ilişkin düzenlemeler, temel demokratik unsurlar açısından aşağıda belirtilen başlıklar halinde incelenmiştir.

5.2.1. Devletin Şekli

1924, 1961 ve 1982 Anayasalarına göre devletin şekli cumhuriyettir. Siyaset bilimi ve felsefesi bu kavrama ve türevlerine çeşitli anlamlar yüklemektedir. Teori ve pratikte cumhuriyet kavramına biri dar öbürü geniş olmak üzere başlıca iki anlam yüklenmektedir. Dar anlamda cumhuriyet, monarşinin karşıtı olarak tanımlanmaktadır. Buna göre cumhuriyet, devlet başkanının ve devletin diğer organlarının seçimle ve belli süreler için göreve geldiği bir yönetim biçimidir⁹.

Dar anlamda cumhuriyet kavramını tanımlamaya çalışan bir kısım düşünür belli bir süre için ve seçimle göreve gelme noktasında ısrarcıdır. Bu tanımın diğer ucunda ise monarşi (irsiyet) yoksa cumhuriyet vardır görüşü yaygındır. Burada cumhuriyet devlet başkanının olmadığı yada irsiyet dışı yollardan göreve geldiği sistem olarak tanımlanmaktadır. Buna göre işbaşına gelmenin seçimle yada zorla olması fark etmez. Nasıl monarşi mutlak yada despotik olabiliyorsa, cumhuriyet de diktacı ve despotik karakterler gösterebilir¹⁰.

Dar anlamda cumhuriyet, bu örneklerde de görüldüğü gibi, başlıca yönetim organlarının ve özellikle devlet başkanının veraset dışı yoldan yada seçimle

⁸ a.g.e.s.104

⁹ **Bülent Tanör, Necmi Yüzbaşıoğlu, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, İstanbul: YKY Yayınevi, 2002, s. 72

¹⁰ a.g.e.s.73

belirlendiği yönetim şekli olarak kavranmaktadır. Yani burada cumhuriyet, veraset usullerini dışlayan yada seçime dayalı bir yönetim biçimi olarak algılanmaktadır¹¹.

Geniş anlamda cumhuriyet, egemenliğin bir kişi (monark) ya da zümreye (aristokrasi) değil, toplumun tümüne ait olduğu modeli ifade etmektedir. Bu modelde cumhuriyet bir devlet şeklidir. Geniş anlamda cumhuriyet yaklaşımı cumhuriyet ve demokrasi kavramlarını adeta özdeşleştirmektedir. Oysa tarihte ve günümüzde bu iki kavram arasında bir zorunlu bağ görülmemektedir. Bu kavramlar birbirlerine eşitlenemez yada indirgenemezler. Demokrasisiz cumhuriyetler olduğu gibi (Latin Amerika, Asya, Afrika, Orta Doğu ülkeleri, sosyalist rejimler vb.), sınırlı (meşruti, anayasal) monarşi şeklinde demokrasiler de (Büyük Britanya, Kuzey Avrupa Ülkeleri, Japonya, İspanya vb.) vardır. Nasıl cumhuriyet her zaman demokrasi demek değilse, monarşi de her zaman demokrasi karşıtlığı demek değildir¹².

Geniş anlamdaki cumhuriyet, yani egemenlik hakkının toplumun tümüne ait olduğu model, dar anlamdaki cumhuriyet kavramıyla da iç içe geçmiştir. Şöyle ki, eğer egemenlik topluma aitse, zaten bütün devlet organları seçimle belirlenmek durumundadır. Mantık bunu gerektirmektedir. Türk pozitif anayasa hukuku cumhuriyetin her iki anlamını da benimsemiştir. Anayasa hukukumuzla göre, cumhuriyet sadece devlet başkanının seçimle belirlendiği bir yönetim biçimi değil, aynı zamanda bir devlet şekli ve niteliğidir¹³.

1982 Anayasasının 1. maddesi Türk Devletinin bir cumhuriyet olduğunu ilan etmektedir. Madde şu şekildedir: “Türkiye Devleti bir cumhuriyettir”. Anayasa bu maddesi ile demokratikliğin açık belirtisini ortaya koymuş olmaktadır¹⁴.

Böylelikle, devlet mekanizmasının doğrudan doğruya veya dolaylı bir biçimde seçimden çıkacağı belirtilmiş, 1924 ve 1961 Anayasalarında olduğu gibi, kaynağını ulustan almayan bir devlet başkanlığı kurumu kabul edilmemiştir¹⁵.

¹¹ Tanör, Yüzbaşıoğlu, a.g.e.s. 73

¹² a.g.e.s. 74

¹³ gös.yer.

¹⁴ Gözübüyük, a.g.e.s.141

¹⁵ gös. yer.

5.2.2. Cumhuriyetin Nitelikleri

1982 Anayasasının 2. maddesinde cumhuriyetin nitelikleri belirtilmiştir. Buna göre: “Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir”¹⁶.

Söz konusu maddede, cumhuriyetin nitelikleri arasında “demokratik” olma özelliği de belirtilmiştir. 1961 Anayasasındaki düzenleme de bu şekildedir. Tarihsel olarak bakıldığında Ülkemizde cumhuriyet millet egemenliği ile iç içe geçerek doğmuştur. Bu anlamda demokrasiyi de öngörmüştür. 1950–1960 yılları arasında demokrasi yolunda karşılaşılan zorluklar 1961 Anayasasında bazı düzenlemelerin yapılmasını gerektirmiştir. Devletin niteliklerinin sayılması ve bunlar arasına demokratik olma özelliğinin de katılması bu nedenledir. Aynı ilke 1982 Anayasasında da belirtilmiştir¹⁷.

5.2.3. Devletin Temel Amaç ve Görevleri

1982 Anayasasının 5. maddesinde devletin temel amaç ve görevleri belirtilmiş, cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak devletin temel amaç ve görevleri arasında sayılmıştır. Madde metni şu şekildedir: “Devletin temel amaç ve görevleri, Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır”¹⁸.

¹⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982.

¹⁷ Bülent Tanör, Necmi Yüzbaşıoğlu, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, İstanbul YKY Yayınevi, 2001, s.82

¹⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982.

5.2.4. Milli Egemenlik

1982 Anayasasının 6. maddesi “Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir. Türk Milleti, egemenliğini, anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organları eli ile kullanır. Egemenliğin kullanılması, hiçbir surette hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ kaynağını anayasadan almayan bir devlet yetkisi kullanamaz” hükmünü içermektedir¹⁹.

1924 ve 1961 Anayasalarında olduğu gibi 1982 Anayasasında da Fransız Devriminin “ulus egemenliği” ilkesi tekrarlanmıştır. Buna göre, egemenlik kayıtsız ve şartsız milletindir. Millet, egemenliğini anayasanın koyduğu esaslara göre yetkili organları eliyle kullanacaktır²⁰.

Devlet içindeki en üstün buyurma kudreti anlamına gelen egemenliğin millette olduğu bir devlette, hükümet sisteminin de elbette halkın kendi kendisini yönetmesine dayanan demokratik rejim olması gerekmektedir. Ancak tarihte bu iki kavramın çakışmadığı dönemler olmuştur²¹.

Anayasa mahkememiz de, bir kararında milli egemenlik ile demokratik devlet arasında yakın bir ilişki görmüştür. Kararda “Demokratik devlet, egemenliğin bir kişi, zümre veya sınıf tarafından, belli sınıflar yararına kullanılmadığı, serbest ve genel seçimin iktidara gelmede ve iktidardan ayrılmada tek yol olarak kabul edildiği ve iktidarın bütün millet yararına kullanıldığı... bir idare biçimidir.” denilmektedir²².

Bu çerçevede, klasik milli egemenlik anlayışına göre, milli egemenlikle temsili rejim arasında da ilişki vardır. Gerçekten, eğer egemenlik, belli bir anda belli bir ülkede yaşayan insanların toplamı anlamındaki halk kavramından farklı olarak, geçmiş ve geleceği de içine alan bir millet tüzel kişiliğine aitse, millet egemenliğini doğrudan doğruya değil, ancak seçilmiş organları veya temsilcileri aracılığıyla kullanabilecektir²³.

¹⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982.

²⁰ Gözübüyük, a.g.e.s.141

²¹ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınevi, 1993,s.60-61

²² gös. yer.

²³ gös. yer.

Bu anlamda, milli egemenlik teorisi temsili rejimi de zorunlu kılmaktadır. Bununla birlikte, günümüzde demokratik gelişme sonucu, millet ve halk kavramı arasındaki farklar azalmıştır. Milli egemenlik ve temsili rejim arasındaki mantıksal ilişki de zayıflayarak, halkoylaması gibi yarı doğrudan demokrasi araçları kullanılmaya başlamıştır²⁴.

Konuyla ilgili olarak, 1982 Anayasasının anayasa hukukumuz açısından getirdiği bir yenilik de sınırlı da olsa halk oylamasına başvurma olanağı getirmiş olmasıdır. Anayasa, halk oylamasına katılmayı siyasal haklardan saydığı gibi, anayasa değişikliğine ilişkin yasaları, Cumhurbaşkanının halkoyuna sunabilmesi yolunu da açmıştır²⁵.

1982 Anayasası 1961 Anayasasından farklı olarak, Türkiye Büyük Millet Meclisini bütünü ile seçimden çıkan, hukuk açısından temsil niteliği tam olan bir organ durumuna getirmiştir. Bununla birlikte, 1924 Anayasası, meclisin salt üstünlüğüne dayanan bir demokratik devlet anlayışına sahip olduğu halde, 1982 Anayasası, 1961 Anayasası gibi, demokrasinin gerçekleşmesini bir ölçüde meclisin kısıtlanmasında görmüştür²⁶.

Bu arada, Anayasanın 80. maddesinde “Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, seçildikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil, bütün milleti temsil ederler” denilmek suretiyle, klasik temsili rejimin yerleşmiş bir ilkesine de yer verilmiştir²⁷.

5.2.5. Temel Hak ve Hürriyetler

1982 Anayasası, bir yandan “herkesin kişiliğine bağlı dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahip olduğunu” (md.12) belirterek özgürlük anlayışını, diğer yandan da “kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleri ile bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmayı, insanın maddi ve manevi varlığının

²⁴ gös. yer.

²⁵ Gözübüyük, a.g.e.s.142

²⁶ gös.yer.

²⁷ Özbudun, a.g.e.s.62

gelişmesi için gerekli şartları hazırlamayı” (md.5) devletin görevlerinden sayarak özgürleştirme anlayışını benimsemiştir²⁸.

Özgürlük ve özgürleştirme anlayışlarını benimsemiş olan 1982 Anayasası, “temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder” (md.12/2) diyerek, temel hakların yalnız kişilere sağlanmış birer üstünlük olarak anlaşılmaması gerektiğini, aynı zamanda kişilere ödev ve sorumluluk da yüklediğini vurgulamıştır²⁹.

Böyle bir yaklaşım içindeki 1982 Anayasası’nda temel hak ve özgürlükler nasıl düzenlenmiştir ? Bir bütün olarak bakıldığında 1982 Anayasası’nın ilk biçiminin insan hakları konusunda sınırlamalar ve yasaklamalara ağırlık veren bir yaklaşımı yansıttığı görülmektedir³⁰.

Bu yaklaşımda 12 Eylül öncesinde Ülkemizde yaşanan terör olaylarının ve 12 Eylül öncesi ve sonrasında sık sık talep edilen güçlü devlet isteğinin etken olduğu söylenebilir.

Ancak, 1982 Anayasası’nda 3 Ekim 2001’ de yapılan anayasa değişikliği ile, başta başlangıç ve 13.madde olmak üzere, birçok maddesinde değişikliğe gidilmiştir. Ve bu büyük değişiklik içerisinde özellikle 13. madde de yapılan değişiklik bir yazar tarafından şöyle değerlendirilmiştir: “13. madde bambaşka bir nitelik kazanmıştır. Bu değişiklikle, söz konusu madde, bir genel sınırlama maddesi iken, tam aksine, temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında uyulması gereken demokratik güvenceleri düzenleyen bir madde haline getirilmiştir. Böylece, yeni haliyle bu madde, 1961 Anayasası’nın buna koşut olan 11. maddesinin ilk halinden bile daha özgürlükçü bir düzenleme yaratmıştır.”³¹.

Aynı yazarın konuya ilişkin diğer değerlendirmeleri şu şekildedir: “bu yeni düzenlemede, artık temel hak ve özgürlükler, şu yada bu genel nedenle değil, ancak kendileriyle ilgili anayasa maddesinde, yalnızca kendileri için nedenlerden biriyle sınırlandırılabilir. İkincisi bu sınırlama ancak yasayla yapılabilir. Yine de yasa,

²⁸ Necat Akyıldız, “1982 Anayasasının İnsan Hakları Rejimi ve Bilgi Edinme Hakkı”, *kazancı Dergisi*, S.3., 2004, s.43

²⁹ Akyıldız, a.g.m.s.43

³⁰ gös.yer.

³¹ a.g.m.s.46

hiçbir gerekçeyle, bir hak ya da özgürlüğün özüne dokunamayacaktır. Ayrıca yasanın getirdiği sınırlama demokratik toplum düzeninin ve yercilik ilkesinin gereklerine aykırı olamayacaktır. Bütün bu güvencelere ek olarak da, sınırlamalarda ölçülülük ilkesine uyulacaktır.”³².

5.2.5.1. Temel Hak ve Özgürlükler Açısından 2001 Anayasa Değişiklikleri

2001 Anayasa değişikliği bugüne kadar 1982 Anayasasında yapılan altıncı ve en kapsamlı değişiklik paketidir. 2001 değişikliklerinin kapsamı kadar, parlamentoda bölünmüş bir siyasi parti yapılanmasının var olduğu bir dönemde partiler arası uzlaşma yoluyla yapılmış ve Mecliste büyük bir çoğunlukla kabul edilmiş olması, sivil anayasacılık yönünden, ileriye dönük umut ve cesaret verici bir olgudur³³.

2001 Anayasa değişiklikleri şu şekilde özetlenebilir:

i. Başlangıç metninde yapılan değişiklikler:

Anayasanın başlangıç metninin 5. fıkrasında yer alan “Hiçbir düşünce ve mülahazanın” ibaresi 2001 Anayasa değişikliği paketinde “Hiçbir faaliyetin” şeklinde değiştirilmiştir. Anayasada yapılan diğer değişikliklerle birlikte dikkate alındığında, bununla, eyleme yönelik olmayan düşünce açıklamalarının yasaklanmamasının amaçlandığı görülmektedir. Bu yaklaşımın Anayasanın bütününe yansısıyla, özgürlükler lehine yeni bir anlayışa katkı sağlayacağı söylenebilir³⁴.

ii. Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması:

2001 Anayasa değişikliği paketindeki özgürleşme ve demokratikleşme yönündeki en önemli hatta kilit yenilik, haklar ve özgürlükler rejiminin temelini oluşturan Anayasanın 13. maddesindeki değişikliktir. İlk metindeki anlayışın aksine özgürlüğün kural, sınırlamanın istisna olduğu yaklaşımıyla, 13. maddenin tümüyle yeniden düzenlendiği değişik metinde, bu madde temel hak ve özgürlükler için genel

³² Akyıldız, a.g.m.s.46

³³ <http://www.barobirlik.org.tr/yayinlar/makaleler/2001aydegisiklikleriuzerine...doc>.

³⁴ a.g.m.s.2

sınırlandırma maddesi olmaktan çıkarılarak, genel koruma maddesine dönüştürülmüştür³⁵.

2001değişiklik paketinde Anayasanın 13. maddesinde yapılan köklü değişiklikle, genel sınırlama sebeplerinin tümü bu maddeden çıkarılmış, bunun yerine her temel hak ve hürriyetin, “yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak” sınırlandırılabilceği ilkesi öngörülmüştür. Bu yeni yaklaşım, genel sınırlama sebeplerine yer vermeyen AİHS sistemine uygun olduğu gibi, “özgürlüğün asıl, sınırlamanın istisna olması” gerektiği anlayışına da uygundur. 13. maddenin yeni düzenlemesinde, sınırlandırmaların bir temel hak ve hürriyetin “özüne dokunmaması” ve “ölçülülük ilkesine aykırı olmaması” şeklinde iki güvence ilkesine de yer verilmiştir³⁶.

13. maddedeki değişiklikle getirilen bu yeni sistemin özgürleşme ve demokratikleşme yönünden son derece önemli ve olumlu olduğu söylenebilir.

iii. Temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılamaması

2001 değişiklik paketinde Anayasanın 14. maddesi de yeniden düzenlenmiştir. 14. maddenin bu yeni düzenlemesine göre, “Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerin hiçbirisi, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve laik cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz. Anayasa hükümlerinden hiçbirisi, devlete ve kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz. Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyideler kanunla düzenlenir”³⁷.

Anayasadaki diğer değişikliklerle birlikte dikkate alındığında, bunun eyleme yönelik olmayan düşünce açıklamalarının yasaklanmamasına katkı sağlayacağı ve bu yönde bir diğer Anayasal dayanak oluşturacağı söylenebilir. Keza, yeni metinde, temel hak ve hürriyetlerin, kişilerin yanında, eskisinden farklı olarak “devlete karşı

³⁵ a.g.m.s.3

³⁶ **Fazıl, Sağlam**, “2001 Yılı Anayasa Değişikliğinin Yaratabileceği Bazı Sorunlar ve Bunların Çözüm Olanakları”, Anayasa Mahkemesi 40. Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu, Tebliğ, s.2

³⁷ <http://www.barobirlik.org.tr/yayinlar/makaleler/s5>

da korunması” önemli bir yenilik sayılmalıdır. Yeni metin hem kapsam hem de özgürlüklerin devlete karşı da korunması bakımından AİHS’nin 17. maddesiyle ve diğer ulusal üstü belgelerle daha uyumludur³⁸.

iv. Kişi hürriyeti ve güvenliği

2001 değişiklik paketinde, Anayasanın 19. maddesinin 6. fıkrasında yapılan değişiklikle, yakalanan veya tutuklanan kişinin, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç, hakim önüne çıkarılmasına kadar geçen süre, toplu olarak işlenen suçlarda en çok onbeş günden en çok dört güne indirilmiştir. Böylece, bu değişiklikle gözaltı süreleri bakımından Avrupa norm ve standartlarıyla uyum sağlanmış olacaktır. Ayrıca, 19. maddenin 7. fıkrasında yapılan diğer bir değişiklikle de, kişinin yakalandığı veya tutuklandığının yakınlarına derhal bildirilmesi zorunlu hale getirilmiştir³⁹.

v. Özel hayatın gizliliği ve korunması

2001 Anayasa değişikliği paketinde 13. maddede yapılan değişikliklerle genel sınırlama sebepleri terk edilerek her hak ve özgürlüğün sadece kendi maddesinde gösterilen özel sebeplerle sınırlanabildiği farklılaşmış kademeli sisteme geçilmiştir. Bu durum hak ve hürriyetlerin düzenlendiği ilgili maddelerde, bunların niteliğine uygun sınırlama sebepleri konulması zorunluluğu yaratmıştır. Bu doğrultuda ortak özellikleri nedeniyle, Anayasada “özel hayatın gizliliği ve korunması” başlığı altında yeniden düzenlenen 20. maddedeki “özel hayatın gizliliği”, 21. maddedeki “konut dokunulmazlığı” ve 22. maddedeki “haberleşme hürriyeti” bakımından ortak sınırlama sebepleri, ortak koruma ve yargısal güvenceler konulmuştur⁴⁰.

Bu yeni düzenlemeye göre, özel hayatın gizliliği, konut dokunulmazlığı ve haberleşme hürriyeti yalnızca, “milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlakın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması” sebeplerinden biri veya birkaçına bağlı olarak sınırlanabilecektir. Keza, bu hak ve özgürlüklere, bu sebeplerin birine bağlı olarak usulüne göre verilmiş hakim kararı olmadıkça, gecikmesinde sakınca bulunan

³⁸ <http://www.barobirlik.org.tr/yayinlar/makaleler/...doc>.

³⁹ a.g.m.s.6

⁴⁰ gös.yer.

hallerde de kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri bulunmadıkça, dokunulamayacaktır⁴¹.

Yeni düzenleme ile bu hak ve özgürlüklere ortak yargısal güvence de getirilmiştir. Buna göre, kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri ile özel hayatın gizliliğine, konut dokunulmazlığına haberleşme hürriyetine müdahale halinde, “yetkili merciin kararı yirmidört saat içinde görevli hakim onayına sunulur. Hakim, kararını kırksekiz saat içinde açıklar, aksi halde karar kendiliğinden kalkar. Keza, yapılan bu değişiklikle, özel hayatın gizliliğini düzenleyen Anayasanın 20. maddesindeki “adli soruşturma ve kovuşturmanın gerektirdiği istisnalar saklıdır” hükmü de madde metninden çıkarılmıştır⁴².

vi. Yerleşme ve seyahat hürriyeti

2001 değişikliklerinde, Anayasanın 23. maddesindeki, vatandaşların yurt dışına çıkma hürriyetini sınırlandırabilecek sebepler arasından, “ülkenin ekonomik durumu” sebebi çıkarılmıştır. Böylece artık ülkenin ekonomik durumu sebebine dayanarak yurt dışına çıkma hürriyeti sınırlandırılmayacaktır.

vii. Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti

değişiklik paketinde, Anayasanın 26. maddesindeki ifade özgürlüğü AİHS’ne paralel olarak yeniden düzenlenmiş, 13. maddedeki genel sınırlama sebeplerinin kaldırılması nedeniyle “milli güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, cumhuriyetin temel nitelikleri, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü” maddenin ikinci fıkrasındaki sınırlama sebeplerine eklenmiştir⁴³.

Maddede yapılan asıl önemli değişiklik, “düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılamaz” cümlesiyle başlayan üçüncü fıkranın madde metninden çıkarılmasıdır. Böylece gerek iç gerekse uluslar arası hukukta bir hayli eleştirilen bu hüküm Anayasadan çıkarılmıştır.

viii. Basın hürriyeti

⁴¹ <http://www.barobirlik.org.tr/yayinlar/makaleler/...s.6>

⁴² a.g.m.s.7

⁴³ a.g.m.s.7

2001 değişikliklerinde, Anayasanın basın hürriyetini düzenleyen 28. maddesinde yapılan değişiklik, yukarıda açıklanan 26. maddedeki değişikliğe paralel şekilde, “kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayım yapılamaz” hükmünü içeren ikinci fıkranın yürürlükten kaldırılmasından ibarettir⁴⁴.

ix. Dernek kurma hürriyeti

2001 yılında Anayasanın dernek kurma hürriyetini düzenleyen 33. maddesinde yapılan değişiklik esas itibariyle değişiklik paketinde 13. maddedeki genel sınırlama sebeplerinin kaldırılması nedeniyle, bu hakkın niteliğine uygun özel sınırlama sebeplerinin madde metnine konulması ve dernek üyeliği hürriyetinin de Anayasal güvenceye alınmasından ibarettir. Maddenin yeniden düzenlenen 3. fıkrasına göre, “dernek kurma hürriyeti ancak, milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlak ile başkalarının hürriyetlerinin korunması sebepleriyle ve kanunla sınırlanabilir”⁴⁵.

x. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı

2001 değişiklik paketinde, bu hak ile ilgili maddenin yeniden düzenlenen ikinci fıkrasına göre, “toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ancak, milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla ve kanunla sınırlanabilir”. Maddenin yeni düzenlemesinde, eski metinde bulunan “yer ve güzergah tespitine” ilişkin ikinci fıkra ile “belli durumlarda bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün yasaklanabilmesine veya ertelenebilmesine” ilişkin dördüncü fıkra hükmü ve “dernekler, vakıflar, sendikalar ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları kendi konu ve amaçları dışında toplantı ve gösteri yürüyüşleri düzenleyemezler” şeklindeki beşinci fıkrası madde metninden çıkarılmıştır.

Böylece, bu yeni düzenleme, kamu otoritelerinin toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının özüne dokunabilecek müdahaleleri engelleyebileceği gibi, sivil toplum kuruluşlarının dayanışma ve siyasal etkinliklerini güçlendirme yönünde de katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla, 2001 değişiklik paketiyle Anayasanın 34. maddesinde

⁴⁴ a.g.m.s.8

⁴⁵ a.g.m.s.9

yapılan değişiklik, katılımcılık, özgürleşme ve demokratikleşme bakımından önemli yeniliklerden biridir⁴⁶.

xi. Hak arama hürriyeti

2001 değişiklik paketinde Anayasanın bu hakkı düzenleyen 36. maddesinde yapılan değişiklik, “adil yargılanma” hakkının da madde metnine eklenmesinden ibarettir. Böylece madde metni AİHS ile daha uyumlu hale getirilmiştir.

xii. Suç ve cezalar ilişkin esaslar

2001 değişikliklerinde, Anayasanın 38. maddesindeki suç ve cezalara ilişkin esaslara önemli yenilikler eklenmiştir. Bunlardan en önemlisi, maddeye yedinci fıkra olarak eklenen “savaş, çok yakın savaş tehdidi ve terör suçları halleri dışında ölüm cezası verilemez” hükmüdür.

AİHS’ne ek 6 no’lu protokol, “savaş ya da yakın savaş tehlikesi” dışında ölüm cezasının kaldırılmasını öngörmektedir. Anayasaya konulan bu hükümle, ölüm cezasının kapsamı daraltılmış olmaktadır. Nitekim Anayasamızda 3.8.2002 tarih ve 4771 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun’la çeşitli kanunlardaki ölüm cezası öngören hükümler müebbet ağır hapis cezasına dönüştürülürken , sadece savaş ve çok yakın savaş tehdidi hallerinde işlenmiş suçlar için öngörülen ölüm cezaları saklı tutulmuş, terör suçları dahil diğer suçlarla ilgili öngörülen ölüm cezaları müebbet ağır hapse çevrilmiştir. Böylece, bu kanunla terör suçlarına ilişkin ölüm cezaları da kaldırılmak suretiyle, bu konuda Avrupa normlarıyla uyum sağlanmış olmaktadır⁴⁷.

Aynı maddeye eklenen 8. ve 9. fıkralarla, iki yeni ilke daha Anayasa metnine girmiştir. Bunlar, “kanuna aykırı olarak elde edilmiş bulgular, delil olarak kabul edilemez” ve hiç kimse, yalnızca sözleşmeden doğan bir yükümlülüğü yerine getirmemesinden dolayı özgürlüğünden alıkonulamaz” ilkeleridir. Bunlardan birincisi zaten hukuk sistemimizde (CMUK) mevcuttur. İkincisi ise AİHS’ne ek 4 no’lu protokolden aynen alınmıştır.

xiii. Temel hak ve hürriyetlerin korunması

⁴⁶ <http://www.barobirlik.org.tr/yayinlar/makaleler/...s.10>

⁴⁷ a.g.m.s.11

2001 değişikliklerinde, konuyu düzenleyen Anayasanın 40. maddesine ikinci fıkra olarak, “devlet, işlemlerinde, ilgili kişilerin hangi kanun yolları ve mercilere başvuracağını ve sürelerini belirtmek zorundadır” hükmü eklenmiştir. Bununla, devlet işlemlerine karşı kişilerin sahip oldukları hakları ile bunların süresinde ve doğru kullanılmasında bilgilendirilmelerinin amaçlandığı açıktır⁴⁸.

5.2.5.2. Temel Hak ve Özgürlükler Açısından 2004 Anayasa Değişiklikleri

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun başlığını taşıyan 5170 sayılı Yasa, Anayasanın 11. maddesinde değişiklik yapmıştır. Yasa 22.5.2004 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

2004 yılı Anayasa değişiklikleri şu şekilde özetlenebilir:

i. Ölüm cezası ile ilgili değişiklikler:

Anayasanın temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulması üst başlığı altında yer alan 15. maddesinde durdurma hallerine yer verilmiştir. Bu kapsamda, ölüm cezasının öngörüldüğü dönemde, 15. maddenin 2. fıkrasında, “ölüm cezalarının infazı dışında” şeklinde bir ibare yer almıştır. Anayasa değişikliği ile ölüm cezası kaldırılmış bulunduğundan, bu ibare madde metninden çıkarılmıştır⁴⁹.

Bunun dışında, Anayasanın 17. maddesinin dördüncü fıkrası değiştirilmiştir. Yapılan değişiklikle dördüncü fıkra şu şekli almıştır: “Meşru müdafaa hali, yakalama ve tutuklama kararlarının yerine getirilmesi, bir tutuklu veya hükümlünün kaçmasının önlenmesi, bir ayaklanma veya isyanın bastırılması sırasında silah kullanılmasına kanunun cevaz verdiği zorunlu durumlarda meydana gelen öldürme fiilleri, birinci fıkra hükmü dışındadır”⁵⁰.

Bir diğer değişiklik Anayasanın 38. maddesinde yapılmıştır. 38. maddenin 8. fıkrası metinden çıkarılmıştır. Bu fıkra, “savaş, çok yakın savaş tehdidi ve terör suçları halleri dışında ölüm cezası verilemez.” Şeklindedir. Ayrıca 38. maddenin 9.

⁴⁸ gös.yer.

⁴⁹ **Erdener, Yurtcan**, *Uyum Yasaları 2001 ve 2004 Anayasa Değişiklikleri* İstanbul: Kazancı Yayınevi, 2004, s.356

⁵⁰ a.g.e.s.357

fıkrası değiştirilmiş, “genel müsadere cezası verilemez” ibaresi, “ölüm cezası ve genel müsadere cezası verilemez” biçimine getirilmiştir. Bu konudaki amaç açıktır. Türk hukuk sisteminden ölüm cezası tümüyle çıkarılmıştır. 9. fıkraya eklenen “ölüm cezası verilemez” ibaresi de niteliği bakımından bu amacın perçinlenmesi anlamını taşımaktadır⁵¹.

Ölüm cezası ile ilgili bir diğer değişiklik, Anayasanın 87. maddesinde yapılmıştır. Ölüm cezasının kaldırılmasına paralel olarak, TBMM’nin görev ve yetkileri arasında yer alan, ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar vermek yetkisi Anayasadan çıkarılmıştır.

ii. Basın araçlarının korunması; zapt, müsadere ve işletmekten alıkoyma yasağı:

bu konuda Anayasanın 30. maddesi yeniden düzenlenmiştir. Yeni metin, “kanuna uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileri ile basın araçları, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemez veya işletilmekten alıkonulamaz” maddeye ilişkin istisnalar kaldırılmıştır.

iii. Vatandaşın suç nedeniyle yabancı ülkeye verilmemesinin istisnası:

Anayasanın 38. maddesinin son fıkrasında değişiklikten önce şu hüküm yer almaktaydı: “Vatandaş, suç sebebiyle yabancı bir ülkeye geri verilemez.” Bu hüküm ceza hukukunda devletin vatandaşını koruması biçiminde yorumlanmaktadır. Anayasanın 38/son maddesi değişiklikten sonra şu şekli almıştır: “Uluslar arası Ceza Divanına taraf olmanın gerektirdiği yükümlülükler hariç olmak üzere vatandaş suç sebebiyle yabancı bir ülkeye geri verilemez”⁵².

iv. Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kaldırılması:

5170 sayılı yasanın 9. maddesi ile Anayasanın 143. maddesi yürürlükten kaldırılmıştır. Bunun anlamı, Türk yargılama sisteminden DGM’lerin çıkarılmasıdır. Bu çerçevede, Anayasanın 143. maddesinin yürürlükten kaldırılmış olmasından sonra, 2845 sayılı yasayı yürürlükten kaldıran, bu bağlamda DGM’lerden sonraki

⁵¹ a.g.e.s.357

⁵² a.g.e.s.358

hukuki durumu düzenleyen, eski ve yeni durum arasındaki uyumu sağlayacak yasal düzenlemelerin biran önce yapılması gerekmektedir⁵³.

Anayasamızda düzenlenen temel hak ve özgürlüklere Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi açısından da bakılabilir. Buna göre: Türkiye'nin taraf olduğu bu sözleşme 4 kasım 1950' de imzalanmış, 3 eylül 1953'te yürürlüğe girmiş ve 18 mart 1954'te Türkiye tarafından onaylanarak iç hukukumuzun bir parçası olmuştur. Türkiye Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini imzalamakla, Sözleşmede yer alan bütün hak ve özgürlüklere hem kendi vatandaşları, hem de kendi ülkesinde bulunan tüm yabancılar için uyma yükümlülüğü altına girmiştir. Gerek 1961 (md.65) ve gerekse 1982 Anayasası (md.90) ; “usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar” ın kanun hükmünde olduğu düzenlemesini getirmiş, ayrıca Türkiye Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin zorunlu yargı yetkisini 1989 yılı sonunda kabul etmiş ve bu beyanını Avrupa Konseyi Genel Sekreterliğine 22.01.1990 tarihinde bildirmiştir⁵⁴.

Pratikte Sözleşmeye taraf devletler, yasama, yürütme ve yargı organları olmak üzere bütün organlarıyla sözleşme hükümlerine uygun işlemde bulunmayı taahhüt etmişlerdir. Bu çerçevede herhangi bir ulusal işlemle Sözleşme hükümlerinden birinin çiğnendiği Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından saptandığında, davalı devlet adı geçen mahkeme kararının gereğini yerine getirecektir. Her türlü mevzuat değişikliği, değiştirilmesi gereken kural bir anayasa hükmü dahi olsa mahkeme kararının yerine getirilmesi çerçevesinde görülmektedir⁵⁵.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının Türkiye açısından önemine kısaca işaret ettikten sonra Sözleşmede ifade özgürlüğünün nasıl düzenlendiğine bakılabilir. İfade özgürlüğü Sözleşmenin 10. maddesinde yer almaktadır. Buna göre; “Herkes görüşlerini açıklama ve anlatım özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, kanaat özgürlüğü ile kamu otoritelerinin müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmaksızın haber veya fikir alma ve verme özgürlüğünü

⁵³ a.g.e.s.359

⁵⁴ **M.Semih Gemalmaz**, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, İstanbul: 2003, s.434-434

⁵⁵ **Feyyaz Gölcüklü, A.Şeref Gözübüyük**, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, Ankara:2002 Turhan Kitapevi, s,22

içerir.” Bu özgürlüğün sınırsız olmadığı ve olamayacağı kuşkusuzdur. Sözleşmede sınırlama nedenleri de sayılmıştır (Md.10/2). Buna göre; kullanılması görev ve sorumluluk yükleyen ifade özgürlüğü, demokratik bir toplumda gerekli tedbirler niteliğinde olarak, ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu emniyetinin korunması, nizamın sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli bilgilerin açığa vurulmasının önlenmesi veya yargı gücünün otorite ve tarafsızlığının sağlanması için yasa ile öngörülen bazı merasime, şartlara, sınırlamalara veya yaptırımlara bağlanabilir⁵⁶”.

Öte yandan, 1982 Anayasasının temel hak ve hürriyetlerle ilgili maddelerinin yazımında, Ülkemizin taraf olduğu milletlerarası insan hakları sözleşmeleri ve özellikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile uyum ve paralellik sağlanmasına daha büyük çaba gösterilmiş olduğu söylenebilir⁵⁷.

Ülkemizin, 1987 yılında Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna bireysel başvuru hakkını ve 1989 yılında da Avrupa İnsan Hakları Divanının zorunlu yargı yetkisini kabul etmesini bunlar arasında sayabiliriz. Konuyla ilgili olarak, Anayasa Mahkemesi, giderek belirgin ölçüde anayasaya uygunluk denetiminde, Ülkemizin taraf olduğu milletlerarası insan hakları sözleşmelerini kullanma eğilimindedir⁵⁸.

5.2.5.3. Bilgi Edinme Hakkı

Bilgi edinme hakkının bürokratik gizlilik ve saydam olmayan kamu yönetimi kültürlerine karşı gelişen bir toplumsal ve hukuksal refleks olduğu kuşkusuzdur. Bilgi edinme hakkı, ifade özgürlüğü çerçevesi içinde hem bir hak ve hem de anayasal düzenleme olarak uzun bir tarihsel geçmişe sahiptir. 1776 Virginia Bildirisi ve 1789 Fransız İnsan ve Yurtaş Hakları Bildirgesi bu bağlamda anımsanacak ilk anayasal belgelerdir⁵⁹.

⁵⁶ Gölçüklü, Gözübüyük, a.g.e.s.372-391

⁵⁷ gös. yer.

⁵⁸ gös. yer.

⁵⁹ Akyıldız, a.g.m. s.41

Bu konuda en önemli gelişme 1948 tarihli Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel bildirgesi ile elde edilmiştir. Uluslar arası alandaki ikinci önemli gelişmeyi 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi oluşturmaktadır. Sözleşmenin 10. maddesinin 1. bendinin 2. cümlesi bilgi edinme hakkını, kamu otoritelerinin müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmaksızın haber veya fikir almak ve vermek özgürlüğü olarak tanımlamaktadır. Bilgi edinme hakkı ile ilgili olarak yakın zamanda meydana gelen bir başka uluslar arası gelişme de Birleşmiş milletler Siyasi ve Medeni Haklar sözleşmesidir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda 16.12.1966 tarihinde kabul edilen sözleşme, 23.3.1976' da yürürlüğe girmiştir. Türkiye 14.8.2000 tarihinde sözleşmeye taraf olmuştur⁶⁰.

Bilgi edinme hakkı ile ilgili olarak yaşanan en son gelişme ise, Avrupa Konseyi Bakanlar Kurulu'nun, üye ülkelere, yapacakları yasal düzenlemelerde nelere dikkat edilmesi gerektiği konusunda aldığı tavsiye kararıdır. Karar 21.2.2002 tarihli ve bu kararda bilgi edinme hakkının ideal norm ve ölçütleri karara bağlanmaktadır. Burada, çoğulcu ve demokratik bir toplumda saydam yönetimin ve halkı ilgilendiren konulardaki bilgilerin mevcut olmasının öneminin göz önünde bulundurulduğu, eşitlik ilkesi ve açıklık kuralları gereğince resmi belgelere ulaşımın, halkın içinde yaşadığı toplumun durumu ve kendilerini yönetenler hakkında, ortak konularda halk tarafından bilgilendirilmiş katılımı teşvik ederek yeterli görüş kazanmasına ve eleştirel düşünceye sahip olmasına izin vereceği, yönetimlerin yeterliliğinin ve etkinliğinin artmasını teşvik edeceği ve yozlaşma riskini yok ederek bütünlüklerin korunmasına yardım edeceği, yönetimlerin kamu hizmetleri olarak meşruluğunun onaylanmasına ve kamu yetkililerine karşı halkın güveninin güçlenmesine yardım edeceği, üzerinde durulmaktadır. Avrupa Konseyi Bakanlar Kurulu'nun, öneri niteliğinde aldığı kararda öngörülen ölçütlerin hemen tümü, 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'nda yerine getirilmiştir⁶¹.

Küresel gelişmelere bakıldığında, bilgi edinme hakkının düşünce ve düşüncüyü ifade özgürlüğünün asıl ve tamamlayıcı bir unsuru olarak geliştiği anlaşılmaktadır.

⁶⁰ gös.yer.

⁶¹ Akyıldız, a.g.m. s.42

Düşünce özgürlüğü olmadan ifade özgürlüğünden söz edilemeyecektir. Düşüncenin oluşabilmesi için de bilgi edinme hakkının kesin güvence altına alınması gerekir⁶².

Ülkemiz mevzuatında, bilgi edinme hakkı ile ilgili olarak, 1984 tarihli 3071 sayılı “Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanun” ve 24.4.2004 tarihinde yürürlüğe giren 4982 sayılı “Bilgi Edinme Hakkı Kanunu” temel yasal düzenlemeleri oluşturmaktadır.

Türkiye’de yaşanmakta olan bilgi ve veri yetersizliği, örgütsüzlüğü ve altyapı eksikliği gerçekleri karşısında bilgi edinme hakkının yönetimde saydamlaşmaya getireceği katkı sınırlı olacaktır. Yasanın bir başka yetersiz yanı da bilgi edinme hakkının etkili bir şekilde gerçekleştirilmesi için kamu yönetimlerine yeteri kadar sorumluluk yüklememiş olmasıdır. Demokratik ve şeffaf yönetim ifadesi çok büyük ölçüde kamu yönetimi ile ilgili olarak kullanılmaktadır. Kamu yönetimlerine karşı gelişen bu refleks, bir yazarın belirttiği gibi özel sektör çatısı altında çalışan kurum ve kuruluşlara karşı da gösterilmelidir. Kamu sektörü gibi özel sektör de ticari sır kapsamı dışında kalan bilgileri açıklamak zorunda olmalıdır⁶³.

5.2.5.4. Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması

1982 Anayasasının temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması ile ilgili 13. maddesi şu şekildedir: “Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve laik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz”⁶⁴.

Burada tartışılması gereken bir nokta, 13. maddedeki “demokratik toplum düzeninin gerekleri” deyiminin, 1982 Anayasası ile benimsenmiş demokratik toplum düzeni anlayışını mı, yoksa çağdaş hürriyetçi demokrasilerin genel ve evrensel niteliklerini mi ifade ettiğidir. Konuyla ilgili olarak, Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu gerekçesinde “genellikle kabul gören demokratik rejim anlayışından” söz

⁶² gös.yer.

⁶³ a.g.m. s.48

⁶⁴ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982.

edilmesi, anayasa tarafından, çağdaş hürriyetçi demokrasilerin genel ve evrensel niteliklerinin kastedildiğini kanıtlamaktadır⁶⁵.

5.2.5.5. Temel Hak ve Hürriyetlerin Kötüye Kullanılamaması

1982 Anayasası, temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılamamasını, ayrı bir madde halinde düzenlemiştir. Buna göre, Anayasanın 14. maddesi: “Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve laik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz. Anayasa hükümlerinden hiçbirisi, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz. Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyideler kanunla düzenlenir” hükümlerini içermiştir⁶⁶.

5.2.6. Kanun Önünde Eşitlik

1982 anayasasının 10. maddesi “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar” hükmünü içermektedir⁶⁷.

Demokratik sistemlerde eşitlik, yasa önünde eşitlik olarak gelişmiş, yasaların herkese, toplum içindeki yeri, ekonomik gücü, toplumsal kökeni ne olursa olsun herhangi bir ayırım yapılmadan eşit olarak uygulanması esası getirilmiştir⁶⁸.

5.2.7. Güçler Ayrılığı

⁶⁵ Özbudun, a.g.e.s. 82

⁶⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982.

⁶⁷ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982.

⁶⁸ Gözübüyük, a.g.e.s.23-24

Güçler ayrılığı kuramı, devlet şeklindeki her siyasal toplumda birbirinden farklı üç görev olduğu, bu görevlerden her birini yerine getiren bir güç bulunduğu ve bunların birbirleri karşısında oldukça bağımsız bir statüye sahip oldukları esasına dayanmaktadır. Bunlar: yasama, yürütme ve yargı güçleridir. Bu kuram her üç gücün ayrı organlara verilmesini ve organların olduğunca birbirinden bağımsız olmasını öngörmektedir⁶⁹.

Konuyla ilgili olarak 1982 Anayasasının “Başlangıç” kısmında, kuvvetler ayrımı ilkesine yer verilmiştir. Anayasada kuvvetler ayrımının, devlet organları arasında üstünlük sıralaması anlamına gelmeyip, belli devlet yetkilerinin kullanılmasından ibaret ve bununla sınırlı, medeni bir işbölümü ve işbirliği olduğu ve üstünlüğün anayasa ve kanunlarda bulunduğu belirtilmiştir⁷⁰.

Anayasanın 7. maddesinde yasama yetkisine ilişkin, 8. maddesinde yürütme ve 9. maddesinde ise yargı yetkisine ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. Madde metinleri şu şekildedir:

Madde 7: “ Yasama yetkisi Türk Milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisindir. Bu yetki devredilemez.”

Madde 8: “Yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından, Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir.”

Madde 9 : “Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır.”⁷¹.

5.2.8. Anayasanın Bağlayıcılığı ve Üstünlüğü

Hukuk devleti ilkesinin en önemli gereklerinden biri kuşkusuz, kuralları uygulayacak, devlet işlerini yürütecek olan yönetimin hukuk düzenine bağlı

⁶⁹ Gözübüyük, a.g.e.s.68

⁷⁰ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982.

⁷¹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982.

olmasının sağlanmasıdır. 1982 Anayasası, yönetimin hukuka uygunluğunun sağlanması için çeşitli önlemler almıştır⁷².

Anayasa, yürütme görev ve yetkisinin Anayasaya ve yasalara uygun olarak yerine getirileceğini (m.8), Anayasa kurallarının, yalnız yasama ve yargı organlarını değil, yürütme ve idare makamlarını da bağlayacağını öngörmüştür⁷³.

Konuyla ilgili olarak 1982 Anayasasının 11. maddesi şu hükümleri içermektedir : “Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır. Kanunlar Anayasaya aykırı olamaz.”⁷⁴.

Anayasada ayrıca, yönetimin hukuka uygunluğunun yargısal denetimi için özel düzenlemeler getirilmiş, yönetimin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolunun açık olduğu belirtilmiştir⁷⁵.

Konuyla ilgili Anayasanın 125. maddesi şu şekildedir: “İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır. Kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinde bunlardan doğan uyuşmazlıkların milli veya milletlerarası tahkim yoluyla çözülmesi öngörülebilir. Milletlerarası tahkime ancak yabancılik unsuru taşıyan uyuşmazlıklar için gidilebilir. Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemler ile Yüksek Askeri Şuranın kararları yargı denetimi dışındadır. İdari işlemlere karşı açılacak davalarda süre, yazımlı bildirim tarihinden başlar. Yargı yetkisi, idari eylem ve işlemlerin hukuka uygunluğunun denetimi ile sınırlıdır. Yürütme görevinin kanunlarda gösterilen şekil ve esaslara uygun olarak yerine getirilmesini kısıtlayacak, idari eylem ve işlem niteliğinde veya takdir yetkisini kaldırarak biçimde yargı kararı verilemez. İdari işlemin uygulanması halinde telafisi güç veya imkansız zararların doğması ve idari işlemin açıkça hukuka aykırı olması şartlarının birlikte gerçekleşmesi durumunda gerekçe gösterilerek yürütmenin durdurulmasına karar verilebilir. Kanun, olağanüstü hallerde, sıkıyönetim, seferberlik ve savaş halinde ayrıca milli güvenlik, kamu düzeni, genel sağlık nedenleri ile

⁷² Gözübüyük, a.g.e.s.152

⁷³ gös. yer.

⁷⁴ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982.

⁷⁵ Gözübüyük, a.g.e.s.152

yürütmenin durdurulması kararı verilmesini sınırlayabilir. İdare, kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlüdür.”⁷⁶.

5.3. 1982 Anayasasına Göre Seçim Sistemi

Demokrasi, bir başka biçimde, yöneticilerin tüm yönetilenler tarafından serbest ve dürüst seçimler yoluyla seçildikleri bir rejim olarak tanımlanabilir. Bu anlamda, seçme hakkı ve seçim hürriyeti, demokratik bir devlet yönetiminin vazgeçilmez şartlarıdır. 1982 Anayasasının 67. maddesi bu özgürlüğü güvence altına alacak ilkeleri belirtmiştir⁷⁷.

Madde metni şu şekildedir: “Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak, seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasi parti içinde siyasi faaliyette bulunma ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir. Seçimler ve halkoylaması serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır. Ancak, yurtdışında bulunan Türk vatandaşlarının oy hakkını kullanabilmeleri amacıyla kanun uygulanabilir tedbirleri belirler. Onsekiz yaşını dolduran her Türk vatandaşı seçme ve halkoylamasına katılma haklarına sahiptir. Bu hakların kullanılması kanunla düzenlenir...”⁷⁸.

Seçim, demokratik bir toplumun varlığı için zorunlu bir unsur olmakla birlikte, başlı başına yeterli değildir. Başka bir deyişle seçimin yapılacağı ortamı hürriyetler rejiminin bütününden soyutlamak mümkün değildir. Çeşitli görüşlerin açıklanabildiği ve bu görüşlerin siyasi partiler yoluyla örgütlenebildiği, iktidar yarışı için siyasi rekabetin serbestçe uygulandığı rejimlerde demokratik seçimlerden söz edilebilir⁷⁹.

Bununla birlikte, günümüz çoğulcu toplumlarında seçim, artık yalnızca temsilcileri belirlemek işlevinden uzaklaşmıştır. Bunun nedeni ise, farklı ve değişik görüşleri savunan siyasi partilerin, seçmenlere sundukları programların seçmenin

⁷⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982.

⁷⁷ Özbudun, a.g.e.s.62

⁷⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982

⁷⁹ Teziç, a.g.e. s.

tercihinde başlıca faktör olmasıdır. Başka bir deyişle, çoğulcu bir toplumda, siyasi tercihler, değişik programlar arasından yapılmaktadır⁸⁰.

Sonuç olarak, birbirinden farklı görüş ve programı savunan siyasi partilerin iktidar yarışına katıldıkları çoğulcu bir toplumda seçim, bir başka açıdan siyasi gerginlikleri azaltıcı bir işlev de görmektedir. Seçmenlerin, belli bir programı uygulayacak çoğunluğu seçmesi ile, sürtüşmeler ve gerginlikler de nispi ölçüde barışçı bir biçimde giderilmektedir⁸¹.

5.3.1. Genel Oy İlkesi

Bu ilke, servet, vergi, öğrenim durumu ve cinsiyet gibi sınırlamalar olmaksızın, bütün vatandaşların oy hakkına sahip olmasını ifade etmektedir. Söz konusu ilke, Batı demokrasilerinde uzun bir tarihsel gelişim sonucu ortaya çıkmış, başka bir deyişle, oy hakkı zamanla genişletilmiştir. 19. yüzyılda Avrupa parlamenter rejimlerinde, servet esasına dayanan oy hakkı sistemi yürürlükte olmuştur. Bu yüzyıldaki çeşitli seçim reformları ile, servet şartları gittikçe hafifletilmiş ve sonunda tamamen ortadan kaldırılmıştır⁸².

Kadınlara oy hakkının tanınması ise, daha da yakın zamanlarda gerçekleşmiştir. Söz konusu hak, İngiltere’de 1928, Fransa’da 1944, İtalya’da 1946, Belçika’da 1948, İsviçre’de 1971 yılında tanınmıştır. Günümüzde genel oy ilkesi, Batı demokrasilerinin tartışılmaz bir prensibidir⁸³.

Ülkemizde de Birinci ve İkinci Meşrutiyet dönemlerinde, servete bağlı oy ilkesi uygulanmıştır. 1924 yılında seçim kanununda yapılan değişiklikle, erkekler için genel oy hakkı kabul edilmiş, 1934’te ise bu hak kadınlara da tanınmıştır. Başka bir deyişle 1934’ten bu yana Türkiye’de genel oy sistemi mevcuttur⁸⁴.

Demokratik sistemlerde, oy hakkına, yaş, kısıtlılık veya özellik gösteren bazı görevlerde bulunma gibi makul sebeplerle sınırlamalar getirilebilir. 1982

⁸⁰ a.g.e.s.

⁸¹ a.g.e.s.

⁸² Özbudun, a.g.e.s.62

⁸³ gös. yer.

⁸⁴ gös. yer.

Anayasasının ilk şeklinde oy verme hakkı, yirmibir yaşını doldurmuş olmak şartına bağlanmıştır. Anayasada 1987 yılında yapılan değişiklikle oy verme yaşı indirilmiş, 20 yaşına giren her Türk vatandaşına seçme ve halkoylamasına katılma hakkı tanınmıştır. Seçmen yaşı Anayasada 1995 yılında yapılan değişiklikle daha da düşürülmüştür. Buna göre, onsekiz yaşını dolduran her Türk vatandaşı seçme ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir⁸⁵.

5.3.2. Eşit Oy İlkesi

Eşit oy ilkesi, her seçmenin bir tek oya sahip olması anlamına gelmektedir. Tarihte, bu uygulamanın çeşitli istisnaları görülmüştür. Örneğin, aile reislerine, belli kamu görevlerinde bulunanlara veya belli bir düzeyden fazla öğrenim görmüş bulunanlara birden çok oy hakkı tanınmıştır. Söz konusu ilkeyi çeşitli yollardan zedeleyen bu gibi uygulamalar artık bütün Batı demokrasilerinde tarihe karışmıştır⁸⁶.

5.3.3. Seçimlerin Serbestliği

Seçimlerin serbestliği ilkesi, vatandaşların hiçbir baskı ve zorlama olmadan oy kullanabilmelerini ifade etmektedir. Bununla birlikte, 1982 Anayasasında değişiklikler yapan 3361 sayılı kanun, oy verme hakkını anayasa açısından bir yükümlülük haline getirmiştir. Buna göre, Anayasanın 175/8. maddesinde, “halkoylamasına, milletvekili genel ve ara seçimlerine ve mahalli genel seçimlere iştiraki temin için, kanunla para cezası dahil her türlü tedbir alınır” denilmiştir⁸⁷.

5.3.4. Tek Dereceli Seçim

Seçim sistemleri, seçmenlerin temsilcilerini doğrudan doğruya seçip seçememeleri bakımından, tek dereceli ve iki dereceli olarak ikiye ayrılır. Tek dereceli seçimde seçmenler, temsilcilerini doğrudan doğruya seçerler. İki dereceli

⁸⁵ a.g.e.s.63

⁸⁶ gös. yer.

⁸⁷ gös. yer.

seçimde ise seçmenler, ilk önce “ikinci seçmen” adı verilen bir grup seçmeni seçerler, temsilciler de daha sonra bu ikinci seçmenler tarafından seçilir. Ülkemizde, 1946 yılına kadar iki dereceli seçim uygulanmıştır. 1946 seçimleri, tek dereceli sisteme göre yapılan ilk seçimler olmuřtur⁸⁸.

5.3.5. Oyun Gizliliği İlkesi

Seçmenin kullanacağı oyun gizliliği, seçmenin iradesini serbestçe ve her türlü baskıdan uzak biçimde kullanabilmesini sağlayan en önemli unsurlardan biridir. Ülkemizde gizli oy ilkesi 1950 yılında kabul edilmiřtir⁸⁹.

5.3.6. Açık Sayım ve Döküm

Seçmen tarafından kullanılan oyların sayımının ve dökümünün kamuya açık olarak yapılması da, seçmenin belirttiği iradenin değiştirilmesini önleyen önemli bir ilkedir. Bu ilke ülkemizde 1950 yılında kabul edilmiřtir⁹⁰.

5.3.7. Seçimlerin Yargı Organının Yönetim ve Denetiminde Yapılması

1982 Anayasasının seçimlerin serbestliği ve dürüstlüğünü sağlamak amacıyla kabul ettiği önemli bir ilke de, seçimlerin yargı organlarının genel yönetimi ve denetimi altında yapılmasıdır. Anayasanın 79. maddesine göre, “seçimler, yargı organlarının genel yönetim ve denetimi altında yapılır. Seçimlerin başlamasından bitimine kadar, seçimin düzen içinde yönetimi ve dürüstlüğü ile ilgili bütün işlemleri yapma ve yaptırma, seçim süresince ve seçimden sonra seçim konularıyla ilgili bütün

⁸⁸ a.g.e.s.64

⁸⁹ zbudun, a.g.e.s.64

⁹⁰ gös. yer.

yolsuzlukları, şikayet ve itirazları inceleme ve kesin karara bağlam ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin seçim tutanaklarını kabul etme görevi Yüksek Seçim Kurulundur

Yüksek Seçim Kurulunun kararları aleyhine başka bir mercie başvurulamaz...”⁹¹.

Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların halkoyuna sunulması işlemlerinin genel yönetim ve denetimi de milletvekili seçimlerinde uygulanan hükümlere göre olmaktadır. 1961 ve 1982 Anayasaları seçimlerin yönetim ve denetimini tarafsız yargı organına vermekle, seçimlerin dürüstlüğünü güvence altına alacak çok önemli bir ilke getirmişlerdir⁹².

5.3.8. Çoğunluğun Yönetim Hakkı

Klasik demokrasinin temel ilkelerinden biri de, seçimlerle işbaşına gelmiş bir çoğunluğun, belli bir süre için toplum işlerini yürütmesidir. Bu anlamda partilerin başlıca yararı da, verilen oyların rastgele dağılmasını önlemek, bunları belli tutum ve önderler çevresinde toplayarak, siyasal yaşamı belirli kanallar içine almak olmaktadır⁹³.

Bazı durumlarda, ülkenin siyasal yaşamı, seçmen çoğunluğunun bir tek partiye oy vermesi sonucunu doğurmayabilir. Bu durumda yapılacak işler ve paylaşılacak görevler konusunda uzlaşabilen partiler bir araya gelerek çok yanlı bir çoğunluk ortaya koyabilirler. Çoğunluk, ister bir partide toplanmış olsun, ister çeşitli partilerin anlaşarak bir araya gelmelerinden çıkan bir koalisyon çoğunluğu olsun, kendisine tanınmış olan alanlarda kamu işlerini yürütme hakkına sahip olacaktır⁹⁴.

Parlamente sistemi, yasama ve yürütme organları arasında yarattığı yakınlık dolayısıyla, çoğunluğun bu hakkını daha açık bir şekilde belirtmektedir. Söz konusu

⁹¹ gös. yer.

⁹² Özbudun, a.g.e.s.64-65

⁹³ Mümtaz Soysal, *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, İstanbul: Gerçek yayınevi, 1992, s.270

⁹⁴ gös. yer.

sistemde, asıl bölünme yasama ve yürütme arasında değil, çoğunlukla azınlık, bir başka deyişle, iktidarla muhalefet arasında olmaktadır⁹⁵.

5.3.9. Azınlığın Korunması ve Çoğunluğun Sınırlanması

Klasik demokrasinin temel ilkelerinden biri de, azınlıkta kalan kimse yada kuruluşlara tanınan eleştiri ve uyarma hakkıdır. Söz konusu haklar, azınlıkta kalan görüşleri yayabilme hakkı ile, bir gün çoğunluk haline gelebilme hakkını da içermektedir. Çoğunluk kazanmamış olan görüşleri yasaklamak, klasik demokrasinin kendi temel felsefesiyle çatışan bir tutum olmakla birlikte, özellikle bu demokrasi anlayışının gelişmesinde son derece olumlu rol oynamış olan liberal düşünceye de aykırıdır⁹⁶.

Klasik demokraside azınlığın korunması, bir zorunluluk olarak, çoğunluğun da sınırlandırılmasını gerektirmektedir. Örnek olarak İngiltere’de bu sınırlama hukuksal engellerin yokluğuna karşın, geleneklerle ve kamuoyunun davranışlarıyla sağlanmaktadır. Konuyla ilgili asıl sık rastlanılan durum ise, bu sınırlamayı temel devlet yapısı ve yargı denetimi yoluyla gerçekleştirmektir. İşte, tam anlamıyla 19. yüzyılda hız kazanmış olan “Anayasacılık” ya da “yazılı anayasa” akımı, bu sınırlayışın çizgilerini ve yollarını açıkça göstermek amacına yöneldiği için klasik demokrasinin önemli aşamalarından biri sayılmaktadır⁹⁷.

5.4. 1982 Anayasasına Göre Siyasal Hayatın Düzenlenmesi

Serbest yapılan seçimlerin bir anlam taşıması, seçmenlerin çeşitli alternatifler arasında serbest bir seçme yapabilmelerine bağlıdır. Çağdaş demokratik devletlerde bu alternatifler siyasal partiler tarafından oluşturulmaktadır. Bir anlamda modern

⁹⁵ gös. yer.

⁹⁶ Soysal, a.g.e.s.270-271

⁹⁷ a.g.e.s.271

demokrasi partiler demokrasisidir. Günümüzde seçmen, oyunu, adayın şahsından çok, temsil ettiği siyasal partiye verme eğilimindedir⁹⁸.

Partisiz bir toplumda ise böyle bir durum söz konusu değildir. Böyle bir toplumda seçme hürriyetinin mevcut olduğu varsayılrsa bile, seçmen seçtiği temsilcilerin çeşitli kamusal politika sorunları karşısında nasıl bir tutum takınacağını önceden bilemez. Dolayısıyla halkın devlet yönetimine katılması çok daha sınırlı ölçüde kalır⁹⁹.

1982 Anayasası, 68/2. maddesinde, “siyasi partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır” demek suretiyle bu gerçeği ifade etmiştir. Bu durumun doğal bir sonucu olarak Anayasada, “Vatandaşlar, siyasi parti kurma ve usulüne göre partilere girme ve partilerden ayrılma hakkına sahiptir. Parti üyesi olabilmek için onsekiz yaşını doldurmuş olmak gerekir” hükmü yer almıştır¹⁰⁰.

Anayasanın 68/3. maddesinde ise, “siyasi partiler önceden izin almadan kurulurlar ve Anayasa ve kanun hükümleri içinde faaliyetlerini sürdürürler” denilmiştir¹⁰¹.

5.4.1. Siyasal Partilerin Amaçlarına İlişkin Yasaklar

Konuyla ilgili olarak, 1982 Anayasasının 68/4. maddesi “siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz, sınıf veya zümre diktatörlüğünü amaçlayamaz, suç işlenmesini teşvik edemez” hükümlerini içermektedir¹⁰².

⁹⁸ Özbudun, a.g.e.s.65

⁹⁹ gös. yer.

¹⁰⁰ Özbudun, a.g.e.s.66

¹⁰¹ gös. yer.

¹⁰² a.g.e.s.65-66

5.4.2. Siyasal Partilerin Örgütlenme ve Çalışmalarına İlişkin Yasaklar

Siyasal partilerin örgütlenme ve çalışmalarına ilişkin esaslar 1982 anayasasının 68. ve 69. maddelerinde belirtilmiştir. Buna göre: “Hakimler ve savcılar, Sayıştay dahil yüksek yargı organları mensupları, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri, Silahlı Kuvvetler mensuplarıyla yüksek öğretim öncesi öğrencileri siyasi partilere üye olamazlar” (m.68/5)¹⁰³.

“Siyasi partilerin faaliyetleri, parti içi düzenlemeleri ve çalışmaları demokrasi ilkelerine uygun olur. Bu ilkelerin uygulanması kanunla düzenlenir” (m. 69/1). “Siyasi partiler, ticari faaliyetlere girişemezler” (m. 69/2). “Siyasi partilerin gelir ve giderlerinin amaçlarına uygun olması gereklidir. Bu kuralın uygulanması kanunla düzenlenir. Anayasa mahkemesince siyasi partilerin gelir ve giderlerinin kanuna uygunluğunun tespiti, bu hususun denetim yöntemleri ve aykırılık halinde uygulanacak yaptırımlar kanunda gösterilir... Anayasa Mahkemesinin bu denetim sonunda vereceği karar kesindir” (m. 69/3)¹⁰⁴.

Bu hükümlerle birlikte Anayasada ayrıca, “temelli kapatılan bir parti, bir başka ad altında kurulamaz” (m. 69/7), “bir siyasi partinin temelli kapatılmasına beyan veya faaliyetleriyle sebep olan kurucuları dahil üyeleri, Anayasa Mahkemesinin temelli kapatmaya ilişkin kesin kararının Resmi Gazetede gerekçeli olarak yayımlanmasından başlayarak beş yıl süreyle bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve deneticisi olamazlar” denilmektedir (m. 69/8)¹⁰⁵.

Anayasada yer alan bir başka hüküm ise, “Yabancı devletlerden, uluslar arası kuruluşlardan ve Türk uyruğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım alan siyasi partiler temelli olarak kapatılır” şeklindedir. Anayasanın siyasi parti üyeliğine ilişkin diğer bir düzenlemesi ise şöyledir: “Yükseköğretim elemanlarının siyasi partilere üye olmaları ancak kanunla düzenlenebilir. Kanun bu elemanların, siyasi partilerin merkez organları dışında kalan parti görevi almalarına cevaz veremez ve parti üyesi yükseköğretim elemanlarının yükseköğretim kurumlarında uyacakları

¹⁰³ a.g.e.s.69

¹⁰⁴ Özbudun, a.g.e.s.70

¹⁰⁵ gös. yer.

esaları belirler” , “Yükseköğretim öğrencilerinin siyasi partilere üye olabilmelerine ilişkin esaslar kanunla düzenlenir” (m. 68)¹⁰⁶.

5.4.3. Siyasi Partilerin Kapatılması

1982 Anayasasına göre, “Siyasi partilerin kapatılması, Cumhuriyet başsavcısının açacağı dava üzerine, Anayasa mahkemesince kesin olarak karara bağlanır” (m. 69/4). Söz konusu hükmü, siyasal partilere güvence sağlayan bir hüküm olarak kabul etmek gerekmektedir. Gerçekten, bununla, siyasal partilerin kapatılması herhangi bir mahkemeye değil, Anayasanın üstünlüğünün koruyucusu ve teminatı olan bir yüksek yargı organına verilmiş olmaktadır¹⁰⁷.

5.4.4. Siyasal Partilere Devlet Yardımı

Siyasal partiler, sivil toplumla devlet kurumları arasında köprü oluşturan, bu nitelikleri itibarıyla de bazı açılardan özel hukuk tüzel kişilerine, bazı açılardan da kamu hukuku tüzel kişilerine benzeyen, kendilerine özgü kuruluşlardır. Siyasal partilerin bu yarı kamusal niteliği, birçok batı demokrasisinde siyasal partilere devlet bütçesinden yardımda bulunulmasına neden olmuştur¹⁰⁸.

Anayasada, siyasal partilere yapılacak olan devlet yardımı konusunda getirilen hüküm ise şu şekildedir: “siyasi partilere Devlet, yeteri düzeyde ve hakça mali yardım yapar. Partilere yapılacak yardımın, alacakları üye aidatının ve bağışların tabi olduğu esaslar kanunla düzenlenir”¹⁰⁹.

¹⁰⁶ a.g.e.s.70-71

¹⁰⁷ Özbudun, a.g.e.s.71-72

¹⁰⁸ a.g.e.s.73

¹⁰⁹ gös. yer.

BÖLÜM VI

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

Günümüzde üzerinde en çok konuşulan ve tartışılan kavramlardan biri demokrasidir. Demokrasi çoğu zaman eksik bir biçimde “çoğunluğun yönetimi” olarak tanımlanmaktadır. Oysa demokraside çoğunluk yönetimi gerekli, ancak yeterli bir şart değildir.

Demokrasi yönetiminin özü bireysel temel hak ve özgürlüklerdir. Bu hak ve özgürlükler çoğunluk tarafından hiçbir biçimde kısıtlanamayacaktır. Dolayısıyla demokrasi sadece bir çoğunluk yönetimi olarak görülür ve çoğunluğun aldığı her karar doğru kabul edilirse demokrasi de bir süre sonra çoğunluğun bir baskı rejimi haline gelecektir.

Bu çerçevede, batı demokrasisi yada liberal demokrasi denilen görüşe göre, demokrasi bir devlette iktidarın nerede bulunduğunu belirtirken, liberallik ilkesi, devletin gücünün sınırlandırılmasına işaret etmektedir. Liberal demokrasi, halkın temel siyasal kararları aldığı, ancak alabileceği kararlar üzerinde sınırlamalar bulunan bir siyasal sistemdir. Başka bir anlatımla liberal demokrasi, halkı zorbalıktan koruma unsuru ile halk yönetimini uygulamaya geçirme unsurlarından meydana gelmiştir.

Liberal Demokrasinin özellikleri ise şöyle özetlenebilir: liberal demokrasi dolaylı ve temsili bir demokrasi biçimidir, liberal demokrasi yarışmaya ve seçmenlerin tercihinine dayanır, liberal demokraside devlet ile sivil toplum arasında kesin bir ayrım vardır.

Liberal demokraside halkı zorbalıktan koruma unsuru, öncelikle iktidar kullanımını sınırlamaya, denetlemeye ve böylece keyfilik ve mutlak güçle mücadele etmeye ilişkin yapısal ve hukuki araçlarla gerçekleştirilmektedir. Liberal anayasacılık da buna işaret etmektedir.

Liberal demokrasinin kurumları ise şu şekilde özetlenebilir: siyasi çoğunluk ve yarışma, çoğunluk yönetimi ve azınlık hakları, özgür ve düzenli seçimler, sivil ve siyasi özgürlükler, iktisadi özgürlükler ve piyasa ekonomisi, seçilmişlerin atanmışlara üstünlüğü.

Liberal demokrasiye ilişkin çeşitli eleştiriler de bulunmaktadır. Buna göre:

Gerek siyasal partiler yoluyla, gerekse oy vermek suretiyle gerçekleşen katılımın gerçek bir katılım olmadığı, batı demokrasisinin sürekli olarak bir grup elit tarafından yönetildiği, devletin faaliyet alanının gittikçe genişlemesine rağmen, vatandaşın denetim anlamında bütün etkinliğinin belirli aralıklarla siyasal liderleri seçmekle sınırlı kaldığı ileri sürülmektedir.

Bir başka eleştiri ise, vatandaşların uzmanlıktan yoksun ve konuya karşı ilgisiz oldukları yönündedir. Bu nedenle, katılımcı demokrasi taraftarları sadece oy vermekle sınırlı bir katılım yerine, katılımın sürekli olmasını ve daha küçük gruplarda da uygulanmasını istemektedirler.

Sonuç olarak, demokrasi kuramı birçok eleştirilere rağmen günümüzde bir ideal olarak anlam ve önemini korumaktadır. Onu diğer sistemlerden ayıran temel özelliği ise, sistemin kendi içindeki eksiklikleri yine kendi içindeki mekanizmalarla giderebilme özelliğine sahip olmasıdır.

Demokratik devlet anlayışı açısından 1982 Anayasasında yer alan düzenlemeler ise şu şekildedir: 1982 Anayasasında, temel hak ve özgürlüklerle ilgili sınırlamaların çağdaş anlamda demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olamayacağı vurgulanmıştır.

Anayasada bir yenilik olarak yer alan bu düzenleme aynı zamanda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesince de kabul edilmiş olan bir düzenlemedir. Demokratik toplum düzeninin gereklerine uygunluk ölçütü ise Anayasa Mahkemesi tarafından verilen kararlar ile somutlaştırılmaktadır.

Bu anlamda, Anayasa Mahkemesi de birçok kararında “demokratik toplum düzeninin gerekleri” deyiminin çağdaş özgürlükçü demokrasilerin genel ve evrensel niteliklerini içeren bir deyim olduğunu belirtmiştir.

1982 Anayasasında yer alan devletin demokratik niteliğine ilişkin düzenlemelere ait değerlendirmeler ise şu şekildedir:

1982 Anayasası 1980 öncesi ülkemizde yaşanan terör olayları nedeniyle ilk şekliyle bir tepki anayasası görünümündedir. Ancak 2001 ve 2004 yıllarında temel hak ve özgürlükler açısından anayasada önemli değişiklikler yapılmıştır.

2001 anayasa değişikliği 1982 Anayasasında yapılan altıncı ve en kapsamlı değişiklik paketidir. Anayasanın başlangıç metninde yapılan değişikliklerle eyleme yönelik olmayan düşünce açıklamalarının yasaklanmaması amaçlanmıştır.

2001 anayasa değişiklik paketindeki özgürleşme ve demokratikleşme yönündeki en önemli yenilik ise, haklar ve özgürlükler rejiminin temelini oluşturan anayasanın 13. maddesindeki değişikliktir. 13. maddenin tümüyle yeniden düzenlendiği değişik metinde, bu madde temel hak ve özgürlükler için genel sınırlandırma maddesi olmaktan çıkarılarak, genel koruma maddesine dönüştürülmüştür.

Bir diğer değişiklik, yakalanan veya tutuklanan kişinin hakim önüne çıkarılma süresi ile ilgilidir. Bu süre toplu olarak işlenen suçlarda en çok onbeş günden en çok dört güne indirilmiştir. Ayrıca, kişinin yakalandığı veya tutuklandığının yakınlarına derhal bildirilmesi zorunlu hale getirilmiştir.

2001 anayasa değişikliği paketinde 13. maddede yapılan değişikliklerle genel sınırlama sebepleri terk edilerek her hak ve özgürlüğün sadece kendi maddesinde gösterilen özel sebeplerle sınırlanabildiği farklılaşmış kademeli sisteme geçilmiştir. Bu durum hak ve hürriyetlerin düzenlendiği ilgili maddelerde, bunların niteliğine uygun sınırlama sebepleri konulması zorunluluğu yaratmıştır. Bu doğrultuda ortak özellikleri nedeniyle anayasada özel hayatın gizliliği, konut dokunulmazlığı ve haberleşme hürriyeti bakımından ortak sınırlama sebepleri ile ortak koruma ve yargısal güvenceler konulmuştur.

Öte yandan vatandaşların yurt dışına çıkma hürriyetini sınırlandırabilecek sebepler arasından ülkenin ekonomik durumu sebebi çıkarılmıştır. Ayrıca, düşüncüyü açıklama ve yayma hürriyeti ile basın hürriyeti açısından anayasada yer alan “düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil

kullanılamaz” hükmü ile “kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayım yapılamaz” hükmü anayasadan çıkarılmıştır.

2001 anayasa değişiklikleriyle dernek kurma ve üye olma hürriyeti ile toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakları anayasal güvence altına alınmıştır. Böylece bu yeni düzenleme kamu otoritelerinin toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının özüne dokunabilecek müdahaleleri engelleyebileceği gibi sivil toplum kuruluşlarının dayanışma ve siyasal etkinliklerini güçlendirme yönünde de katkı sağlayacaktır.

2001 anayasa değişikliği paketinde, hak arama hürriyeti ile ilgili olarak “adil yargılanma” hakkı da konuya ilişkin madde metnine eklenmiştir. Değişiklik paketiyle ayrıca, çeşitli kanunlardaki ölüm cezası öngören hükümler müebbet ağır hapis cezasına dönüştürülmüş, sadece savaş ve çok yakın savaş tehdidi hallerinde işlenmiş suçlar için öngörülen ölüm cezaları saklı tutulmuş, terör suçları dahil diğer suçlarla ilgili öngörülen ölüm cezaları müebbet ağır hapse çevrilmiştir.

Bir başka değişiklik, iki yeni ilke olarak “kanuna aykırı olarak elde edilmiş bulgular delil olarak kabul edilemez” ve “hiç kimse yalnızca sözleşmeden doğan bir yükümlülüğü yerine getirmemesinden dolayı özgürlüğünden alıkonulamaz” hükümlerinin anayasada yer almasıdır. Temel hak ve hürriyetlerin korunması açısından getirilen bir başka yenilik ise, “devlet, işlemlerinde, ilgili kişilerin hangi kanun yolları ve mercilere başvuracağını ve sürelerini belirtmek zorundadır.” hükmünün anayasada yer almasıdır.

Anayasada 2004 yılında yapılan değişiklikler ise, şu şekilde özetlenebilir: Türk hukuk sisteminden ölüm cezası tümüyle çıkarılmıştır. Buna paralel olarak TBMM’nin görev ve yetkileri arasında yer alan, ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar vermek yetkisi de Anayasadan çıkarılmıştır. Basın araçlarının korunmasına yönelik olarak, zapt, müsadere ve işletmekten alıkoyma işlemleri uygulamadan kaldırılmıştır. Bir başka değişiklik ise, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kaldırılmasıdır.

Öte yandan, 1982 Anayasasının temel hak ve hürriyetlerle ilgili maddelerinin yazımında, Ülkemizin taraf olduğu milletlerarası insan hakları sözleşmeleri ve

özellikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile uyum ve paralellik sağlanmasına daha büyük çaba gösterilmiş olduğu söylenebilir.

Ülkemizin, 1987 yılında Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna bireysel başvuru hakkını ve 1989 yılında da Avrupa İnsan Hakları Divanının zorunlu yargı yetkisini kabul etmesini bunlar arasında sayabiliriz. Konuyla ilgili olarak, Anayasa Mahkemesi, giderek belirgin ölçüde anayasaya uygunluk denetiminde, Ülkemizin taraf olduğu milletlerarası insan hakları sözleşmelerini kullanma eğilimindedir.

Bahsi geçen konulara günümüzün siyasal, ekonomik ve toplumsal gelişmeleri ve özellikle küreselleşme süreci açısından bakıldığında ise karşımıza şu sonuçlar çıkmaktadır:

Geleneksel egemenlik kavramı, egemenliği mutlak ve sınırsız bir iktidar ilkesi olarak tanımlamıştır. Ancak günümüzde sınırsız hukuki otorite anlamında böyle bir egemenlik tanımı mümkün görülmemektedir. Devlet görevlilerinin eylemlerinin belli kurallara bağlı ve temel hak ve özgürlüklerle sınırlı olduğu hukuk devletlerinde geleneksel egemenlik kavramı anlamını yitirmiş gözükmemektedir.

Bu anlamda, geleneksel egemenlik anlayışı ile hukuk devleti arasında bir uyumsuzluk söz konusudur. Ayrıca, federal devletlerde egemenlik eyaletler ve federal organlar arasında bölüşülmüş durumdadır. Bundan başka günümüzde hemen hemen bütün devletler kurallarını kendi koymadıkları uluslararası kuruluş ve örgütlere üye ve insan haklarına ilişkin sözleşmelerde taraf olabilmektedirler. Örnek olarak, Avrupa Topluluğu üyesi olan devletler topluluk hukukunun üstünlüğünü kabullenmek zorundadırlar.

Bu çerçevede, savunma sanayi ve savaş teknolojisindeki gelişmeler dünya barışının uluslararası ve uluslararası kurum ve örgütlenmeler yoluyla çözülmesini zorunlu kılmıştır. Bunun yanında iktisadi hayatın globalleşmesi, ulusal sınırlara riayet etmeyen çok uluslu şirketler, devletleri çeşitli uluslararası anlaşmalara girmeye zorlamaktadır.

Tüm bunların yanında, bilgi teknolojisindeki gelişme ve uluslararası turizm hareketleri global bir kültürün ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu durum ise, ulus devletin bütünleştirici kültürel ortamına ters bir oluşum olarak göze çarpmaktadır.

Bütün bu etkenler çerçevesinde ulus devletlerin günümüzde gittikçe artan oranda global bir karşılıklı bağımlılık ortamı içine girdikleri söylenebilir. Ancak, günümüzde globalleşmeyi artıran tüm bu etkenlere rağmen, ulus devlet oluşumunun siyasi örgütlenmenin baskın biçimi olarak varlığını koruduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

AKAD Mehmet, DİNÇKOL (VURAL) Bihterin, *Genel Kamu Hukuku*, İstanbul : Der Yayınevi, 2000.

AKAD, Mehmet, *Genel Kamu Hukuku*, İstanbul: Filiz Kitapevi, 1993.

AKARSU, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: İnkılap Kitapevi, 1988.

AKTAN, C. Can, “21. Yüzyıl ve Anayasal Demokrasi”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Eylül-Ekim 1999.

AKYILDIZ, Necat, “1982 Anayasasının İnsan Hakları Rejimi ve Bilgi Edinme Hakkı”, *Kazancı Dergisi*, S.3, 2004

ALDIKAÇTI, Orhan, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1982.

ALPAR, Erol, “Hukuk Devleti”, *Türk İdare Dergisi*, S.400., 1993, s.133.

ANAYURT, Ömer, *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları*, Ankara : Seçkin Yayınevi, 2004.

ARMAĞAN, İbrahim, “Demokraside Çoğunluk İlkesindeki Çelişki ve Olasılıksal Karar Alma Kuramı”, *Amme İdaresi Dergisi*, C.VIII., S.1, 1975.

ATAR, Yavuz, *Temel Hukuk Bilgisi*, Konya: Mimoza Yayınevi, 2003.

ATAR Yavuz, KARAHAN Sami, *Hukuk Bilimine Giriş*, Konya: Mimoza Yayınevi, 1994.

ATEŞ, Toktamış, *Demokrasi*, Ankara: Ümit Yayınevi, 1994.

BULUT, Nihat, “Demokrasiyi İdeal Anlamına Yaklaştırma Çabası Olarak Radikal Demokrasi”, *Atatürk Üniv., Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.VII., S.1-2., 2003, s.66.

BERGER, L. Peter, “Günümüz Dünyasında Demokrasi”, *Sosyal ve Siyasal Teori*, Çev.: Cevdet Aykan, Ankara: Siyasal Kitapevi, 1999.

BİLGİN, Pertev, *İdare Hukuku Dersleri*, İstanbul: Filiz Kitapevi, 1996.

CRANSTON Maurice, “İnsan Hakları Nelerdir?”, *Sosyal ve Siyasal Teori*, Çev.: Atilla Yayla, Ankara: Siyasal Yayınevi, 1993, s.251

ÇALIŞLAR, Aziz, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Cem yayınevi, 1991.

ÇAM, Esat, *Siyaset Bilimine Giriş*, İstanbul: Der Yayınevi, 1998.

COŞKUN, A. Vahap, “İnsan Haklarının Felsefi Temelleri Kapsamı ve Kültürel Rölativizm Üzerine Düşünceler”, *Türk İdare Dergisi*, S.427., s.193.

ERDOĞAN, Mustafa, *Anayasal Demokrasi*, Ankara: Siyasal Kitapevi, 2001.

ERGUN, Doğan, *Sosyoloji ve Tarih*, İstanbul: Der Yayınevi, 1982.

FUKUYAMA, Francis, *Tarihin Sonu*, Çev.: Ercan Şen, Ankara: Vadi Yayınevi, 1998.

GEMALMAZ, M. Semih, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, İstanbul: 2003.

GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, Ankara: Turhan Kitapevi, 2002.

GÖZLER, Kemal, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Bursa: Ekin Kitapevi, 2002.

GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, *Anayasa Hukuku*, Ankara: Turhan Kitapevi, 1997.

GÜLMEZ, Mesut, “İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi”, *TODAİE Yayınları*, 2001, s.4.

GÜNDAY, Metin, *İdare Hukuku*, Ankara: İmaj Yayınevi, 1999.

GÜRSEL, Özkan, *Hukuk Devleti ve Yargı Denetimi*, Ankara: Saydam Yayınevi, 1995.

HATEMİ, Hüseyin, *Anayasa Kurultayı*, Ankara: Hak-İş Yayınları, 1992.

HEYWOOD, Andrew, “Demokrasi”, *Sosyal ve Siyasal Teori*, Çev.: Bican Şahin, Ankara: Siyasal Kitapevi, 1999.

KABOĞLU, İbrahim, *Özgürlükler Hukuku*, İstanbul: Afa Yayınevi, 1999.

KAVRA, Erol, “Montesquieu ve de Toucgueville’e Göre Demokrasi ve Temel Güvenceleri”, *TODAİE Yayınları*, C.XXII., S.3, 1989.

KIŞLALI, A. Taner, *Siyaset Bilimi*, İstanbul: A.Ü.A.Ö.Fak. Yayınevi, 2001.

KOCAOĞLU, Mehmet, “Türkiye’de Demokrasi ve İnsan Hakları Uygulaması” *Yeni Türkiye Dergisi*, Yıl:3, S.17., 1997, s.253.

KUZU, Burhan, *Türk Anayasa Metinleri ve İlgili Mevzuat*, İstanbul: Filiz Kitapevi, 1995.

LIPSON, Leslie, “Demokrasinin Felsefesi”, *Sosyal ve Siyasal Teori*, Çev.: Atilla Yayla, Ankara: Siyasal Kitapevi, 1999.

ÖZBUDUN, Ergun, *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınevi, 1993.

ÖKÇESİZ, Hayrettin, *Hukuk Devleti*, İstanbul: Afa Yayınevi, 1998.

ÖZTEKİN, Ali, *Siyaset Bilimine Giriş*, Ankara: Siyasal Kitapevi, 2000.

SANCAR, Mithat, *Devlet Akı ve Hukuk Devleti*, İstanbul: İletişim Yayınevi, 2000.

SAĞLAM, Fazıl, “2001 Yılı Anayasa Değişikliğinin Yaratabileceği Bazı Sorunlar ve Bunların Çözüm Olanakları”, *Anayasa Mahkemesi 40. Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu*, Tebliğ.

SENCER, Muzaffer, “İnsan Hakları Açısından İngiliz Devrimi”, *TODAİE Yayınları* C.XXIII., S.2., 1990.

SOYSAL, Mümtaz, *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1992.

SUNAR, İlkay, *Düşün ve Toplum*, Ankara: Birey ve Toplum Yayınevi, 1986.

TANİLLİ, Server, *Devlet ve Demokrasi*, İstanbul: Say Yayınevi, 1982.

T.C. ANAYASASI, Ankara: Nobel Yayınevi, 2004.

TANÖR, Bülent, YÜZBAŞIOĞLU Necmi, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, İstanbul: YKY Yayınevi, 2001.

TEZİÇ, Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, İstanbul: Beta Yayınevi, 2001.

ÜNAL, Şeref, *Avrupa İnsan Hakları sözleşmesi*, Ankara: TBMM Yayınevi, 2001.

YAYLA, Atilla, *Liberalizm*, Ankara: Liberte yayınevi, 1998.

YURTCAN, Erdener, *Uyum Yasaları 2001 ve 2004 Anayasa Değişiklikleri*, İstanbul: Kazancı Yayınevi, 2004.

<http://www.barobirlik.org.tr/yayınlar/makaleler/2001>